๑๑. ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม

๑๒ มกราคม ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ (๓ ครั้ง)

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี, ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ, เอสานิสงฺโส ธมฺเม สุจิณฺเณ, น ทุคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารีติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธรรมิกถา แก้ด้วย **ธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรม** ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย กว่าจะยุติการลงโดยสมควรแก่เวลา เริ่มต้นแห่งธรรมที่รักษาผู้ประพฤติธรรม ตามวาระพระบาลีว่า **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี** ธรรมนั้นแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม **ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ** ธรรมที่บุคคลสั่งสมไว้ดีแล้วนำความสุขมาให้ **เอสานิสงฺโส ธมฺเม สุจิณฺเณ** ข้อนี้แหละเป็นอานิสงส์ในธรรมความประพฤติดี **น ทุคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี** ผู้ประพฤติธรรมดีเรียบร้อยไม่ไปสู่ทุคติ นี่เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามได้ความเพียงแค่นี้

ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบายขยายความว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมนั้นเป็นไฉน เพราะธรรมคือความดี จะขีดขั้นลงไปเพียงแค่ไหน **ความดีไม่มีความชั่วเข้าเจือปนเลย นี่ก็เป็นโลกุตรธรรมแท้ ๆ ข้ามขึ้นจากโลก เป็นวิราคธาตุวิราคธรรมแท้ ๆ ไม่เกี่ยวข้องด้วยสราคธาตุสราคธรรม**ทีเดียว นี้ส่วนหนึ่ง คำว่า**ธรรม**แยกออกเป็นหลายประการ ท่านแสดงไว้เป็นหลักเป็นประธานแก้ในศัพท์ว่าธรรม**ธมฺโม** คำว่า**ธรรม**นั้นแยกออกไปถึง ๔ คือ**คุณธรรม เทศนาธรรม ปริยัติธรรม นิสัตตนิชีวธรรม** แยกออกไปเป็น ๔

คุณธรรมให้ผลตามกาล ฝ่ายดีก็ให้ผลเป็นสุข ฝ่ายชั่วก็ให้ผลเป็นทุกข์ นี้ก็เป็นคุณธรรมฝ่ายดีฝ่ายชั่ว หรือดีฝ่ายเดียวให้ผลเป็นสุขฝ่ายเดียวนั้น ก็เรียกว่าคุณธรรม

เทศนาธรรมที่พระองค์ตรัสเทศนา ไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง ไพเราะในเบื้องปลาย ท่านวางหลักไว้ ไพเราะในเบื้องต้นคือ**ศีล** บริสุทธิ์กายวาจาเรียบร้อยดีไม่มีโทษ ตลอดจนกระทั่งถึง**ดวงศีล** ไพเราะในท่ามกลางคือ**สมาธิ** ตลอดจนกระทั่งถึง**ดวงสมาธิ** ไพเราะในเบื้องปลายคือ**ปัญญา** ตลอดจนกระทั่งถึง**ดวงปัญญา** นี้ก็คือเทศนาธรรม

ปริยัติธรรมข้อปฏิบัติอันกุลบุตรจะพึงเล่าเรียนศึกษา ตั้งต้นแต่นักธรรมตรี โท

เอก เปรียญ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ หลักสูตรวางไว้ในประเทศไทย การศึกษาปริยัติมีเท่านี้ นี่ที่เรียกว่าปริยัติธรรม

นิสัตตนิชีวธรรม ยกเอารูปออกเสีย กับ วิญญาณออกเสีย เหลือแต่เวทนา สัญญา สังขาร สามอย่างนี้ท่านจัดเป็นนิสัตตนิชีวธรรม ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิต แสดงหลักไว้ดังนี้

แสดงธรรมออกไปเป็น ๔ คือ **คุณธรรม เทศนาธรรม ปริยัติธรรม นิสัตตนิชีวธรรม** แสดง ๔ ดังนี้ **ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม** แต่คำว่า**ธรรม**นี้ แสดงตาม**แบบปริยัติ** ไม่ใช่หนทางปฏิบัติ **แบบทางปฏิบัติ** ศาสนามี ๓ ทาง คือ **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ**

ถ้า**แบบทางปฏิบัติ** คำว่า**ธรรม**กล่าวถึง**ดวงธรรม**ทีเดียว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ **เป็นดวงธรรมทีเดียว** เป็นธรรมแท้ ๆ ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ มนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา กายโสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหัต อรหัตละเอียด เรียกว่า **ธมฺโม** นี่ทางปฏิบัติ **เป็นดวงใสบริสุทธิ์ ธรรมดวงนั้นเป็นธรรมสำคัญ ทว่าหลักก็ธรรม** อันนั้น เป็นธรรมทีเดียว

ธรรมนั้นถ้าว่าจะแยกออกไป ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ที่จะได้ธรรมดวงนั้นมา ต้องกล่าวเริ่มแรก มนุษย์หญิงชายทุกถ้วนหน้า ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต บริสุทธิ์สนิททั้งกายวาจาจิต ไม่มีผิดจากความประสงค์ของพระพุทธเจ้าอรหันต์เลย บริสุทธิ์สนิททั้งกายวาจาจิต ไม่ฆ่าสัตว์ แต่เวทนาปรานีต่อสัตว์ ลักทรัพย์สมบัติก็ไม่มี มีแต่ให้สมบัติของตนแก่คนอื่น ประพฤติล่วงผิดในกาม ก็ไม่มี หรือประพฤติล่วงอสัทธรรมประเพณีก็ไม่มี ดังนี้ สนิททีเดียว พูดจริงทุกคำไม่มีปด เสพสุรายาเมาเป็นที่ตั้งของความประมาทไม่มี วัตถุที่ทำให้เมาเป็นที่ตั้งของความประมาทก็ไม่ใช้สอย ในศีลทั้ง ๕ นี้ตลอด ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ตลอด สะอาดสะอ้านทั้งกาย กายก็ไม่มีร่องเสีย วาจาก็ไม่มีร่องเสีย ใจก็ไม่มีร่องเสีย ใช้ได้ทั้งกายวาจาใจ ตรงกับบาลีกล่าวไว้ว่า

สพฺพปาปสฺส อกรณํ ชั่วด้วยกายวาจาใจไม่กระทำเป็นเด็ดขาด

กุสลสฺสูปสมฺปทา ดีด้วยกายวาจาใจทำจนสุดสามารถ

สจิตฺตปริโยทปนํ ทำใจของตนให้ผ่องใส

อันนี้เมื่อบริสุทธิ์ทั้งกายวาจาใจ ไม่มีร่องเสียแล้ว นี้เรียกว่า**ธรรม**โดยทาง**ปริยัติ** ยังไม่ใช่**ทางปฏิบัติ** ถ้ากลั่นเข้ามาถึง**เจตนา** ๆ ก็บริสุทธิ์ บังคับกายบริสุทธิ์ บังคับวาจาบริสุทธิ์ บังคับใจบริสุทธิ์นั่นก็เป็น**ทางปริยัติ**อยู่เลย ยังไม่ใช่**ทางปฏิบัติ** เข้าถึง**ทางปฏิบัติ**

เข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ **สำเร็จมาจากบริสุทธิ์กายวาจาใจ สำเร็จมาจากบริสุทธิ์เจตนา** เป็นดวงใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ ใสเป็นกระจกส่องเงาหน้า เท่าฟองไข่แดงของไก่ นี่ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์เป็นดวง ๆ ไปอย่างนี้ ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดโตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง ธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์โตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง ธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดโตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง ธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมโตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง ธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดโตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมโตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่ง ธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียดโตขึ้นไปอีกเท่าหนึ่งเป็น ๘ เท่าฟองไข่แดงของไก่ นั้นก็เรียกว่าเป็นธรรมทั้งนั้น ธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมหน้าตักวัดผ่าเส้นศูนย์กลางกลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียดโตขึ้นไปอีก ๕ วา ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา ๕ วา กลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียด ๑๐ วา กลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคา ๑๐ วา กลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาละเอียด ๑๕ วา กลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา ๑๕ วา กลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียด ๒๐ วา กลมรอบตัว ธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัต ๒๐ วา กลมรอบตัว เป็นลำดับกันไปอย่างนี้ นั้นแหละเรียกว่า **ธมฺโม** ลึกอย่างนี้ **นี่ทางปฏิบัติเห็นปรากฏชัด เข้าถึงธรรมดังกล่าวแล้วนี้** ตั้งแต่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ไป จนกระทั่งถึงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัตทีเดียว นั่นแหละคำที่เรียกว่า**ธมฺโม** ละ **นั่นแหละ ธาตุธรรมอันนั้นแหละรักษาผู้ประพฤติธรรมละ ถ้าเห็นเข้าแล้วก็รักษาผู้นั้น ไม่ตกไปในที่ชั่ว** อย่าทิ้งท่านก็แล้วกัน อย่าผละจากท่าน **ถ้าว่าห่างจากธรรมนั้นไม่รับรอง ถ้าติดอยู่กับธรรมนั้นรับรองทีเดียว ทั้งกายวาจาใจบริสุทธิ์ ไม่มีร่องเสียกัน เสียไม่มีกัน ถ้าว่าไปเสียเข้า ดวงธรรมนั้นเศร้าหมองขุ่นมัว ไม่ผ่องใส ลงโทษเอาเจ้าของผู้ประพฤติผู้กระทำ** ถ้าไม่ล่วงล้ำแต่อย่างหนึ่งอย่างใดสะอาดสะอ้านก็ใสหนักขึ้นทุกที ใจหยุดนิ่งหนักขึ้น ใสหนักขึ้น นั่นแหละ **ธมฺโม** ละ คำที่เรียกว่าธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมดวงนั้น **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี** ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมดวงนั้น

เมื่อเข้าใจดังนี้แล้วจะแสดงต่อไป **ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ** ธรรมดวงนั้นแหละ ถ้าว่าสั่งสมไว้ดีแล้วสะอาดหนักขึ้น เสมอตัวสะอาดหนักขึ้น ใสหนักขึ้น เสมอตัวใสไปแค่ไหน เสมอตัวไปแค่นั้น ใสหนักขึ้นไปแล้วเสมอตัวไปแค่นั้น ใสหนักขึ้นไปเสมอตัวไปแค่นั้นอีก อย่างขนาดอย่างนี้เรียกว่าสั่งสมดีจริง ธรรมอันบุคคลสั่งสมดีแล้ว **สุขาวหา** นำความสุขมาให้ ถ้าอยู่กับใครขนาดนี้ใจก็เบิกบานรื่นเริงบันเทิงชื่นเช่มแจ่มใส ไม่มี

ความทุกข์เศร้าหมองขุ่นมัวใด ๆ เพราะธรรมนั้นนำความสุขมาให้ นี่หลักของธรรมที่แสดงไว้แค่นี้ **เอสานิสงฺโส ธมฺเม สุจิณฺเณ** นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติดี **ธมฺเม สุจิณฺเณ** นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติดี ประพฤติดีขนาดนี้ก็ได้อานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติดี ประพฤติดีขนาดนี้ก็ได้อานิสงส์แล้วก็เป็นสุขทีเดียว **น ทุคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี** ประพฤติไปอย่างนั้น มั่นคงอย่างนั้น ไม่ไปสู่ทุคติ ผู้ประพฤติเรียบร้อยเช่นนั้นดี สะอาดสะอ้านเช่นนั้น ไม่ไปสู่ทุคติเด็ดขาดทีเดียว ตายแล้วก็ไปสู่สวรรค์ เป็นมนุษย์อยู่ก็ไม่ได้รับทุคติ มีแต่สุคติฝ่ายเดียว นี่แหละเลือกเอาเถอะ ให้รู้จักหลักจริงอย่างนี้ รู้จักหลักจริงอันนี้ เราเป็นภิกษุก็ดี สามเณรก็ดี อุบาสกก็ดี อุบาสิกาก็ดี ประพฤติดีจริงตรงเป้าหมายใจดำ เห็นดวงแก้วใสเช่นนี้ไม่ค่อยจะได้ ภิกษุหรือสามเณรก็เลอะเลือนไป อุบาสกอุบาสิกาก็เหลวไหลไป ไม่อยู่กับธรรมอยู่เนืองนิตย์ ความสุขเราปรารถนานัก แต่ว่าความประพฤติไขว้เขวไปเสียอย่างนี้ อย่างนี้หลอกตัวเองนี่ ถ้าลงหลอกตัวเองได้มันก็โกงคนอื่นเท่านั้น ไม่ต้องไปสงสัย

หลอกตัวเองเป็นอย่างไร **ตัวอยากได้ความสุข แต่ไปประพฤติทางทุกข์เสีย มันก็หลอกตัวเอง**อยู่อย่างนี้ละซิ ตัวเองอยากได้ความสุข แต่ความประพฤตินั่นหลอกตัวเองเสีย ไปทางทุกข์เสีย มันหลอกอยู่อย่างนี้นี่ ใครเข้าใกล้มันก็โกง โกงทุกเหลี่ยมนั่นแหละ ถ้าลงหลอกตัวเองได้มันก็โกงคนอื่นได้ ไว้ใจไม่ได้ทีเดียว เหตุนี้พุทธศาสนาท่านตรง ตรงตามท่านละก็มรรคผลไม่ไปไหน อยู่ในเงื้อมมือ อยู่ในกำมือทีเดียว **พุทธศาสนาท่านตรง แต่ว่าผู้ปฏิบัติไม่ตรงตามพุทธศาสนา มันก็หลอกลวงตัวเอง โกงคนอื่นเท่านั้น** นี่หลักจริงเป็นอย่างนี้ ให้จำไว้ให้มั่นท่านได้ยืนยันอีกใน **อคฺคปฺปสาทสุต** ว่า **อคฺคโต เว ปสนฺนานํ อคฺคํ ธมฺมํ วิชานตํ อคฺเค พุทฺเธ ปสนฺนานํ ทกฺขิเณยฺเย อนุตฺตเร, อคฺเค ธมฺเม ปสนฺนานํ วิราคูปสเม สุเข, อคฺเค สงฺเฆ ปสนฺนานํ ปุญฺญกฺเขตฺเต อนุตฺตเร, อคฺคสฺมึ ทานํ ททตํ, อคฺคํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ, อคฺคํ อายุ จ วณฺโณ จ ยโส กิตฺติ สุขํ พลํ, อคฺคสฺส ทาตา เมธาวี อคฺคธมฺมสมาหิโต, เทวภูโต มนุสฺโส วา อคฺคปฺปตฺโต ปโมทตีติ ฯ** นี่วางหลักอีกหลักหนึ่ง แปลเป็นภาษาไทยว่า เมื่อบุคคลรู้จักธรรมอันเลิศ เลื่อมใสแล้วด้วยความเป็นของเลิศ เลิศอย่างไร รู้จักธรรมอันเลิศนั้น ธรรมอะไรธรรมอันเลิศ คือธรรมที่แสดงมาแล้วเป็นธรรมอันเลิศทั้งนั้น ถ้าว่าเลื่อมใสโดยความเป็นของเลิศ ไม่ปล่อยไม่วางไม่ละกันละ เข้าถึงก็จด ไม่ปล่อยไม่วางกันละ จดไม่วางไม่ปล่อย วางก็กลงไปตั้งแต่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด เรื่อยเข้าไปจนกระทั่งได้ขึ้นไปถึงแค่ไหน ดวงไหนไม่ปล่อยไม่ละกันละ ใจจดอยู่กลางดวงนั่นแหละ ถ้าจด

อยู่ขณะนั้นละก็ เลื่อมใสโดยความเป็นของเลิศละ ของเลิศก็ต้องไม่ปล่อย ถ้าปล่อยมันก็ไม่เลิศ ไม่ปล่อยกันละ คว้ากันแน่นทีเดียวดวงนั้น ตลอดตั้งแต่ดวงต้นจนกระทั่งถึงดวงพระอรหัต ได้แค่ไหนยึดแค่นั้น มั่นเป็นขั้น ๆ ไป เมื่อรู้จักธรรมอันเลิศ เลื่อมใสแล้วโดยความเป็นของเลิศ ทีนี้ก็เป็นชั้น ๆ ไป

อคฺเค พุทฺเธ ปสนฺนานํ ทกฺขิเณยฺเย อนุตฺตเร เลื่อมใสใน **พระพุทธเจ้าผู้เลิศ** คือ **ธรรมกาย**ทีเดียว ธรรมกายโคตรภู ธรรมกายโคตรภูละเอียด ธรรมกายโสดา โสดาละเอียด ธรรมกายสกทาคา สกทาคาละเอียด ธรรมกายอนาคา อนาคาละเอียด ธรรมกายอรหัต อรหัตละเอียด นั่นแหละ **ธรรมกาย** นั่นแหละพระพุทธเจ้าผู้เลิศละ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธเจ้านั้น เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ **ทกฺขิเณยฺเย อนุตฺตเร** ซึ่งเป็นทักขิไณยบุคคลอย่างยอดเยี่ยม ทักขิไณยบุคคลเป็นอย่างไร ถ้าใครได้ไปทำบุญทำกุศลกับท่านเข้าผลได้ในปัจจุบันทันตาเห็น ได้เป็นเศรษฐี คหบดีทีเดียว ได้เป็นกษัตริย์ เศรษฐีทีเดียว ได้สมบัติในปัจจุบันทันตาเห็นทีเดียว นั่นหละเป็นทักขิไณยบุคคลอย่างยอดเยี่ยมอย่างนั้น

อคฺเค ธมฺเม ปสนฺนานํ เลื่อมใสในธรรมอันเลิศ **วิราคูปสเม สุเข** ซึ่งเป็นธรรมปราศจากยินดี สงบสุข สงบเป็นสุข นั่นแหละ ดวงนั้นตลอดขึ้นไปนั่นแหละ **อคฺเค ธมฺเม ปสนฺนานํ** เลื่อมใสในธรรมอันเลิศ ซึ่งเป็นธรรมอันปราศจากกำหนัดยินดี สงบสุข **เมื่อเข้าไปอยู่ในกลางดวงนั่นแล้ว หมดความกำหนัด ยินดี สงบ ระงับ เป็นสุขแสนสุขทีเดียว** ทุกดวงไปตั้งต้นแต่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ เมื่ออยู่กลางดวงนั้นแล้วความกำหนัดยินดีไม่มี สงบระงับเป็นสุขทีเดียว ถ้าว่าต้องการสุขละก็ไปอยู่นั่น ถ้าว่าต้องการทุกข์ละก็ออกมาเสียก็ได้รับทุกข์ ต้องการสุขก็เข้าไปอยู่กลางดวงธรรมนั่น ทุกดวงไปเป็นสุขแบบเดียวกันหมด ที่ปรากฏว่า **วิราคูปสเม สุเข** ซึ่งเป็นธรรมปราศจากยินดี สงบระงับเป็นสุข

อคฺเค สงฺเฆ ปสนฺนานํ เลื่อมใสในพระสงฆ์อันเลิศ **ธรรมกาย**ละเอียด กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหมละเอียด นี่เป็นหมู่ของชนเป็นหมู่ของมนุษย์ ธรรมกายละเอียดของโคตรภู ธรรมกายละเอียดของโสดา ธรรมกายละเอียดของสกทาคา ธรรมกายละเอียดของอนาคา ธรรมกายละเอียดของพระอรหัต นี่แหละ **อคฺเค สงฺเฆ ปสนฺนานํ** เลื่อมใสในพระสงฆ์อันเลิศ **ปุญฺญกฺเขตฺเต อนุตฺตเร** ซึ่งเป็นบุญเขตอย่างยอด พระสงฆ์เป็นบุญเขตอย่างยอด ถ้าใครได้บริจาคกับพระสงฆ์ หรือได้ไปเลื่อมใสในพระสงฆ์เข้าก็ได้ผลปัจจุบัน ได้ผลเป็นมหัศจรรย์ทีเดียว เป็นทักขิไณยบุคคลอย่างยอด **อคฺคสฺมึ ทานํ ททตํ** ได้ถวายทานในท่านผู้เลิศแล้ว **อคฺคํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติ** บุญอัน

เลิศย่อมเจริญ ได้ถวายทานในพระพุทธเจ้า ได้ถวายทานในธรรม ได้ถวายทานในพระสงฆ์ในท่านผู้เลิศเหล่านั้น บุญอันเลิศย่อมเจริญ ได้สมบัติปัจจุบันทันตาเห็น ไม่อย่างนั้น ละโลกนี้ไปแล้วก็ได้สมบัติในเทวโลก พรหมโลก สมมาตปรารถนา ได้ผลทีเดียว **อคฺคํ อายุ จ วณฺโณ จ ยโส กิตฺติ สุขํ พลํ** อายุ วรรณ **อายุ**คือ มีอายุยืน **วรรณะ** ผิวพรรณวรรณแห่งร่างกายงดงาม เป็นของที่เลิศย่อมเจริญแก่เขาที่ได้ถวายทานนั้น ยศ เกียรติคุณ **ความสุข**และ**กำลัง**อันเลิศก็ย่อมเจริญแก่เขา **อคฺคสฺส ทาตา เมธาวี** ผู้มีปัญญาได้ถวายทานแก่ท่านผู้เลิศแล้ว **อคฺคธมฺมสมาหิโต** ตั้งอยู่ในธรรมอันเลิศ **เทวภูโต มนุสฺโส วา** จะไปเกิดเป็นเทวดาหรือว่าจะไปเกิดเป็นมนุษย์ **อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ** ย่อมถึงเป็นผู้เลิศบันเทิงอยู่ เกิดเป็นเทวดาก็ได้เกิดในวิมานทีเดียว จะเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในปราสาททีเดียว ถึงซึ่งความเป็นผู้เลิศบันเทิงอยู่ ไม่ต้องทำไร่ไถนาค้าขายใด ๆ เกิดในกองสมบัติทีเดียว นี่เป็นหลักยืนยันว่าธรรมนั่นแหละย่อมรักษาผู้ประพฤติได้จริงอย่างนี้ ไม่คลาดเคลื่อน อย่าไปต้องสงสัยอะไรเลย อย่าระแวงอะไรเลย ถ้าไม่สงสัยก็ให้มั่นอยู่ในธรรม จะทำอะไรก็ช่าง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสหรือไม่ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดใสหรือไม่ ถ้าใสเข้าอยู่เวลาใดได้เวลานั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ใสหรือไม่ ถ้าใส เข้าอยู่เวลาใดได้เวลานั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดใสหรือไม่ ถ้าใสเข้าอยู่เวลาใดได้เวลานั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมใสหรือไม่ ถ้าใส ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดใสหรือไม่ ถ้าใสดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมใสหรือไม่ ถ้าใส ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียดใสหรือไม่ ถ้าใส ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมใสหรือไม่ ถ้าใส เข้าอยู่ในเวลาใดได้เวลานั้น ตลอดกายธรรมละเอียด กายธรรมโสดา โสดาละเอียด กายธรรมสกทาคา สกทาคาละเอียด กายธรรมอนาคา อนาคาละเอียด กายธรรมพระอรหัต อรหัตละเอียด นี่แหละเรียกว่า **ธมฺมวิหารี ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่** หรือ **สุขธมฺมวิหารี ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุข อยู่ในกลางดวงธรรมนั้น** จะปฏิบัติให้ถูกหลักพระพุทธศาสนา หลักพระพุทธศาสนาอยู่ในกลางดวงธรรมนั้น ไม่ได้อยู่ที่อื่น หลักพระพุทธศาสนาไม่มีอื่น มีดวงศีล สมาธิ ปัญญา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อจัดออกมาทางกายวาจาไปอีกเรื่องหนึ่ง จัดไปทางเจตนาก็อีกเรื่องหนึ่ง ถ้าจัดเข้าไปในดวงธรรมก็คือดวงศีลทีเดียว เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ใสบริสุทธิ์สนิท เมื่อเป็นมนุษย์ก็ปฏิบัติอยู่ในดวงธรรมดวงศีลนั่น ที่จะเข้าถึงดวงศีลต้องเข้าถึงดวงธรรมก่อน **ดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หรือ **ดวงปฐมมรรค** หรือ **ดวงเอกายนมรรค** เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน และหยุดอยู่กลางดวงธรรมนั่นแหละ นี่จะปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาหละปฏิบัติทางธรรม

ได้หลักแล้ว ได้หลักศาสนาแล้ว ปฏิบัติทางธรรมต่อไป ปฏิบัติทางธรรมก็ต้องให้มั่นคง

ใจนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงธรรมานุ-ปัสสนาสติปัฏฐาน ใจหยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอหยุดก็หยุดในกลางดวงของกลาง กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล พอถูกส่วนเข้า ก็กลางของกลางใจที่หยุดนั่นแหละ ก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ พอหยุดเข้ากลางของหยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา เข้ากลางของหยุด กลางของกลางถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ พอหยุดเข้าก็กลางของกลาง ๆ ๆ พอหยุดถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางของดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนเข้ากลางของกลาง ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ก็เห็นกายมนุษย์ละเอียด ดำเนินไป ในกายมนุษย์ละเอียดแบบนี้แหละ ก็จะเข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม กายธรรมละเอียด เป็นลำดับขึ้นไปทั้ง ๑๘ กาย ถึงตลอด แบบเดียวกันนี้

นี่ปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา คือ **ไปทางศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิบัติเข้าไปข้างใน ถ้าปฏิบัติถอยออกมาข้างนอก ก็กาย วาจาบริสุทธิ์ ว่ากันเจตนาบริสุทธิ์ไปอีก กว้าง ๆ เป็นปริยัติไป ถ้าปฏิบัติต้องเดินให้ตรงเข้าไปข้างใน นั่นเป็นทางปฏิบัติ เมื่อเข้าถึงปฏิบัติแล้วก็ปฏิเวธเป็นชั้น ๆ เข้าไป**

เมื่อเข้าถึงกายมนุษย์หยาบนี้ เข้าไปในทางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าไปถึงกายมนุษย์ละเอียด **พอถึงกายมนุษย์ละเอียดก็เป็นตัวปฏิเวธอยู่แล้ว เห็นกายมนุษย์ละเอียดเข้าแล้ว นั่นเป็นตัวปฏิเวธอยู่แล้วตามส่วน** เข้าไปในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด จนกระทั่งถึงกายทิพย์ก็เป็นปฏิเวธอยู่แล้ว เห็นกายทิพย์เข้าแล้ว เห็นกายทิพย์ละเอียดก็เป็นปฏิเวธ เห็นกายรูปพรหมก็เป็นปฏิเวธ เห็นกายอรูปพรหมก็เป็นปฏิเวธ เห็นกายอรูปพรหมละเอียดก็เป็นปฏิเวธเป็นชั้น ๆ เข้าไป เข้าถึงกายธรรม เข้าถึงกายธรรมก็เป็นปฏิเวธ เข้าถึงกายธรรมละเอียดก็เป็นปฏิเวธ แบบเดียวกันนั่นแหละ จะปฏิบัติไปอย่างไรก็ว่าไปเถอะปริยัติ เมื่อเข้าถึงปฏิบัติแล้วก็เข้าถึงปฏิเวธเป็นลำดับไป เข้าถึงโสดา โสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหัต อรหัตละเอียด เป็นลำดับไป ไม่เคลื่อนละ ไม่เคลื่อนหลัก เอาหลักมาปรับดูเถอะ ปริยัติเอามาปรับดูเถอะ แต่ว่าผู้เรียนปริยัติ ผู้เรียนบาลีท่าน

ไม่เห็น ท่านก็เรียนตามศัพท์ของท่านไป เมื่อท่านเห็นท่านก็เรียนตามความเห็นของท่าน นี่เรื่องนี้สำคัญเพราะเหตุนั้น

การปฏิบัติศาสนาหรือนับถือศาสนา ถ้าว่าศึกษาไม่ได้หลักพระพุทธศาสนาแล้ว จะนับถือไปสัก ๕๐ ปีก็เอาเรื่องไม่ได้ ถ้าได้หลักแล้วจึงจะเอาเรื่องได้ เพราะฉะนั้น วัดปากน้ำได้หลักแล้ว ต่อไปหมดประเทศไทยจะต้องถือเอาวัดปากน้ำนี่เป็นหลักทางปฏิบัติในทางปฏิบัติ ปฏิเวธ ส่วนปริยัตินะไม่ต้องเอาวัดปากน้ำ วัดปากน้ำต้องไปเอาเขามาอีก เอามาจากตำรับตำราที่เขาตั้งไว้เป็นหลักสูตรในประเทศไทย ถึงกระนั้นปริยัติวัดปากน้ำก็ไม่แพ้ฝั่งพระนคร ชนะฝั่งพระนครหลายวัด เหลือไม่กี่วัดที่จะล่วงล้ำไป แต่ส่วนปฏิบัตินั้น ชนะหมดทั้งประเทศไทย วัดใดวัดหนึ่งสู้ไม่ได้ เพราะวัดใดวัดหนึ่งสั่งสมพวกมีธรรมกายมากไม่ได้เหมือนวัดปากน้ำ วัดปากน้ำสั่งสมมากเวลานี้ ขนาด ๑๐๐ ขาดเกินไม่มาก ทั้งอุบาสก อุบาสิกา พระ เณร ๑๐๐ ขาดเกินไม่มาก หรือจะกว่าก็ไม่รู้ แต่ว่ายังไม่ได้สำรวจถี่ถ้วน แล้วจะสำรวจให้ดูว่ามีเท่าใด **มากอยู่แล้วพวกที่ปฏิบัติใช้ได้ทีเดียว ที่ใช้ไม่ได้อย่างสูงนั้นผู้เทศน์ต้องคอยคุม ถ้าไม่คุมละก็ไปสูงไม่ได้ มารมันปัดลงต่ำเสีย มันแนะนำให้วางเป้าหมายใจดำเสีย** ไม่จดอยู่ที่เป้าหมายใจดำ ที่ผู้เทศน์คอยคุมไว้ละก็ถูกเป้าหมายใจดำ ตรงกันข้ามกับพวกพญามาร ถ้าว่าไม่คุมไว้แล้วเป็นลูกศิษย์พญามารเสียแล้ว มารเอาไปใช้เสียแล้ว อย่างนี้มาก เหตุนั้นเมื่อมาพบของจริงเช่นนี้แล้ว ทั้งพระ ทั้งเณร ทั้งอุบาสก อุบาสิกา ควรปล่อยชีวิต ค้นเอาของจริง รักษาของจริงไว้ให้ได้ เมื่อได้แล้วละก็จะยิ้มในใจของตัวอยู่เสมอไป ไม่มีความเดือดร้อนใด ๆ เห็นว่า **พระพุทธศาสนานี่เป็น นิยานิกธรรมจริง** นำสัตว์ออกจากทุกข์ได้จริง ในปัจจุบันทันตาเห็นทีเดียว เมื่อรู้จักหลักอันนี้ นี่แหละ **ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี** ธรรมย่อมรักษาผู้ที่ประพฤติธรรม **ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ** ธรรมนั่นแหละ สั่งสมไว้ดีแล้ว นำความสุขมาให้แท้ ๆ เหตุนี้แหละที่ได้ชี้แจงแสดงมาแล้วนี้ เพื่อเป็นปฏิการสนองประคองศรัทธา ประดับสติปัญญาคุณสมบัติของท่านผู้พุทธบริษัท ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต บรรดาสโมสร ในสถานที่นี้ถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ **สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต** ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดแด่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความแต่เพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๒. ธรรมนิยามสูตร

๓๑ มกราคม ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

เอวมฺเม สุตํ ฯ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม ฯ ตตฺรํ โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ ภิกฺขโวติ ฯ ภทนฺเตติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ ฯ ภควา เอตทโวจาติ ฯ

ณ บัดนี้อาตมภาพจักได้แสดงธรรมิกถา เป็นธรรมสวนะฉลองประคองศรัทธาประดับสติปัญญาคุณสมบัติ ของท่านผู้พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์บรรพชิต บรรดามาสโมสรเพื่อสวนะกิจในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า จะชี้แจงแสดงธรรมเทศนาในเวลาวันนี้ คือ ในเรื่อง **ธรรมนิยามสูตร** ธรรมที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงตรัสเทศนายกย่องธาตุธรรมว่า เป็นของเกิดขึ้นก่อนเก่า หรือเก่าก่อน พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้น หรือจะไม่บังเกิดขึ้น ธาตุธรรมน่ะเขามีอยู่แล้ว เขาเกิดอยู่แล้ว ตั้งอยู่แล้วเป็นปรกติ พระองค์ทรงแสดงธรรมในข้อนี้ คือจะทรงแสดงชี้แจง แสดงธาตุธรรมให้ปรากฏตามกำหนด ตามความเป็นจริงของธาตุธรรมเหล่านั้น บัดนี้จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลี แห่งพระสูตรนั้น เพื่อเป็นเครื่องปฏิการสนองประคองศรัทธาประดับสติปัญญาคุณสมบัติของท่านผู้พุทธบริษัททุกถ้วนหน้า

เริ่มต้นแห่งพระสูตรว่า **เอวมฺเม สุตํ** พระสูตรนี้พระอานนท์ได้สดับฟัง เฉพาะพระ–พักตรสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า **เอวํ อากาเรน** ด้วยอาการอย่างนี้ **เอกํ สมยํ** ณ สมัยครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับที่วิหารเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดีสร้างถวายในกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งหาพระภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายรับพุทธพจน์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยอาลปนคาถาว่า **ภทนฺเต** ความเจริญจงมีแก่พระองค์ดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาค เมื่อพระภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากมาสู่ที่ประชุมนั้นแล้ว จึงได้ตรัสพระสูตรนี้ว่า

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานํ พระพุทธเจ้าจะเกิดขึ้น **ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ ความไม่บังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้า**

ก็ดี ฐิตา ว สา ธาตุ ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว ธมฺมฏฺฐิตตา เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นของตั้งมั่นแห่งธรรม หรือเป็นที่ตั้งมั่นแห่งธรรม **ธมฺมนิยามตา** เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม คำว่าเป็นเบาะนี้ขบขันอยู่ **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา** สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงดังนี้ **ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ** พระตถาคตเจ้าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะอยู่ ไต่สวนธรรมนั้นอยู่ หรือไต่สวนธาตุนั้นอยู่ **อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อภิสเมตฺวา** ครั้นตรัสรู้พร้อมจำเพาะแล้ว ไต่สวนเสร็จแล้ว **อาจิกฺขติ เทเสติ** ย่อมบอก ย่อมแสดง **ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ** ย่อมบัญญัติ ย่อมแต่งตั้ง **วิวรติ วิภชติ** ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนก **อุตฺตานีกโรติ** ย่อมทำให้ตื้นขึ้นว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ฯ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง**

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ ฐิตา ว สา ธาตุ ธมฺมฏฺฐิตตา ธมฺมนิยามตา ว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี หรือว่าความไม่เกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นที่ตั้งมั่นของธรรม เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม ว่า สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พร้อมเฉพาะอยู่ไต่สวนธาตุนั้น **อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา** ครั้นตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ไต่สวนแล้ว ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทำให้ตื้นขึ้นว่า **สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ดังนี้**

อุปฺปาทาวา ภิกฺขเว ตถาคตานํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ ฐิตา ว สา ธาตุ ธมฺมฏฺฐิตตา ธมฺมนิยามตา ว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี หรือว่าความไม่เกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นที่ตั้งมั่นแห่งธรรม เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิสเมติ** พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตรัสรู้พร้อมเฉพาะอยู่ ไต่สวนหรือสอบสวนธาตุนั้นอยู่ ครั้นตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ไต่สวนแล้ว ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทรงทำให้ตื้นขึ้นว่า **ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวดังนี้**

อิทมโวจ ภควา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรนี้จบลงแล้ว **อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุํ** ภิกษุทั้งหลายมีใจยินดี เพลิดเพลินภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการดังนี้ นี้เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาเทศนาดังนี้ตามที่แปลกันในสยามภาษานี้

ต่อแต่นี้จะแปลขยายจากมคธภาษาเป็นสยามล้วน ให้เราท่านทั้งหลายได้ทบทวน

ได้สดับตรับฟัง ให้เข้าเนื้อเข้าใจ เป็นธรรมอันลุ่มลึกสุขุมนัก ไม่ใช่เป็นของพอดีพอร้าย ว่าพระสูตรนี้อันพระอานนท์เถรเจ้าได้สดับตรับฟังแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่วิหารเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถบิณฑิกคฤหบดีสร้างถวายในกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาสู่ที่เฝ้า ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นรับพุทธพจน์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยอาลปนคาถาว่า ภทนฺเต ความเจริญจงมีแด่พระองค์ดังนี้ แล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคได้เริ่มตรัสพระสูตรนี้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความบังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ความไม่บังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ธาตุนั้นตั้งอยู่แล้ว เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นที่ตั้งมั่นของธรรม เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง** พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พร้อมเฉพาะอยู่ สอบสวนซึ่งธาตุนั้นอยู่ ครั้นตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว สอบสวนแล้ว ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทรงกระทำให้ตื้นขึ้น ว่า **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง**

ว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความบังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ความไม่บังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นที่ตั้งมั่นของธรรม เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม ว่า **สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์** พระตถาคตเจ้าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะอยู่ สอบสวนอยู่ซึ่งธาตุนั้น ครั้นตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว สอบสวนแล้ว ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทรงกระทำให้ตื้นขึ้น ว่าสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ดังนี้

ว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความบังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ความไม่บังเกิดขึ้นของพระตถาคตเจ้าก็ดี ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นที่ตั้งมั่นของธรรม เพราะความที่แห่งธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม ว่า**ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว** พระตถาคตเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะอยู่ สอบสวนธาตุนั้นอยู่ ครั้นตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว สอบสวนแล้ว ทรงบอก ทรงแสดง ทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทรงกระทำให้ตื้นขึ้น ว่า **ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว** ดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสพระสูตรนี้จบลงแล้ว ภิกษุทั้งหลายมีใจเพลิดเพลินยินดีภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการดังนี้ นี่เป็นสยามภาษาล้วน ไม่เกี่ยวด้วยบาลี แต่ว่าเป็นเนื้อความของภาษาแปลอยู่ ไม่ใช่สยามภาษาแท้ เป็นแปลมคธภาษาเป็นสยามอยู่ จะอรรถาธิบายขยายความเป็นลำดับไป เพราะธรรมนี่ลึกซึ้งนัก เราไม่รู้ไม่ถึง เราอาศัยกายมนุษย์ก็จริง แต่ว่าหารู้จักธาตุธรรมของมนุษย์ไม่ หารู้จักธาตุธรรมของพระพุทธเจ้า พระ

อรหันต์ไม่ วันนี้จะชี้แจงแสดงให้เข้าเนื้อเข้าใจในธาตุธรรมเหล่านี้

ข้อสำคัญอยู่ก็ ที่**พระตถาคตเจ้า**น่ะ **เราต้องรู้จักคือใคร รูปพรรณสันฐานเป็นอย่างไร** แล้วก็คำว่า**ธาตุ**น่ะ ว่า**ธรรม**น่ะ **เราต้องรู้จักว่าเป็นอย่างไร รูปพรรณสันฐานเป็นอย่างไร** นั่นแน่ะ ต้องรู้ความอันนั้นแน่ะ **ที่แสดงมาแล้วนี้ เป็นอุเทศ นิเทศ ต้องเป็นปฏินิเทศออกไป** อุเทศน่ะแสดงเนื้อความอยู่ นิเทศน่ะกว้างออกไป นิเทศน่ะพิศดารออกไป จะแสดงให้พิศดารกว้างขวางออกไปอีก "**ธาตุ**" คำว่าธาตุนั้นน่ะ พระตถาคตเจ้าจะเกิดขึ้นก็ดี ไม่เกิดขึ้นก็ดี ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว **พระตถาคตเจ้า**น่ะ รู้กันน่ะ "**ธรรมกาย**" เคยเทศน์กันมากแล้ว ธรรมกายมีหลายชั้น ธรรมกายโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายโสดาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด สิบกาย กายหยาบกายละเอียดทั้งมรรคทั้งผลด้วย รวมทั้งมรรคทั้งผล ๑๐ กาย นี่เรียกว่า**ธรรมกาย นี่ตัวพระตถาคตเจ้าทั้งนั้น** ธรรมกายนี้ตัวพระตถาคตเจ้าทั้งนั้น เมื่อเข้าใจว่าพระตถาคตเจ้าดังนี้ละก็ เราจะแสดงว่าธรรมกายจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว ที่ได้ไว้น่ะก็ถูกเหมือนกัน แบบเดียวกัน พระตถาคตเจ้าก็แบบเดียวกัน ชื่อธรรมกายนั่นแหละ เรียกธรรมกายนั่นแหละ

เมื่อเข้าใจแล้วดังนี้ จะแสดงโดย**ธาตุ**ให้เข้าเนื้อ เข้าใจต่อไป ว่า ฐิตา ว สา ธาตุ **ธาตุนั้นเขาตั้งอยู่แล้ว** แต่ว่าความที่ของ**ธาตุนั้นเป็นที่ตั้งมั่นของธรรม** นั่นแน่มีธรรมอยู่ข้างหลังนั่นแน่ เพราะความที่ของ**ธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม ธาตุเป็นที่ตั้งของธรรม เป็นเบาะของธรรม**อย่างนี้จริงน่ะ ธาตุน่ะรูปพรรณสันฐานเป็นอย่างไร ธรรมน่ะรูปพรรณสันฐานเป็นอย่างไร โต เล็กเท่าไหน อยู่ที่ไหน **ธาตุนั้นตัวจริงน่ะกลม ๆ ธรรมตัวจริงก็กลม ๆ เป็นดวงกลม ๆ เล็กใหญ่ตามส่วน** เล็กน่ะ **เล็กที่สุดจนกระทั่งเอากล้องส่องไม่เห็น เป็นดวงทั้งนั้นใหญ่ขึ้นไป**ก็หมดธาตุหมดธรรม **เต็มธาตุเต็มธรรม** เต็มไปหมดเป็นดวงใหญ่ขึ้นไป ขนาดนั้นนั่น**เป็นดวงของธาตุ ดวงของธรรม ธาตุธรรมนี้แยกกันไม่ได้ อาศัยกัน เหมือนกายมนุษย์กับใจทีเดียว แยกกันไม่ได้** ถ้าแยกกันเกิดเรื่อง ต้องเป็นต้องตายทีเดียว เพราะฉะนั้น **ธาตุนั้นก็เป็นเบาะของธรรม ธรรมต้องอยู่ในธาตุ อาศัยธาตุอยู่** ถ้าว่าเมื่อธาตุเป็นเบาะของธรรม ถ้าว่าเมื่อธาตุเป็นที่ตั้งมั่นของธรรมละก้อ ธรรมเป็นที่ตั้งมั่นของธาตุได้บ้างไหมล่ะ ได้เหมือนกัน แบบเดียวกัน ถ้าธาตุนั้นเป็นเบาะของธรรม ธรรมเป็นเบาะของธาตุบ้างได้ไหมล่ะ ได้เหมือนกัน แบบเดียวกัน เป็นอย่างไรกันน่ะ

คำว่าเป็นเบาะนั่นแหละ เป็นภาษาพูด เป็นภาษาไทยเราแท้ ๆ แต่ว่าฟังไม่ออก อย่าเข้าใจว่าเบาะที่ปูให้เด็กนอน หรือเมาะปูให้เด็กนอน เข้าใจเสียอย่างนั้น เข้าใจอย่างนั้น

หมด ก็ถูกเหมือนกันแหละ แต่ว่ามีวัตถุธาตุ มีวัตถุนั้นขึ้น แต่คำว่า**ธาตุเป็นเบาะของธรรม ธรรมเป็นเบาะของธาตุน่ะ เป็นเบาะอย่างนี้ มนุษย์มาเกิดในมนุษย์โลกมีอายตนะ ของชั้นกามนี่ โลกายตนะ ต้องมีโลกายตนะเป็นเบาะ ไม่มีโลกายตนะเป็นเบาะเกิดไม่ได้** เขาเรียกว่าโลกายตนะ อายตนะของโลก อายตนะมี ๒ อย่าง **อายตนะของธรรม "ธรรมายตน" ธรรมายตนน่ะไม่ใช่อื่นทีเดียว นิพพานทีเดียว** ที่พระองค์ทรงรับสั่งว่า **อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตนํ นิพพานเป็นอายตนอยู่อันหนึ่ง** นิพพานเป็นอายตนอยู่ **พระพุทธเจ้าไปนิพพาน เบาะนิพพานก็มี สัตว์มาเกิดในโลก เบาะของโลกเขาก็มี เรียกว่าโลกายตนํ เป็นเบาะเป็นที่ตั้ง เป็นที่อาศัยอยู่** เรียกว่า**เป็นเบาะ** เกิดในครรภ์มารดา ครรภ์มารดาเป็นเบาะ นั่นก็โลกายตนะเหมือนกัน แม้เกิดในชั้นทิพย์ ๖ ชั้น ชั้นทิพย์เขาก็เป็นเบาะ เกิดในชั้นรูปพรหมอรูปพรหม ชั้นรูปพรหมอรูปพรหมนั่นก็เป็นเบาะเหมือนกัน เรียกว่าโลกายตนะทั้งนั้น รู้จักเบาะอย่างนี้ละก็เข้าใจกัน เมื่อเข้าใจฟังดังนี้

ธาตุที่เขาตั้งอยู่แล้วน่ะ ธาตุน่ะแบ่งออกไปเป็นสอง มีธาตุอย่างหนึ่ง **ธาตุแบ่งออกไปเป็นสอง** เป็น "**สังขตธาตุ**" "**อสังขตธาตุ**" ถ้าธาตุแบ่งออกเป็นสอง **ธรรมล่ะ ก็แบ่งออกเป็นสอง**เหมือนกัน "**สังขตธรรม**" "**อสังขตธรรม**" แบบเดียวกัน เรียกว่า "**สังขตธาตุ สังขตธรรม**" "**อสังขตธาตุ อสังขตธรรม**" ไม่ใช่แต่เท่านั้น ยังมี "**วิราคธาตุ วิราคธรรม**" อีก ยังมีอีกวิราคธาตุวิราคธรรม ที่ท่านยกตำรับตำราไว้ว่า **สงฺขตา วา อสงฺขตา วา วิราโค เตสํอกฺขมกฺขายติ "สังขตธาตุสังขตธรรม" ก็ดี "อสังขตธาตุอสังขตธรรม" ก็ดี ไม่ประเสริฐเลิศเท่า "วิราคธาตุวิราคธรรม"** วิราคธาตุวิราคธรรมประเสริฐเลิศกว่าสังขตธรรมและอสังขตธรรมเหล่านั้น นั่นต้องรู้ชัดลงไปอย่างนี้

สังขตธาตุสังขตธรรมน่ะ เป็นอย่างไร นี่แหละที่เราอาศัยอยู่นี่แหละ ตัวสังขตธาตุสังขตธรรมทั้งนั้น **อยู่กับธรรมในกายมนุษย์ นี่ก็เป็นสังขตธรรม อยู่กับธาตุมนุษย์ นี่ก็เป็นสังขตธาตุ ธาตุธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ บังคับบัญชาได้ เป็นสังขตธาตุสังขตธรรม**

ถ้า**อสังขตธาตุอสังขตธรรม**ล่ะอยู่ที่ไหน? **อสังขตธาตุอสังขตธรรมตั้งแต่ธรรมกายขึ้นไป** ธรรมกายที่เป็นโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายที่เป็นโสดาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ถ้ารวบทั้งหมดเช่นนี้ นี่ก็หมดสงสัยทีเดียว **ส่วนที่เป็นธรรมกายแล้ว เป็นอสังขตธาตุอสังขตธรรม แต่ยังไม่ใช่ "วิราคธาตุวิราคธรรม"** ธาตุที่เป็นธรรมกาย ไม่ต้องยกธรรมกายโคตรภูออก เป็นธรรมกายใสแบบเดียวกัน ที่เป็นธรรมกายทั้งหยาบทั้งละเอียด ธาตุธรรมที่เป็นธรรมกายทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายหยาบธรรมกายละเอียดที่เป็นโคตรภู ธรรมกายหยาบ ธรรมกาย

ละเอียดที่เป็นพระโสดา ธรรมกายหยาบธรรมกายละเอียดที่เป็นพระสกทาคา ธรรมกายหยาบธรรมกายละเอียดที่เป็นพระอนาคา ยกพระอรหัตออกเสีย **ทั้ง ๘ กายนี้เป็นอสังขตธาตุอสังขตธรรมทั้งนั้น ธาตุเหล่านี้ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้** เป็นเหมือนแก้วใสสะอาดทีเดียว **นี่เป็นอสังขตธาตุอสังขตธรรมทีเดียว แต่ว่ายังไม่ใช่ "วิราคธาตุวิราคธรรม"**

ถ้าจะเป็นวิราคธาตุวิราคธรรมล่ะ ต้องกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียดเป็นวิราคธาตุวิราคธรรม กายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียดเป็นวิราคธาตุวิราคธรรมทีเดียว มีธาตุธรรมชนิดเดียวกันไม่ต่างกัน แต่ว่าละเอียดขึ้นไปเป็นชั้น ๆ เป็นวิราคธาตุวิราคธรรมเออ รู้จักละ

ส่วนสังขตธาตุ สังขตธรรม อสังขตธาตุ อสังขตธรรม วิราคธาตุ วิราคธรรม รู้จักธาตุละ ธาตุเหล่านี้แหละเป็นตัวยืน **พระตถาคตเจ้าจะเกิดขึ้นก็ดี หรือว่าพระตถาคตเจ้าจะไม่เกิดขึ้นก็ดี ธาตุธรรมเหล่านี้เขาตั้งอยู่แล้ว เขามีปรากฏอยู่แล้ว** เขาไม่งอนง้อผู้หนึ่งผู้ใด **มีปรากฏขึ้นเป็นสัตว์เป็นสังขาร เป็นกำเนิด** ที่เรียกว่า **อัณฑชะ สังเสทชะ โอปปาติกะ ชลาพุชะ กำเนิดทั้ง ๔ นี้ ที่เกิดขึ้นก็เพราะอาศัยธาตุธรรมเหล่านั้นผลิตขึ้น** ธาตุธรรมเหล่านั้นผลิตขึ้นเหมือนอะไร ผลิตขึ้นเหมือน ติณชาติ พฤกษชาติ รุกขชาติ ติณชาติ ต้นหญ้า รุกขชาติต้นไม้ พฤกษชาติ ต้นไม้เหมือนกัน วัลลีชาติ ก็เถาวัลล์ต่าง ๆ ที่เป็นเถา ติณชาติ รุกขชาติ วัลลีชาติ พฤกษชาติเหล่านี้ ไม่มีธาตุธรรมละก็มีไม่ได้ ต้องอาศัยธาตุธรรมผลิตขึ้น ผลิตขึ้นก็เป็นสังขาร เป็นสังขารของโลกไป มนุษย์เล่า ที่ผลิตขึ้นเป็นมนุษย์นี่ เป็นหญิงเป็นชายปรากฏนี่ ก็อาศัยธาตุธรรมนั่นแหละ **ธาตุธรรมนั่นแหละผลิตขึ้น ถ้าไม่มีธาตุธรรมแล้วเป็นไม่ได้ ปรากฏไม่ได้ ถ้าธาตุธรรมผลิตขึ้นเป็นอะไร? ก็เป็นสังขาร เป็นปุญญาภิสังขาร**บ้าง **อปุญญาภิสังขาร**บ้าง **อเนญชาภิสังขาร**บ้าง ที่เป็นปุญญาภิสังขาร สังขารที่งดงามสวยงามที่ดีที่ชอบใจเจริญใจ ที่เป็นอปุญญาภิสังขาร สังขารที่ไม่งดงามที่ไม่ดีที่ไม่ชอบใจทั้งนั้น อเนญชาภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว ได้แก่สังขารของอรูปพรหม ในเนวสัญญานาสัญญายตนะก็เป็นอเนญชาภิสังขาร หรือได้แก่อสัญญีสัตว์ เบื่อนามติดรูป ได้รูปฌาน ๔ เบื่อนามติดรูป อยู่ในพรหมชั้นที่ ๑๑ นั้น นั่นเรียกว่าเป็น อเนญชาภิสังขารเหมือนกัน **เป็นสังขาร ๓ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร อเนญชาภิสังขาร**

ที่เป็นสังขารเหล่านี้ขึ้นก็เพราะธาตุธรรมเหล่านั้นผลิตขึ้น ธาตุธรรมเหล่านั้นเป็นตัวยืน **ผลิตให้เป็น ติณชาติ รุกขชาติ พฤกษชาติ วัลลีชาติ ผลิตให้เป็นสัตว์ เป็นหญิงเป็นชายปรากฏขึ้นอย่างนี้** ที่ผลิตขึ้นเรียกว่าอะไร พระพุทธเจ้าท่านทรงสอบสวนแล้ว ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว สอบสวนแล้ว ว่านั่นแหละ **สังขาร** เป็นสังขารขึ้น สังขารจะเป็นขึ้นมากน้อย

เท่าไร เหมือนต้นไม้ ภูเขา ตึกร้านบ้านเรือน เหล่านี้แหละ จะเป็น "**อุปาทินนกสังขาร**" ก็ดี "**อนุปทินนกสังขาร**" ก็ดี ที่เป็น**อุปาทินนกสังขาร สังขารที่มีใจครอง** ที่เป็น**อนุปาทินนกสังขาร สังขารที่ไม่มีใจครอง** ได้แก่ ติณชาติ รุกขชาติ พฤกษชาติ วัลลีชาติ เหล่านั้น ไม่มีใจครอง อนุปาทินนกสังขาร

สังขารที่เกิดขึ้น อาศัยกำเนิด ๔ คือ **อัณฑชะ สังเสทชะ ชลาพุชะ โอปปาติกะ** เหล่านี้ เกิดขึ้นอาศัยกำเนิด ๔ เหล่านี้ เรียกว่า **อุปาทินนกสังขาร** สังขารที่มีใจครอง

สังขารที่มีใจครองก็ดี ไม่มีใจครองก็ดี นั่นแหละเรียกว่า**สพฺเพสงฺขารา สังขารทั้งหลายเหล่านั้นไม่เที่ยง** สังขารทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นไม่เที่ยง แปรผันไปหมด ปรากฏอย่างนี้

เมื่อรู้จักอย่างนี้แล้ว **สิ่งที่ไม่เที่ยง** เราก็ถามซิว่า ในสากลโลก ถามพระ ถามเณร ถามอุบาสกอุบาสิกาก็ได้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ล่ะ**มันจะเอาสุขมาจากไหนล่ะ** มีสตางค์อยู่ ๑๐๐ บาท ใช้หมดไปเสียแล้ว มันไม่เที่ยงมันหมดไปเสีย ทุกข์หรือสุขล่ะ อ้าวไม่มีใช้ทุกข์แล้ว หรือไม่ฉะนั้น สังขารเหล่านี้ที่แปรไปอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ล่ะ ถามคนแก่ซี สุขหรือทุกข์ ต้องว่าทุกข์ทีเดียว ถามเด็ก ๆ มันก็ไม่ทุกข์ล่ะซี หนุ่ม ๆ สาว ๆ มันก็ไม่ทุกข์ ถามคนแก่เข้าซี ทุกข์ทันทีทีเดียว อ้อ ทุกข์เช่นนี้หรอกหรือ นี่มันทุกข์อย่างนี้ นี้เรียกว่า **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์** เป็นทุกข์จริง ๆ นะ ไม่ใช่สุขหรอก **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา** เป็นทุกข์แท้ ๆ ไม่ใช่หลอกลวง ทุกข์จริง ๆ แต่ว่าทุกข์เหล่านี้ไม่เที่ยง ทุกข์เหล่านี้ก็เป็นละครของโลก ชั่วครั้งชั่วคราวแล้วก็เลิกกันไป ลาโรงกันไป เก็บฉากกันไป หายไปหมด ไม่รู้ไปทางไหน ก็เป็นละครโลกนั่นเอง **ถ้าว่าใครมีปัญญา ก็ปล่อยความยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยงนั้นเสีย ถ้าเป็นคนโง่ก็ไปยึดถือสิ่งที่เป็นทุกข์ไม่เที่ยง มันก็ต้องร้องไห้เศร้าโศกเสียใจไป เข้าใจว่าเป็นของเรา เป็นเราไป นั่นมันโง่นี่ ไม่รู้จริงตามธาตุธรรมเหล่านี้** ถ้ารู้จริงตามธาตุธรรม **เขาปรุงให้เป็นไปต่างหากล่ะ ไม่ใช่ของใคร ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขาที่ไหน ไม่มีทั้งนั้น** เมื่อรู้จักความจริงอันนี้แล้ว รู้จักความจริงอันนี้แล้ว ไม่ใช่แต่ธาตุอย่างเดียว ไม่ใช่แต่ธาตุที่เป็นทุกข์ ไม่ใช่แต่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์นะ **ธรรมทั้งหลายก็ยังไม่ใช่ "ตัว" นะ** รู้จักว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เที่ยวหา "**ตัว**" กันยุ่ง ทีนี้ใครล่ะเป็นผู้ทุกข์ ใครล่ะเป็นผู้รับทุกข์ ใครล่ะเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์เป็นบุคคล จะหากันยุ่ง จะเอาธรรมเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์เป็นบุคคลเสียอีกละ ท่านก็ยืนยันอีกว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ "ตัว"** แต่ว่าธรรมทั้งหลายก็ไม่ใช่ตัว ปรุงตัวให้เป็นไปอีกนั่นแหละ ถ้าว่าไม่มีธรรมตัวก็ไม่มี ไม่มีตัวธรรมก็ไม่มี อาศัยกัน นี่ข้อสำคัญ ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ธรรมทั้งหลายน่ะประสงค์

อะไร **ธรรมที่อยู่กับธาตุนั่นแหละ ธาตุมีเท่าไรธรรมมีเท่านั้น** มากมายนับประมาณไม่ได้

ธรรมน่ะ ที่นี้จะกล่าวถึง "**ธรรม**" ละ "**ธรรม" ดวงใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ อยู่ในกลางกายมนุษย์นี่ นี่ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์** เป็นดวงใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ อยู่ศูนย์กลางกายมนุษย์นี่ สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย ถูกกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์พอดี ด้ายกลุ่มขึง ๒ เส้นตึง สะดือทะลุหลัง ขวาทะลุซ้าย ๒ เส้นตึง ตรงกลางจดกัน ตรงกลางก็ถูกกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์พอดี ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ นั่นแหละธรรมละ ดวงนั้นแหละเรียกว่า "**ธรรม**" เมื่อดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ดวงขนาดนั้นละ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดล่ะ สองเท่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ล่ะ ชนิดเดียวกันเหมือนกัน ใสหนักขึ้นไป สามเท่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดล่ะ สี่เท่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ห้าเท่านั้น โตขึ้นไป โตขึ้นไป ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดล่ะ หกเท่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม เจ็ดเท่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียดล่ะ แปดเท่านั้น แปดเท่าฟองไข่แดงของไก่ โตขนาดนั้น นั่นเรียกว่าธรรมทั้งหลายทั้งนั้น **เป็นสังขตธาตุ สังขตธรรม**

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมล่ะ นั่นเป็น ๙ เท่า ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียดล่ะ ๑๐ เท่า นั่น เท่าหน้าตักวัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกายนั้น ๆ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาล่ะ วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วา กลมรอบตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียดล่ะ ๑๐ วา วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๑๐ วา กลมรอบตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาล่ะ ๑๐ วา กลมรอบตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาละเอียดล่ะ ๑๕ วา กลมรอบตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาล่ะ ๑๕ วา กลมรอบตัว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียดล่ะ ๒๐ วา กลมรอบตัว นี่ธรรมเหล่านี้เป็น "**อสังขตธาตุอสังขตธรรม**" **แต่ว่าไม่ใช่ "วิราคธาตุวิราคธรรม"** ดวงธรรมเหล่านี้ ดวงธรรมที่เป็น**วิราคธาตุวิราคธรรม** ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัต วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา พระอรหัตละเอียด กว่า ๒๐ วาขึ้นไปนี่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัตละเอียด **ยกดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัตกับพระอรหัตละเอียดออกเสีย ดวงธรรมต่ำกว่านั้นลงมารวมด้วยกัน ๑๖ ดวง นั่นแหละคำว่า ธรรมทั้งหลายละ ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวละ** ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นไม่ใช่ตัว **ตัวไม่ใช่ธรรม** ธรรมทั้งหลายเหล่านั้นไม่ใช่ตัว ตัวไม่ใช่ธรรม

ทีนี้จะให้รู้จักตัวละ ใครเป็นตัวละ กายมนุษย์นี่แหละเป็นตัว กายมนุษย์ละเอียดก็เป็นตัว แต่ว่าตัวโดยสมมุตินะ ยกกันขึ้น เชิดกันขึ้น เรียกมันขึ้น ตัวโดยสมมุติ กายทิพย์

กายทิพย์ละเอียดก็เป็นตัว กายรูปพรหมก็เป็นตัว รูปพรหมละเอียดก็เป็นตัว กายอรูปพรหมก็เป็นตัว อรูปพรหมละเอียดก็เป็นตัว ตัวโดยสมมุติทั้งนั้น ไม่ใช่ตัวโดยวิมุตตินะ นี่ตัวโดยสมมุติ เหมือนละครโรงใหญ่ในโลก สมมุติว่าเป็นพระเอกนางเอก มันก็ลาโรงกันเสียทีหนึ่ง ก็จะเอาพระเอกนางเอกที่ไหน ลาโรงกันแล้ว ตัวเหล่านี้ตัวโดยสมมุติทั้งนั้น ตัววิมุตติมีไหมล่ะ มีตัววิมุตติ มีอยู่ กายธรรมนั่นแหละ กายธรรมละเอียดนั่นแหละ เป็นตัววิมุตติละ เป็นตัวอีกเหมือนกัน แต่ว่าเป็นตัวโดยวิมุตติ กายธรรมกายธรรมละเอียดก็เป็นตัว กายโสดาโสดา–ละเอียดก็เป็นตัว ตัวโดยวิมุตติ กายพระสกทาคาพระสกทาคาละเอียดก็เป็นตัว ตัวโดยวิมุตติ กายธรรมพระอนาคาพระอนาคาละเอียดก็เป็นตัว ตัวโดยวิมุตติอีกเหมือนกัน แต่ว่ายังไม่ใช่วิราคธาตุวิราคธรรม เป็นแต่เพียงว่า "**สังขตาวา**" "**อสังขตาวา**" เท่านั้น **ตัวที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ ตัวที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้** เท่านั้นเอง **แต่ไม่ใช่เป็นวิราคธาตุวิราคธรรม ไม่ใช่วิมุตติหลุดขาดทีเดียว เป็นตทังควิมุตติบ้าง วิขัมภนวิมุตติบ้าง ไม่ถึงสมุจเฉทวิมุตติ สมุจเฉทวิมุตติก็หลุดเลยเป็น "วิราคธาตุวิราคธรรม" ทีเดียว** นั่นเป็นสมุจเฉทวิมุตติทีเดียว นี่รู้จักตัวละนะ ก็รู้เท่านั้น เมื่อรู้จักตัวชนิดนี้ละก็

ดวงธรรมนั่นจริงไม่ใช่ตัว แต่ว่าเป็นที่อาศัยตัว ตัวต้องอาศัยดวงธรรมนั้น ถ้าดวงธรรมนั้นไม่มี ตัวก็ไม่มี สมมุติก็สมมุติด้วยกัน วิมุตติก็วิมุตติด้วยกัน ปัจจัยปรุงแต่งได้ก็ปรุงแต่งได้ด้วยกัน ปรุงแต่งไม่ได้ก็ไม่ได้ด้วยกัน ขาดจากปัจจัยปรุงแต่งก็ขาดด้วยกัน เพราะเป็นตัวอาศัยกันอย่างนี้

เพราะฉะนั้นท่านถึงได้ชี้ว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว** เมื่อธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ตัวก็ไม่ใช่ธรรม ธรรมก็ไม่ใช่ตัว **ตัวอยู่ส่วนหนึ่ง ธรรมอยู่ส่วนหนึ่ง** คนละชั้น ธรรมอยู่ดวงหนึ่งใส เท่าฟองไข่แดงของไก่ อยู่กลางกายมนุษย์ ตัวมนุษย์อีกเรื่องหนึ่ง ไม่ใช่ดวงธรรมนั้น ตัวที่เป็นขึ้นก็เพราะอาศัยดวงธรรมนั้น ดวงธรรมนั้นไม่ใช่ตัว ตัวไม่ใช่ดวงธรรม เพราะฉะนั้นท่านถึงได้ยืนยันว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว มีเท่าไรก็ไม่ใช่ตัวทั้งนั้น เรียกว่าธรรมทั้งหลาย

เมื่อรู้จักชัดดังนี้ รู้จักชัดว่าธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว ตัวไม่ใช่ธรรม **เมื่อรู้จักจริงเสียเช่นนี้แล้ว เราก็จักตั้งใจแน่แน่วให้เข้าถึงธรรมกายให้ได้ เมื่อเข้าถึงธรรมกายโคตรภูแล้ว ธรรมกายโคตรภูละเอียด เข้าถึงธรรมกายโสดา โสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหัต อรหัตละเอียด เท่านี้เราก็จะเป็นสุขเกษมสำราญเบิกบานใจ พระพุทธเจ้าไปทางไหน เราก็จะไปทางนั้น** นี้เทศนาเช่นนี้ สั้น ยืนยันให้เข้าใจชัดเชียว

ถ้าเทศนาให้กว้างออกไปอีก กว้างออกไปอีกนั้นเข้าใจยาก ฝ่าย "สราคธาตุสราค–

ธรรม" "วิราคธาตุวิราคธรรม" "สังขตธาตุอสังขตธาตุ สังขตธรรมอสังขตธรรม" **เมื่อแยกออกไปแล้วมีสอง ธาตุธรรมทั้งหมด** เรียกว่า **วิราคธาตุวิราคธรรม สราคธาตุสราคธรรม** แยกออกเป็นสอง **วิราคธาตุวิราคธรรมได้แก่ ธรรมเป็นพระอรหัตพระอรหัตละเอียด** นั่นเป็นวิราคธาตุวิราคธรรมแท้ ๆ ถ้า **สังขตธาตุสังขตธรรม อสังขตธาตุอสังขตธรรม อยู่ในสราค-ธาตุสราคธรรม** ทั้งนั้น ย่นลงมาเสียเท่านี้เป็นสองอย่าง สราคธาตุสราคธรรมกับวิราคธาตุวิราคธรรม สองอย่างเท่านั้น

เมื่อรู้จักชัดดังนี้แล้ว ธาตุนี่พิสดารมากมายนัก ที่มนุษย์อาศัยนี้ ธาตุย่อย ๆ ที่เรามองเห็นไม่มีที่สุดเสียแล้ว ตาก็มองไม่มีที่สุด ธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม วิญญาณ อากาศ นั้น แยกออกไป ดินน้ำ ไฟ ลม วิญญาณ อากาศ ทั้งนั้น มองไม่มีที่สุดเป็นตึกร้าน บ้านเรือน เรือกสวนไร่นา เรือแพนาวา เป็นสัตว์เป็นบุคคล เหล่านี้เป็นสราคธาตุสราคธรรม พวกธาตุธรรมทั้งนั้นไม่มีที่สุดทีเดียว ถ้าให้กว้างขวางออกไปแล้ว เป็นชั้น ๆ **ธาตุมีเป็นชั้น ๆ ธาตุอยู่เป็นชั้น ๆ ไม่ใช่กว้างขวางเท่านั้น เข้าไปในกลางนะ กลางของกลางนะ กลางของกลาง ๆ ๆ ภายนอกนั่นเป็นสราคธาตุสราคธรรม กลางเข้าไป ๆ ๆ จนกระทั่งถึงพ้นจากสราคธาตุสราคธรรม เข้าถึงวิราคธาตุวิราคธรรม เป็นชั้น ๆ เข้าไปใหญ่โตหนักเข้าไปทุกที ไม่มีที่สุด เต็มธาตุเต็มธรรมหมด ไม่มีที่ว่างเลย** ที่แสดงเท่านี้ก็จบธาตุจบธรรมทั้งหมด

แต่ว่าผู้เทศน์เองก็ได้ค้นคว้าหาเหตุผลเหล่านี้นักหนา **แต่ว่ายังไปไม่ถึงสุด ไปยังไม่สุดในวิราคธาตุวิราคธรรม ถ้าไปสุดเวลาไรละก้อ** วิชาวัดปากน้ำ **วิชาของผู้เทศน์นี่สำเร็จเวลานั้น ภิกษุสามเณรจะต้องเหาะเหินเดินอากาศได้ทันทีทีเดียว ไม่ต้องไปสงสัยละ ถ้าไปสุดวิราคธาตุวิราคธรรมละ เวลานี้กำลังไปอยู่ ทั้งวันทั้งคืน วินาทีเดียวไม่ได้หยุดเลย ตั้งใจจะไปให้สุดวิราคธาตุวิราคธรรมนี่แหละ** ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งบัดนี้ นับปีได้ ๑๒ ปีกับ ๖ เดือนเศษแล้ว ๑๒ ปี ๖ เดือนเศษแล้วเกือบครึ่งละ จะไปให้สุดวิราคธาตุวิราคธรรมให้ได้ แต่มันยังไม่สุด แต่มันจะอีกกี่ปีไม่รู้แน่นะ **ถ้าว่าสุดแล้วก็รู้ดอก ไม่ต้องสงสัยละ รู้กันหมดทั้งสากลโลก ถ้าสุดเข้าแล้วก็ รบราฆ่าฟันเลิกกันหมด มนุษย์ในสากลโลกร่มเย็นเป็นสุขหมด ไม่ต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ มีผู้เลี้ยงเสร็จ เป็นสุขเหมือนอย่างกับพระ เหมือนอย่างกับเทวดา เหมือนกับพระนิพพาน** สุขวิเศษไพศาลอย่างนั้น จะได้พบแน่ละ แต่ว่าขอให้ไปสุดวิราคธาตุวิราคธรรมเสียก่อน

พวกเราทั้งหลายนี้ไม่ได้ไปกันเลย เฉย ๆ อยู่ มัวชมสวนดอกไม้ในโลกอยู่นี่เอง ชมรูปบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง ก็อยู่ที่เดียวนั่นเอง ไม่ได้ไปไหนกับเขาเลย นี้พวกจะไปก็ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา จะไปให้สุดวิราคธาตุวิราคธรรม อ้าวไป ๆ ก็เลี้ยว

กลับกันเสียแล้ว ไม่ไปกันจริง ๆ ไปชมสวนดอกไม้อีกแล้ว ไปเพลิดเพลินในบ้านในเรือนกันอีกแล้ว อ้าวไป ๆ ก็จะไปอีกแล้ว ไป ๆ ก็กลับเสียอีกแล้ว พวกเรานี้แหละกลับกลอก ๆ อยู่อย่างนี้แหละ จะเอาตัวไม่รอด ชีวิตไม่พอ เหตุนี้ให้พึงรู้ว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวของเรา ก็นั่นแหละจึงจะเข้าถึงวิราคธาตุวิราคธรรมได้ ที่จะเข้าถึงวิราคธาตุวิราค-ธรรมน่ะ ต้องปล่อยชีวิตจิตใจนะ ไปรักไปห่วงอะไรไม่ได้ ปล่อยกันหมดสิ้นทีเดียว ไปรักห่วงใยอยู่ละก็ไปไม่ได้ ไปไม่ถึงทีเดียว เด็ดขาดทีเดียว ต้องทำใจหยุดนั่นแน่ จึงจะไปถูกวิราคธาตุวิราคธรรมได้ ต้องทำใจหยุด หยุดในหยุด ไม่มีถอยกัน ไม่มีกลับกันละ นั่นแหละจึงจะไปสุดได้ ถ้าใจอ่อนแอไปไม่ได้ดอก ต้องใจแข็งแกร่งทีเดียวจึงไปได้

นี่ที่ชี้แจงแสดงมานี้ ในสราคธาตุสราคธรรม วิราคธาตุวิราคธรรม ซึ่งมีมาในธรรม–นิยามสูตร แสดงตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบาย เข้าถึงของจริงในธรรมนิยายสูตร ให้พินิจพิจารณา ผู้ที่สดับตรับฟังแล้ว ให้ตั้งใจแน่แน่วว่า เราจะต้องเข้าถึงวิราคธาตุวิราคธรรมให้ได้ นี่แหละเป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ด้วยประการดังนี้ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบาย พอสมควรแด่เวลา เอเตน สจฺจวชฺเชน ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ **สทา โสตถี ภวนฺตุ เต** ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแด่ท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตบรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแด่เวลาสมมุติว่ายุติธรรมิกถา โดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๓. เขมาเขมสรณาคมน์

๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา
เนตํ โข สรณํ เขมํ เนตํ สรณมุตฺตมํ
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ
โย พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ ฯ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดง **เขมาเขมสรณคีติคาถา** วาจาเครื่องกล่าวแสดงซึ่งที่พึ่งอันเกษมและไม่เกษมทั้งสองอย่าง จะชี้แจงแสดงตามวารพระบาลี คลี่ความเป็นสยาม–ภาษาตามมตยาธิบาย จะชี้แจงแสดงเป็นทางปริยัติ เป็นทางปฏิบัติ เป็นทางปฏิเวธ ให้เป็นเหตุสอดคล้องต้องด้วยพุทธศาสนา เริ่มต้นจะแสดงทางปริยัติก่อน ในตอนหลังจะได้แสดงทางปฏิบัติต่อไป แล้วปฏิเวธก็จะรู้คู่กันไปในทางปฏิบัติ พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์บรรชิตทุกถ้วนหน้าจงเงี่ยโสตทั้งสองลงรองรับรสพระสัทธรรมเทศนา ดังอาตมาจะได้ชี้แจงแสดงต่อไป ณ บัดนี้

เริ่มต้นแห่งวารพระบาลีว่า **พหุํ เว สรณํ ยนฺติ** เป็นอาทิ ว่ามนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมากอันภัยคุกคามเข้าแล้ว ย่อมถึงภูเขาทั้งหลายบ้าง ถึงป่าทั้งหลายบ้าง ถึงอารามและต้นไม้และเจดีย์ทั้งหลายบ้าง ว่าเป็นที่พึ่ง **เนตํ โข สรณํ เขมํ** นั่นหาใช่ที่พึ่งอันเกษมไม่ **เนตํ สรณมุตฺตมํ** นั่นหาใช่ที่พึ่งอันอุดมไม่ **เนตํ สรณมาคมฺม** ถ้าอาศัยอันนั้นเป็นที่พึ่งแล้ว **สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ** ย่อมหาหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงไปได้ไม่ **โย พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต** ผู้ใดถึงแล้วซึ่งพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสงฆ์เจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง

แล้ว **จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขปสมคามินํ** มาเห็นอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ตามปัญญาอันชอบ **ทุกฺขํ** คือทุกข์ **ทุกขสมุปฺปาทํ** คือตัณหาเป็นแดนให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์ **ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ** การก้าวล่วงเสียซึ่งทุกข์ **อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ** คือหนทางมีองค์ ๘ ไปจากข้าศึก **ทุกฺขูปสมคามินํ** ให้ถึงพระนิพพานเป็นที่สงบระงับทุกข์ **เอตํ โข สรณํ เขมํ** นี้เป็นที่พึ่งอันเกษม **เอตํ สรณมุตฺตมํ** นี้เป็นที่พึ่งอันอุดม **เอตํ สรณมาคมฺม** มาถึงอันนี้เป็นที่พึ่งได้แล้ว **สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ** ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ด้วยประการดังนี้ นี้เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา

ต่อแต่นี้จะแสดงเป็นปริยัติเทศนา ในเขมาเขมสรณาคมน์ต่อไป ปริยัติเทศนาว่ามนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ไม่ใช่น้อย หมดทั้งสากลโลก ชมพูทวีป แสนโกฏิจักรวาล อนันต–จักรวาล นิพพานถอดกาย มีเท่าไรที่เป็นมนุษย์หรือทิพย์ก็ช่าง หรือรูปพรหมอรูปพรหมก็ช่าง เมื่อพากันมาฟังธรรมเทศนาแล้ว นั่นแหละก็อยู่ในพวกมนุษย์นั่นทั้งนั้น มีมากน้อยเท่าใดมนุษย์ทั้งหลายมากด้วยกัน อันภัยคุกคามเข้าแล้ว **ภยตชฺชิตา** อันภัยคุกคามเข้าแล้ว เมื่อคุกคามเข้าเช่นนั้นแล้วทำไง บางพวกไปถึงภูเขาใหญ่ ๆ ที่เขานับถือเชิดชูบูชากันว่าเป็นที่พึ่งบ้าง บางพวกไปถึงป่าใหญ่ ๆ ที่เขานับถือเชิดชูบูชากันว่าเป็นที่พึ่งบ้าง บางพวกไปถึงอารามใหญ่ ๆ เช่น เชตวนาราม หรืออารามใหญ่ ๆ กว่านั้นก็ช่าง หรือเล็กกว่านั้นก็ช่าง ที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นอย่างวัดโสธรอย่างนี้ พอถึงวัดเข้าไหว้แล้ว แต่ว่าไหว้กลัวฤทธิ์กลัวเดชพระยามารอ้ายที่มีฤทธิ์มีเดชอยู่ที่นั่น ไม่ใช่เคารพต่อพระพุทธเจ้าโดยตรง เคารพในฤทธิ์เดชของพระยามารมัน กลัวพระยามารมัน อารามหรือต้นไม้เป็นเจดีย์ บัดนี้ก็ยังปรากฏอยู่นั่นแน่เจริฐพาสนั่นแน่ ต้นมะขามใหญ่นั่นแน่ ไปถึงก็ต้องไหว้เชียว ต้องไหว้ กลัว กลัวใครละกลัวฤทธิ์พระยามาร มันมีฤทธิ์มีเดช มันสิงมันทรงได้ มันบอกไหว้นบเคารพเสีย มันให้ความสุขความเจริญ ถ้าว่าไม่ไหว้นบเคารพบูชาแล้ว ก็ลงโทษต่าง ๆ นานา กลัวมัน ต้องไหว้มัน อย่างนี้ ไปถึงอารามหรือต้นไม้ เจดีย์เช่นนั้นเข้าแล้ว ก็ต้องไหว้ กลัวต้องภัยได้ทุกข์ถึงอ้ายสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ว่าเป็นที่พึ่งทีเดียว

นั่นพระพุทธเจ้าปฏิเสธแล้ว **เนตํ โข สรณํ เขมํ** ภูเขาก็ดี ป่าก็ดี อารามก็ดี ต้นไม้ก็ดี นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันผ่องใส ไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม **เนตํ สรณมุตฺตมํ** นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุดหรืออันอุดม ไม่ใช่ที่พึ่งอันอุดมอันสูงสุด **เนตํ สรณมาคมฺม** ก็มาอาศัยอันนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว **น ปมุจฺจติ** ย่อมไม่หลุดพ้นไป **สพฺพทุกฺขา** จากทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะต้องติดอยู่ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ อยู่นี่เองจนไปนิพพานไม่ได้ เพราะเข้าถึงที่พึ่งไม่ถูก พลาดไปเรื่องนี้ เราเห็น

อยู่ต่อตาทั่ว ๆ กันในประเทศไทยนี่ อะไรต่อมิอะไรกันไขว่เขียว เพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่าไม่รู้จัก **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** นะซี **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** ไม่ได้อยู่เรี่ยราดเช่นนั้น **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** อยู่ในตัวทุกคน กายเป็นชั้น ๆ เข้าไป กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด กายธรรม กายธรรมละเอียด นั่นแน่ **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** นั่นแน่ กายธรรม กายธรรมละเอียด **กายธรรม** นั่นแหละเป็น **พุทฺโธ** เป็นเนมิตกนามเกิดขึ้นเป็นพุทฺโธ **ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม** นั่นแหละ เส้นผ่าศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกายกลมรอบตัว ดวงนั้นแหละเป็นเนมิตกนามเกิดขึ้นเรียกว่า **ธมฺโม กายธรรมละเอียดอยู่ในดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย** แต่ว่า**ใหญ่กว่ากายธรรม** นั่นแหละ เรียกว่า **สงฺโฆ** เป็นเนมิตกนามเกิดขึ้นเรียกว่า สงฺโฆ ถ้าตัวจริงละก็ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ นั่นแหละเป็นตัวจริงที่เราจะถึง จะไปถึงสิ่งอื่นไม่ได้ **โย พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต** ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง ถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง หรือถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ทั้ง ๓ นั้นว่าเป็นที่พึ่ง

เมื่อถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งแล้ว **จตฺตาริ อริสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ** ต้องเห็น **อริยสัจธรรมทั้ง** ๔ เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ตามปัญญาอันชอบที่ถูก ไม่ให้ผิดจากอริยสัจธรรมทั้ง ๔ อริยสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นธรรมสำคัญในทางพระพุทธศาสนา แต่เราไม่เดียงสาทีเดียวว่าอะไรเป็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ เราไม่เดียงสาทีเดียว ไม่เดียงสาอย่างไร **ทุกขสัจ**นะ คืออะไรละ ความเกิดน่ะซีเป็นทุกขสัจจะ **สมุทัยสัจ**ละ เหตุให้เกิดนั่นแหละเป็นสมุทัยสัจ **นิโรธสัจ** ละ ความดับเหตุให้เกิดนั่นแหละเป็นนิโรธสัจ **มรรคสัจ** ข้อปฏิบัติหนทางมีองค์ ๘ ไปจากข้าศึกให้ถึงพระนิพพานที่เป็นที่สงบระงับนั่นแหละเป็นมรร–คสัจ นี้เป็นตัวสำคัญนัก วันนี้มุ่งมาดปรารถนาจะแสดงใน ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ นี้ ให้เข้าเนื้อเข้าใจ จะแสดงทางปริยัติก่อน แล้วจึงย้อนไปแสดงทางปฏิบัติ ให้เข้าเนื้อเข้าใจชัดว่า ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ นะ อยู่ที่ไหน อะไรให้รู้กันเสียที

เมื่อเห็นสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นที่พึ่งดีเช่นนี้แล้ว พระองค์ก็ทรงรับสั่ง **เอตํ โข สรณํ เขมํ** นี้ เป็นที่พึ่งอันเกษม อันผ่องใส **เอตํ สรณมุตฺตมํ** นี้เป็นที่พึ่งอันอุดมสูงสุด **เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ** มาอาศัยอันนี้เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ นี่ท่านแสดงย่อย่นสกลพุทธศาสนา ธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นที่ควงไม้ศรีมหาโพธิ คือสัจธรรมทั้ง ๔ รู้จริง รู้แท้ทีเดียวในสัจธรรมทั้ง ๔ นี้ **ถ้าไม่รู้จริงรู้แท้ใน**

สัจธรรมทั้ง ๔ เป็นพระอรหันต์ก็ไม่ได้ เป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ เป็นไม่ได้ทีเดียว นี่ธรรมสำหรับทำให้เป็นพระพุทธเจ้าทีเดียว สัจธรรมทั้ง ๔ นะ เพราะฉะนั้นวันนี้ เราควรฟัง ที่แสดงมาแล้วนี้เป็นทางปริยัติ

ถ้าจะแสดงโดยปฏิบัติ ให้แน่ชัดลงไปแล้วละก็ ในสัจธรรม ๔ นี่นะ คือใคร ถ้ารู้จักพระพุทธเจ้าเสียก่อน พระพุทธเจ้านะคือใคร ที่ไปเห็นสัจธรรมทั้ง ๔ นะ เห็นด้วยพระสิทธัตถกุมารหรือ ด้วยตาของพระสิทธัตถราชกุมาร ความเห็น ความรู้ของพระสิทธัตถราช–กุมารหรือ ไม่ใช่ หรือ เห็นด้วยกายละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมาร กายที่นอนฝันออกไปนะ ไม่ใช่ ไม่ได้เห็นด้วยตานั้นกายนั้น เห็นด้วยตากายทิพย์ของพระสิทธัตถราชกุมารหรือ กายที่ฝันในฝันออกไปนะ ไม่ใช่ เห็นด้วยกายนั้นเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ไม่ได้ เห็นด้วยตากายทิพย์ละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมารอย่างนั้นหรือ ถึงจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ไม่ใช่ ไม่เห็นเช่นนั้น เพราะสัจธรรมนี่เห็นขั้นท้ายไม่ใช่เห็นขั้นต้น เห็นด้วยตากายรูปพรหมหรือ รูปพรหมละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมารอย่างนั้นหรือ เห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ไม่ใช่ เห็นด้วยตากายอรูปพรหมอรูปพรหมละเอียดของพระสิทธัตถราชกุมาร เป็นกายที่ ๗ ที่ ๘ กระนั้นหรือ ไม่ใช่ เห็นด้วยตากายนั้นมันอยู่ในภพ มันทะลุหลุดสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าไม่ได้ มันยังติดภพอยู่ **ท่านเห็นด้วยตาธรรมกาย ธรรมกายที่เป็นโคตรภูนะ** ยังหาได้เป็นพระโสดา สกทาคาไม่ ยังหาได้เป็นโสดามรรคผล สกทาคามรรคผล อนาคามรรคผล อรหัตมรรคผลไม่ **เห็นด้วยตากายธรรม รู้ด้วยญาณของกายธรรม** ไม่ใช่รู้ด้วยดวงวิญญาณ เพราะกายมนุษย์มีดวงวิญญาณ ญาณไม่มี กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด มีดวงวิญญาณทั้งนั้น ดวงญาณไม่มี กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด มีแต่ดวงวิญญาณ ดวงญาณไม่มี กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียดมีแต่ดวงวิญญาณ ดวงญาณไม่มี พอถึงกายธรรมเข้ามีญาณทีเดียว

ญาณน่ะเป็นอย่างไร รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร ตาธรรมกายก็เหมือนรูปพระปฏิมากร อย่างนี้แหละ เหมือนมนุษย์อย่างนี้แหละ แบบเดียวกันแต่ทว่าละเอียด แล้วมีญาณของกายธรรม ญาณน่ะเป็นอย่างไร ดวงวิญญาณอยู่ในกลางกายมนุษย์นี่เท่าดวงตาดำข้างใน อยู่ในกลางกายทิพย์ก็เท่าดวงตาดำข้างใน อยู่ในกลางกายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ละเอียดก็แบบเดียวกัน หรือกายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด อรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด ก็มีดวงวิญญาณแบบเดียวกัน **ดวงวิญญาณเท่านั้นไม่อาจจะเห็นอริยสัจได้** ต่อเมื่อใดไปถึงกายธรรมเข้า **ดวงวิญญาณจะขยายส่วนออกไปเป็นดวงญาณ** หน้าตักธรรมกายโตเท่าไหนก็กว้างแค่นั้น ถ้าหน้าตักศอกหนึ่งดวงญาณก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลางศอกหนึ่ง หน้าตักวาหนึ่งดวงญาณ

ก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลางวาหนึ่งกลมรอบตัว ถ้าว่าหน้าตักธรรมกายนั้น ๒ วาดวงญาณก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วากลมรอบตัว ขยายอย่างนั้น ถ้าหน้าตัก ๔ วาดวงญาณก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๔ วากลมรอบตัว แล้วแต่หน้าตักธรรมกาย หน้าตักธรรมกายโคตรภูนั่นไม่ถึง ๕ วาหย่อน ๕ วาเล็กน้อย ถ้าเป็นพระโสดาจึงจะเต็ม ๕ วา ถ้ายังไม่ถึงพระโสดาหย่อนกว่า ๕ วา หน้าตักของธรรมกายนั่นโตเท่าไหนดวงญาณก็โตเท่านั้น **ดวงญาณนั้นแหละสำหรับรู้ละ** นั่นแหละ **สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ** เห็นตามปัญญาอันชอบเห็นชัด ๆ ทีเดียว ดวงญาณของธรรมกายขยายออกไปดังนั้นเมื่อเข้าถึงธรรมกายแล้ว **ธรรมกายจะเห็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ต้องเข้าสมาบัติ** ธรรมกายต้องเข้าสมาบัติ ธรรมกายนั่งนิ่งเพ่งฌานทีเดียว ใจหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย หยุดนิ่ง เมื่อนิ่งถูกส่วนเข้าแล้ว ที่ธรรมกายนั่งนั่นแหละเกิดเป็นดวงฌานขึ้น วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วา ๘ ศอก กลมเป็นวงเวียนเป็นกงจักร กลมเป็นกงเกวียนทีเดียว เหมือนแผ่นกระจกหนาคืบหนึ่ง วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วาหนาคืบหนึ่ง รองนั่งของธรรมกายนั้นมาจากไหน ดวงฌานที่เกิดขึ้นน่ะมาจากไหน ที่มาของดวงฌานนะมีมาก มาจากกสิณก็เป็นดวงฌานได้ มาจากดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็เป็นดวงฌานได้ แต่ว่า **เมื่อถึงธรรมกายแล้วใช้ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นเอง เป็นปฐมฌาน** ขยายส่วน เห็นใส เมื่อดูใสแล้วก็ขยายส่วนออกไป ขยายส่วนออกไป ๒ วา กลมรอบตัวแต่ว่าหนาคืบหนึ่ง กลมเหมือนยังกับกงจักรหรือกงเกวียน กลมเหมือนอย่างวงเวียนอย่างนั้น หนาคืบหนึ่ง ในเป็นแก้วผลึกทีเดียว รองนั่งของธรรมกาย ธรรมกายเมื่อเข้าถึงปฐมฌานเช่นนั้นนั่นแหละ พอถึงปฐมฌานเข้าเช่นนั้น ก็มี วิตก วิจาร วิตก ความตรึก วิจาร ความตรอง ปีติ ชอบเนื้อชอบใจ วิตกว่าฌานนั้นมันมาจากไหน เห็นแล้วมันมาจากนั่น วิจาร ไตร่ตรองไป ตรวจตราไปถี่ถ้วน เป็นของที่ไม่มีที่ติ ปลื้มอกปลื้มใจ ดีอก ดีใจ มีความปีติขึ้น ปลื้มอกปลื้มใจ เต็มอกเต็มใจ เต็มส่วนของปีติ มีความสุขนิ่งอยู่กลางฌานนั่น สุขในฌานอะไรจะไปสู้ ในภพนี่ไม่มีสุขเท่าถึงดอก สุขในฌานนะ สุขลืมสมบัตินั่นแหละ สมบัติกษัตริย์ก็ไม่อยากได้ สุขในฌานนะ สุขนักหนาทีเดียว เต็มส่วนของความสุขก็หนึ่ง เฉยวิเวกวังเวงเปลี่ยวเปล่า เรามาคนเดียวไปคนเดียวหมดทั้งสากลโลก คนทั้งหลายไปคนเดียวทั้งนั้น ไม่มีคู่สองเลย จะเห็นว่าลูกสักคนหนึ่งก็ไม่มี สามีสักคนหนึ่งก็ไม่มี ภรรยาสักคนหนึ่งก็ไม่มี ต่างคนต่างมา ต่างคนต่างไป ต่างคนต่างตาย ต่างคนต่างเกิด เป็นจริงอย่างนี้ ปล่อยหมด ไม่ว่าอะไรไม่ยึดถือทีเดียว เรือกสวนไร่นา ตึกร้านบ้านเรือน ก่อนเราเกิดเขาก็มีอยู่อย่างนี้ หญิงชายเขาก็มีกันอยู่อย่างนี้ เราเกิดแล้วก็มีอยู่อย่างนี้ เราตายไปแล้วมันก็มีอยู่อย่างนี้ เห็นดิ่งลงไปทีเดียว เข้าปฐมฌานเข้าแล้ว เห็นดิ่งลงไปเช่นนี้ เมื่อเข้า

ปฐมฌาน ก็แน่นิ่งอยู่ ฌานที่ละเอียดกว่านี้มี พอนึกขึ้นมาเช่นนั้นก็ อ้อ ! ที่ละเอียดขึ้นมากว่านี้มีอยู่ ก็นิ่งอยู่กลางปฐมฌานนั่น กลางดวงปฐมฌานนั่นนิ่ง ใจของธรรมกายหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย นิ่งพอถูกส่วนเข้าฌานนั่นเปลี่ยนแล้ว ปฐมฌานนั่นจางไป **ทุติยฌาน**มาแทนที่รองนั่ง จะไปไหนไปคล่องแคล่วยิ่งกว่าขึ้นเครื่องบิน ปฐมฌานเหมือนกัน ทุติยฌานเหมือนกัน พอเข้าฌานที่ ๒ ได้แล้วก็นึกว่าฌานที่ ๒ มันใกล้ฌานที่ ๑ มันเสื่อมง่าย ใจก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอีก ถูกส่วนนิ่งเข้าอีก ทุติยฌานก็จางไป **ตติยฌาน**มาแทนที่ นิ่งอยู่กลางตติยฌานนั่น พอถูกส่วนเข้าตติยฌานแล้ว ละเอียดกว่าตติยฌานนี่มี นิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมนั่น ถูกส่วนเข้าเมื่อนึกถึงฌานตติยฌานก็จางไป **จตุตถฌาน**เข้ามาแทนที่ ยังไม่พอแค่นั้น นิ่งอยู่กลางจตุตถฌานนั่น ละเอียดกว่านี้มี ว่าละเอียดกว่านี้มี จตุตถฌานก็จางไป **อากาสานัญจายตนฌาน** กลางของจตุตถฌานว่างออกไป เท่ากัน ดวงเท่ากัน ดวงเท่ากันนี่เรียกว่า อากาสานัญจายตนฌาน ธรรมกายก็นั่งอยู่กลางของอากาสานัญจายตนฌาน เรียกว่าเข้าอากาสานัญจายตนฌานแล้ว ใจก็นิ่งอยู่ศูนย์กลางที่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั่น ถูกส่วนเข้าก็นึกว่าฌานนี้คล่องแคล่วว่องไวดี แต่ว่าละเอียดกว่านี้มี พอถูกส่วนเข้าอากาสานัญจายตนฌานก็จางไป **วิญญาณัญจายตนฌาน**เข้ามาแทนที่ ดวงก็เท่ากัน นิ่งอยู่กลางดวงวิญญาณัญจายตนฌานนั่น ว่าละเอียดกว่านี้มี นิ่งอยู่ศูนย์กลางที่ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั่น แต่ว่าเพ่งฌาน นิ่งพอถูกส่วนเข้าวิญญาณัญจายตนฌานจางไป **อากิญจัญญายตนฌาน**เข้ามาแทนที่ รู้ละเอียดจริง นี่เป็นรู้ละเอียดจริง นิ่งอยู่อากิญจัญญายตนฌานนั่น ละเอียดกว่านี้มี พอถูกส่วนเข้าอากิญจัญญายตนฌานจางไป **เนวสัญญานาสัญญายตน**เข้ามาแทนที่ เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตน ออกนึกในใจทีเดียวว่า **สนฺตเมตํ ปณีตเมตํ** นี่ละเอียดจริง นี่ประณีตจริง นี่เข้าฌานดังนี้ นี่เข้าเรียกว่า **เข้าฌานโดยอนุโลม**

เข้าฌานโดยปฏิโลม ถอยกลับจากฌานที่ ๘ นั้น จากเนวสัญญานาสัญญาเข้าหาอากิญจัญญายตนะ มาวิญญาณัญจายตนะ เข้าอย่างไรก็ออกมาอย่างนั้น มาถึงอากาสานัญจายตนะ ถอยจากอากาสานัญจายตนะมาถึงจตุตถฌาน ถอนจากจตุตถฌานมาถึงตติยฌาน ถอยจากตติยฌานมาถึงทุติยฌาน ถอยจากทุติยฌานมาถึงปฐมฌาน เข้าไปดังนี้อีก นี่เรียกว่าปฏิโลมถอยกลับ อนุโลมเข้าไปอีก ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ ที่ ๘ ไปอีก ถอยจากที่ ๘ มาถึงที่ ๗ ที่ ๖ ที่ ๕ ที่ ๔ ที่ ๓ ที่ ๒ ที่ ๑ มาถึงอีก นี่เรียกว่าอนุโลมปฏิโลมไปอย่างนี้ **พออนุโลมปฏิโลมถูกส่วนเข้าก็เห็นทีเดียวว่า อ้อ สัตว์โลกนี่เป็นทุกข์ละ** เห็นทุกข์ละนะ นี่ทางปฏิบัติเห็นทุกข์ละ **ตาธรรมกายเห็นอายตนะที่ดึงดูดของสัตว์โลก** เขาเรียกว่า

โลกายตนะ อ้อ มนุษย์นี่เกิดขึ้นไม่ใช่อื่นเลย ความเกิดนี่ อายตนะของโลกเขาดูดนะ ก็เห็นอายตนะทีเดียว มนุษย์นี่ก็มีอายตนะอยู่อันหนึ่ง เราเคยค้นพบ เรารู้จักแล้ว อายตนะของมนุษย์ รู้จักกันทั่วแหละ อายตนะของมนุษย์ ที่เราติดอยู่ก็ติดอายตนะนั่นแหละ มันดึงดูดอายตนะอยู่ที่ไหน ที่บ่อเกิดของมนุษย์ อายตนะเขาแปลว่าบ่อเกิด บ่อเกิดมันอยู่ที่ไหน นั่นแหละเป็นตัวอายตนะของมนุษย์ทีเดียว อายตนะของทิพย์ละ มันมีมากด้วยกันนี่ **อายตนะกำเนิดของสัตว์มีถึง ๔** อัณฑชะ สังเสทชะ ชลาพุชะ โอปปาติกะ **อัณฑชะ** เกิดด้วยฟองไข่ **สังเสทชะ** เกิดด้วยเหงื่อไคล **ชลาพุชะ** เกิดด้วยน้ำ อายตนะที่ว่านี้เป็นชลาพุชะ เกิดด้วยน้ำ **โอปปาติกะ** ลอยขึ้นบังเกิด เอากันละคราวนี้ อัณฑชะ เกิดด้วยฟองไข่ เป็ด ไก่ ทั้งนั้น เป็นอายตนะอันหนึ่ง สังเสทชะ เหงื่อไคลเป็นอายตนะอันหนึ่ง สำหรับเหนี่ยวรั้งใจให้สัตว์เกิดนั่นเป็นอายตนะสำหรับบ่อเกิด ชลาพุชะ มีน้ำสำหรับเป็นอายตนะให้เกิด โอปปาติกะ อายตนะของจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรตี ปรนิมมิตวสวัตดี นี่เป็นอายตนะของทิพย์ทั้งนั้น มีอายตนะดึงดูดให้เกิดเหมือนกัน ไม่ใช่เท่านั้น อายตนะที่ทรามลงไปกว่านี้ อายตนะให้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน คล้ายมนุษย์เหมือนกัน อายตนะให้เกิดเป็นอสุรกาย แบบเดียวกันกับมนุษย์ อายตนะเกิดเป็นเปรต แบบเดียวกับมนุษย์ อายตนะในอบายภูมิทั้ง ๔ สัญชีพ กาฬสุตตะ สังฆาฏะ โรรุวะ มหาโรรุวะ ตาปะ มหาตาปะ อเวจีนรก นรกทั้ง ๘ ขุมใหญ่นี้ ขุมหนึ่ง ๆ มีอุสสทนรกเป็นบริวารล้อมรอบ ๔ ด้าน ๆ ละ ๔ ขุม เป็น ๑๖ ขุม แล้วมียมโลกนรก ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ ทิศ ๆ ละ ๑๐ ขุม เป็น ๔๐ ขุม นรกทั้ง ๔๕๖ ขุมเป็นอายตนะดึงดูดสัตว์โลกทั้งนั้น เมื่อทำดีทำชั่วไปถูกส่วนเข้าแล้ว อายตนะของนรกก็ดึงเป็นชั้น ๆ ดูดเป็นชั้น ๆ ต้องไปติด ใครทำอะไรเข้าไว้ อายตนะมันดึงดูดไปติด ฝ่ายธรรมกายไปเห็นก็ อ้อ สัตว์โลกมันติดอย่างนี้เอง ติดเพราะอายตนะเหล่านี้ อ้ายที่มาเกิดเหล่านี้ใครให้มาเกิดละ อ้ายที่มาเกิดเป็นอบายภูมิทั้ง ๔ มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖ ชั้นนี้ ใครให้เกิดละเห็นทีเดียวแหละ เห็นทีเดียว ทุกฺข สมุปฺปาทํ ตณฺหา ตัณหานี่แหละเป็นแดนให้เกิดพร้อมทีเดียว

ตัณหาคืออะไรละ **กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา** แยกออกไปเป็นสาม เห็นตัณหาอีก อ้อ อ้ายเจ้ากามตัณหานี้ อยากได้กาม อยากได้รูป ได้เสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส นั่นเอง เจ้าถึงต้องมาเกิด เออ อยากได้รูป ได้เสียง ได้กลิ่น ได้รส ได้สัมผัส ไปตีรันฟันแทงกันปั่นปี้ รบราฆ่าฟันกันยับเยินเป็นทีเดียว เพราะอยากได้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส นั่นแหละไม่ใช่เรื่องอะไร เห็นชัด ๆ อย่างนี้ว่า อ้อ อ้ายนี่เองเป็นเหตุให้เกิด กามตัณหานี่เอง อ้อ นี่อายตนะของกามตัณหาทั้งนั้น ใน **อบายภูมิทั้ง ๔ เปรต นรก อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน เหล่านี้ มนุษย์ สวรรค์ ๖ ชั้น นี่กามตัณหาทั้งนั้น** อ้ายกามนี่เองเป็นตัวสำคัญเป็นเหตุ อ้ายนี่สำคัญนัก

ไม่ใช่แต่กามตัณหาฝ่ายเดียว ไปดูถึงรูปพรหม ๑๖ ชั้น พรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิตา มหาพรหมา ปริตตาภา อัปปมาณาภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อัปปมาณสุภา สุภกินหา เวหัปผลา อสัญญสัตตา อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐ **รูปพรหม ๑๖ ชั้นนี่เป็นภวตัณหา** อ้ายนี่อยากได้รูปฌาณที่เราดำเนินมานั่นเอง ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อ้ายนี่เป็นรูปพรหม อากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญ-จัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน อ้ายนี่ให้ไปเกิดเป็นอรูปพรหม อากาสานัญ-จายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ อ้ายนี่ติดอ้าย ๘ ดวงนี่เอง เมื่อไปติดเข้าแล้วมันชื่นมื่นมันสบายนัก กามภพสู้ไม่ได้ มันสบายเหลือเกิน มันสุขเหลือเกิน ปฐมฌานก็สุขเพียงเท่านั้น ทุติยฌานก็สุขหนักขึ้นไป ตติยฌานสุขหนักขึ้นไป จตุตถฌานสุขหนักขึ้นไป อากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนะฌานสุขหนักขึ้นไป อากิญจัญญายตนฌานสุขหนักขึ้นไป เนวสัญญานาสัญญายตนฌานสุขหนักขึ้นไป มันพิลึกกึกการละ มันยิ่งใหญ่ไพศาลทีเดียว ส่วนรูปภพนั้นเป็นภวตัณหา อ้ายภวตัณหานี่เอง เป็นเหตุให้เกิดในรูปภพทั้ง ๑๖ ชั้นนี่ ฝ่าย**อรูปภพทั้ง ๔ ชั้นนี่เป็นวิภวตัณหา** เข้าใจว่านี่เอง หมดเกิด หมดแก่ หมดเจ็บ หมดตาย เสียแล้ว เข้าใจว่านี่เองเป็นนิพพาน เมื่อไม่พบศาสนาของพระ-บรมศาสดาจารย์ ก็เข้าใจว่า อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ นี่เอง เป็นนิพพานทีเดียว เข้าใจอย่างนั้น ค้นคว้าหาเอาเอง นี่เป็นวิภวตัณหา ไปติดอยู่อ้ายพวกนี้เอง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา อ้ายสามตัวนี่แหละสำคัญนัก ไปเห็นหมด เห็นรูปพรรณสันฐาน ฌานก็เห็น เห็นกามตัณหาก็เห็น กามตัณหาทั้ง ๑๑ ชั้นนี่เห็น ภวตัณหาทั้ง ๑๖ ชั้นนั่นก็เห็น วิภวตัณหาทั้ง ๔ ชั้นน่ะเห็นหมด เห็นปรากฏทีเดียว เอ นี่จะทำอย่างไร ต้องละอ้ายพวกนี้ **ต้องละกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหานี้ ถ้าละไม่ได้ละก็ หลุดพ้นไปไม่ได้ละ** ก็ทุกข์อยู่นี่ ไม่พ้นจากทุกข์แน่นอนทีเดียว แน่นอนในใจของตัวทีเดียว เข้าสมาบัติดูอีก ตรวจทบไปทวนมาดูอีก ดูหนักเข้า ๆ ๆ เห็นชัดหมดทุกสิ่งทุกประการแล้ว ในกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ดูไปดูมา อ้อ เราต้องละกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหานี่ ถ้าว่าไม่ละกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นี่ให้ขาดเสียละก็ เราจะต้องมีชาติไม่จบไม่แล้ว จะต้องทุกข์ไม่จบไม่แล้ว จะต้องหน้าดำคร่ำเครียดไม่จบไม่แล้ว จะต้องลำบากยากแค้นไม่จบไม่แล้ว

เมื่อคิดดังนี้เข้าใจดังนี้แล้ว ตาธรรมกายก็มองเห็นแจ่ม เราต้องละกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ละอย่างไร วิธีจะละ ละอย่างไรนะ เออ วิธีจะละ ละท่าไหนกันนะ เห็นทางทีเดียวว่า อ้อ พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ไปทางนี้ ที่เราเดินมา**ทางศีล สมาธิ ปัญญา**

วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ในกายมนุษย์มาถึงกายมนุษย์ละเอียด ในกายทิพย์มาถึงกายทิพย์ละเอียด ในกายรูปพรหมมาถึงกายรูปพรหมละเอียด ในกายอรูปพรหมมาถึงกายอรูปพรหมละเอียด จนกระทั่งมาถึงกายธรรมกาย ธรรมกายละเอียดนี้ เราต้องเดินในช่องทางของศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นี่เอง **ใจต้องหยุด ต้องหยุดทีเดียวจึงจะละ กาม-ตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาได้** เริ่มต้นต้องหยุดเชียว พอหยุดกึ๊กเข้าก็ได้การทีเดียว อ้อ พอหยุดกึ๊กเข้า กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาดับหมด ถ้าว่าไม่หยุดละก็ เป็นไม่ได้การทีเดียว ไปไม่รอดไม่พ้นทีเดียว

หยุดอะไรละ ใจหยุดสิ **หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นแหละ** พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลนั่นแหละ หยุดกลางของกลาง กลางของหยุด กลางที่หยุดนั่นแหละ ถ้าว่าถึงดวงสมาธิ กลางดวงสมาธิ กลางของกลางที่หยุดนั่นแหละ ก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา กลางของกลางที่หยุดนั่นแหละ เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ พอหยุดแล้วก็กลางของกลางที่หยุดนั่นแหละ เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะแล้ว หยุดอยู่ศูนย์กลางของใจที่หยุดนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าก็เห็นกายพระโสดา เข้าถึงกายพระโสดา อ้อ พอเข้าถึงกายพระโสดาก็รู้จักเชียว นี่พระพุทธเจ้าพระอรหันต์ไปทางนี้ ไม่ใช่ไปทางอื่นเลย แต่พอเข้าถึงกายพระโสดาละเอียด ทำแบบเดียวกันอย่างนั้น หยุดอย่างเดียวกันนั่นแหละ หยุดอย่างนั้นแหละ พอหยุดเข้ารูปนั้นจริง ๆ เข้าถึงกายพระสกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด ก็รู้รสชาติของใจทีเดียว **พอเข้าถึงพระอรหัต พระอรหัตละเอียด เข้าแล้วหลุดหมด กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทุกฺขํ ปสฺมคามินํ** อย่างนี้เอง ถึงพระนิพพานเป็นที่ดับแห่งทุกข์ พอถึงพระอรหัตก็เห็นนิพพานแจ่ม เข้านิพพานไปได้ทีเดียว นี้ไปอย่างนี้ ไปจริง ๆ อย่างนี้ ก็ไปได้เพราะเห็นสัจธรรมทั้ง ๔ แล้ว ก็เข้ามาคลุมสัจธรรมทั้ง ๔ ไว้ ยังไม่ปล่อย ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ มั่นกับใจดูแล้วดูอีก ทบทวนแล้วทบทวนอีก แน่นอนในใจ พอแน่นอนในใจ เห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ พอครบสี่เข้าเท่านั้นแหละ ได้บรรลุพระโสดาทันที พอพระโสดาเข้าสมาบัติ นิ่งอยู่ในปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญจัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ทบไปทวนมา ๆ ตาธรรมกายของพระโสดาไปเห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ รู้ด้วยญาณของพระโสดา พอครบรอบ ๔ เข้าเท่านั้น ได้บรรลุพระสกทาคา หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูมใสบริสุทธิ์หนักขึ้นไป ธรรมกายพระสกทาคาเข้า ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน

จตุตถฌาน อากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญจัญญาตนฌาน เนวสัญญา–นาสัญญายตนฌาน ทบไปทวนมาแบบเดียวกัน เห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายรูปพรหม เห็นชัดพอถูกส่วนเข้าก็ได้บรรลุพระอนาคา พระอนาคาเดินสมาบัติแบบเดียวกัน เห็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายอรูปพรหมเข้าก็ได้บรรลุพระอรหัตทีเดียว หมดกิเลสเป็นสมุทเฉทปหานทีเดียว ถ้าหลักฐานเรียกว่า **โสฬสกิจ** เรียกว่าแค่นี้สำเร็จโสฬสกิจแล้ว โสฬสกิจ แปลว่ากระไร กิจ ๑๖ ในเพลงที่เขาวางไว้เป็นหลักว่า **เสร็จกิจ ๑๖ ไม่ตกกันดาร เรียกว่านิพพานก็ได้** นี่แหละเสร็จกิจ ๑๖ ละ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายมนุษย์ ๔ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายทิพย์ ๔ เป็น ๘ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายรูปพรหม ๔ เป็น ๑๒ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ เห็นจริงตามจริงในกายอรูปพรหมอีก ๔ มันก็เป็น ๑๖ นี้เสร็จกิจทางพุทธศาสนา ทางพระอรหัตแค่นี้ นี้ทางปฏิบัติ เทศนาดังนี้เป็นทางปฏิบัติ ไม่ใช่ทางปริยัติ นี่ทางปฏิบัติอันนี้แหละ พระพุทธศาสนาในทางปริยัติดังแสดงแล้วในตอนต้น พุทธ–ศาสนาในทางปฏิบัติดังแสดงแล้วในบัดนี้ แต่ปริยัติปฏิบัติ ที่เรียกว่าเข้าถึงปฏิบัติ เดินสมาบัติทั้ง ๘ นั้นเป็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ดังนี้ นี่เป็นทางปฏิบัติแท้ ๆ

เมื่อกายธรรมเห็น ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ได้เข้าเห็นพระโสดา บรรลุถึงพระโสดา นั่นปฏิเวธแท้ ๆ ทีเดียว ได้เข้าถึงพระโสดาแล้ว ทั้งหยาบทั้งละเอียด เมื่อพระโสดาเดินสมาบัติทั้ง ๘ ดูทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายทิพย์เข้าทั้งหยาบทั้งละเอียด ได้บรรลุพระสกทาคา เมื่อถึงพระสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด เห็นเข้านั่นเป็นตัวปฏิเวธแท้ ๆ ทีเดียว รู้แจ้งแทงตลอดในสกทาคาเข้าแล้ว เมื่อพระสกทาคาเข้าสมาบัติทั้ง ๘ ดู ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ในกายรูปพรหมเข้า เห็นในสัจธรรมทั้ง ๔ ชัดอีกได้บรรลุพระอนาคา นี้ที่ได้เห็นตัวพระอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด และทั้งธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคา นั่นเป็นตัวปฏิเวธแท้ ๆ ทีเดียว รู้แจ้งแทงตลอดเห็นจริงทีเดียว เห็นปรากฏทีเดียว เมื่อพระอนาคาเข้าสมาบัติ ดูทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ทั้งหยาบทั้งละเอียด เห็นชัดในทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ได้บรรลุพระอรหัต เมื่อเห็นกายพระอรหัตทั้งธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด เห็นชัดทีเดียว นั่นเห็นชัดอันนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็น **ปฏิเวธ** แท้ ๆ เชียว รู้แจ้งแทงตลอด

นี้ **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ** ดังนี้ ศาสนามีทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ดังนี้ ถ้าว่านับถือศาสนา ปฏิบัติศาสนา เข้าปริยัติก็ไม่ถูก ปฏิบัติก็ไม่ถูก ปฏิเวธก็ไม่ถูก มันก็ไปต่องแต่งอยู่นั่นเอาอะไรไม่ได้ สัก ๑๐ ปี ๑๐๐ ปี ก็เอาอะไรไม่ได้ ถึงอายุจะแก่ปานใด จะโง่เขลาเบาปัญญา

ปานใด ถ้าเข้าถึง ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ไม่ได้ ไม่เห็นทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ดังแสดงมาแล้วนี้ จะปฏิบัติศาสนาเอาเรื่องเอาราวไม่ได้ ถ้าว่าคนละ **โมฆชินฺโณ** แก่เปล่า เอาอะไรไม่ได้ เอาเรื่องไม่ได้ เหตุนี้แหละทางพุทธศาสนาจึงนิยมนับถือนักในเรื่องสัจธรรมทั้ง ๔ นี้

ที่แสดงมานี้ก็เพื่อจะให้รู้สัจธรรมทั้ง ๔ เมื่อรู้จักสัจธรรมทั้ง ๔ แล้ว สัจธรรมทั้ง ๔ นี้ใครเป็นคนรู้คนเห็น **ธรรมกาย ธรรมกายโคตรภูทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระโสดาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระสกทาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระอนาคาทั้งหยาบทั้งละเอียด ธรรมกายพระอรหัตทั้งหยาบทั้งละเอียด เป็นผู้เห็นเป็นผู้รู้ เป็นผู้เห็น** ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ เหล่านี้ นี้แหละเป็นธรรมสำคัญในพุทธศาสนา เมื่อได้สดับตรับฟังแล้ว พึงมนสิการกำหนดไว้ในใจของตนทุกถ้วนหน้า เมื่อรู้จักธรรมที่พระองค์ทรงรับสั่งว่า **เอตํ โข สรณํ เขมํ** นี้ที่พึ่งอันเกษมผ่องใส **เอตํ สรณมุตฺตมํ** นี้ที่พึ่งอันอุดมสูงสุด **เอตํ สรณมาคมฺม** มาอาศัยอันนี้เป็นที่พึ่งแล้ว **สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ** ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ด้วยประการดังนี้

ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบายเป็นไปในทาง ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ พอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ใน **เขมาเขมสรณาคปิคาถา** ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา ด้วยอำนาจสัจวาจาที่ได้อ้างธรรมเทศนาตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงแค่นี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๔. ติลกฺขณาทิคาถา

๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน
อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ
เย จ โข สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน
เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ
กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต
โอกา อโนกมาคมฺม วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ
ตตฺราภิรติมิจฺเฉยฺย หิตฺวา กาเม อกิญฺจโน
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺฑิโต
เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
อาทานปฏินิสฺสคฺเค อนุปาทาย เย รตา
ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตาติ.

วันนี้เป็นวันอัฐมีดิถีขึ้นแปดค่ำแห่งปักษ์ในมาฆมาสนี้ ที่เราท่านทั้งหลายทั้งหญิงและชาย ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตทุกถ้วนหน้า เมื่อถึงวันธรรมสวนะ ได้พากันมาสดับตรับฟังพระธรรมเทศนา เพราะว่าเราช่วยกันรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา ให้เป็นตัวอย่างอันดีแก่กุลบุตรกุลธิดาในยุคนี้และภายหน้า เป็นตัวอย่างอันดีแก่ภิกษุสามเณรในยุคนี้และต่อไปในภายหน้า ได้ชื่อว่าทำตัวของอาตมา ให้เป็นเนติแบบแผนตำรับตำราของพุทธศาสนิกชน

สืบต่อไป การกระทำตนของตนให้เป็นแม่พิมพ์หรือให้เป็นกระสวน หรือให้เป็นตัวอย่างเช่นนี้ ได้ชื่อว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพุทธศาสนา ที่จะชี้แจงแสดงธรรมเทศนาในวันนี้ **แก้ด้วยหนทางอันหมดจดวิเศษ** สมเด็จพระผู้มีพระภาคเป็นผู้รู้เห็นเหตุอันลึกลับยิ่งนักหนา จึงได้ทรงแสดงหนทางอันหมดจดวิเศษ ให้เป็นตำรับตำราไว้

หนทางอันหมดจดวิเศษนั้น ท่านยกพระไตรลักษณ์ขึ้นไว้เป็นตำรับตำรา ว่า **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา** สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง **ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ** เห็นตามปัญญาว่าไม่เที่ยง **อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข** เมื่อนั้นก็จะเบื่อหน่ายในทุกข์ **เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา** นี่หนทางหมดจดวิเศษข้อหนึ่ง **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ** สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ **ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ** เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษข้อที่สอง **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ** ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตน **ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ** เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่าธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษข้อที่สาม

หนทางหมดจดวิเศษนั้นคืออะไร เมื่อฟังเพียงแค่นี้ก็ไม่เข้าใจ **หนทางหมดจดวิเศษน่ะหนทางตั้งต้นที่จะไปสู่มรรคผลนิพพาน ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงพระอรหัตพระอรหัต** เป็นหนทางหมดจดวิเศษ หนทางหมดจดวิเศษน่ะอะไร ก็ทำใจให้**หยุด**คำเดียวเท่านั้นแหละ ให้หยุดที่ตรงไหน **หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์**ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ ไปหยุดอยู่ตรงนั้นแหละ ไปหยุดก็เข้ากลางของหยุดเชียว กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ ที่ใจหยุดนั่น อย่าไปที่อื่นต่อไปเชียว กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ ที่ใจหยุดนั่น หยุดคำเดียวเท่านี้แหละ ตั้งแต่ต้นจนพระอรหัตทีเดียว **ถ้าหยุดไม่ได้ ก็ไม่ถูกทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์** ถ้าหยุดได้ก็ถูกทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ หยุดนั่นแหละเป็นหนทางหมดจดวิเศษละ ที่พระองค์ทรงรับสั่งทางมรรคผลนิพพาน ว่า **ขนฺตี ปรมํ ตีติกฺขา นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา ขนฺตี** นั่นความอดทน **ตีติกฺขา** กล่าวคือความอดใจ อดจนกระทั่งหยุด พอใจหยุดเรียกว่าอดละ ต่ออดมันก็หยุดทีเดียว ใจหยุดหยุดนั่นแหละเป็นสำคัญละ ยืนยันด้วยตำรับตำราว่า **นตฺถิ สนฺติ ปรํ สุขํ** สุขอื่นนอกจากหยุดจากนิ่งไม่มี ยังรับรองอย่างนี้อีก สุขอื่นนอกจากหยุดจากนิ่งไม่มี ต้องทำใจให้หยุดนั่นแหละเป็นหนทางบริสุทธิ์หมดจดวิเศษทีเดียว

เมื่อรู้จักหลักอันนี้แล้ว ต่อจากนี้จงฟังวาระพระบาลีสืบต่อไป ว่า **อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ** บรรดามนุษย์ทั้งหลายชนเหล่าใดมีปรกติไปสู่ฝั่งคือนิพพาน ชนทั้งหลายเหล่านั้นน้อยนัก ส่วนชนนอกนี้เลาะอยู่ชาย

ฝั่งนั่นเทียว คือโลกโอกอ่าววัฏสงสาร ฝั่งน่ะคือวัฏฏะนี่เอง กรรมวัฏ วิปากวัฏ กิเลสวัฏ วัฏฏะนี่เป็นฝั่งข้างนี้ ที่ไปสู่ฝั่งคือนิพพานนะ คือฝั่งข้างโน้น โบราณท่านแปลว่า ไปสู่ฝั่งข้างโน้น คือพระนิพพาน ไปสู่ฝั่งข้างนี้คือวัฏสงสาร วางหลักไว้สองประการดังนี้ **เย จ โข สมฺมทกฺขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน** ก็ชนเหล่าใดแล ประพฤติธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้ว **เต ชนา ปารกเมสฺสนฺติ** ชนทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมถึงซึ่งฝั่งคือนิพพานได้ **มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ** เป็นที่ตั้งอันล่วงเสียซึ่งวัฏฏะเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ อันบุคคลข้ามได้ยากยิ่งนัก **กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต** บัณฑิตละธรรมอันดำเสียแล้ว ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น **โอกา อโนกมาคมฺม วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ** อาศัยนิพพานไม่มีอาลัยจากอาลัย ยินดีในนิพพานอันสงัด **ตตฺราภิรติมิจฺเฉยฺย หิตฺวา กาเม อกิญฺจโน** พึงละกามทั้งหลายเสีย ไม่มีกังวลแล้ว พึงปรารถนายินดีในนิพพานนั้น **ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ จิตฺตเกลเสหิ ปณฺฑิโต** บัณฑิตควรชำระตนให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย **เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ** จิตอันบัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดอบรมดีแล้ว ในองค์เป็นเหตุแห่งตรัสรู้ **อาทานปฏินิสฺสคฺเค อนุปาทาย เย รตา** บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดไม่ถือมั่นยินดีแล้วในอันสละความยึดถือ **ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตา** บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะ มีความโพลงดับสนิทในโลกด้วยประการดังนี้ นี่เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา

ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบายขยายความเป็นลำดับไป เป็นทางปริยัติหาใช่ทางปฏิบัติไม่ เป็นทางปริยัติก่อน ทางปริยัติชี้ชัดอยู่ว่า คนทั้งหลายเหล่าใด คนทั้งหลายเห็นตามปัญญาเมื่อบุคคลเห็นตามปัญญาเมื่อใด **บุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ** บรรดามนุษย์ทั้งสิ้น ชนพวกใด ชนที่เป็นมนุษย์พวกใดที่จะไปถึงซึ่งฝั่งข้างโน้นคือพระนิพพานนั่นน้อยตัวนัก ส่วนชนนอกนี้ ส่วนชนคือมนุษย์นอกนี้ แล่นไปสู่ฝั่งนั้นแลไปในกามวัฏ วิปากวัฏ กิเลสวัฏ ก็ชนเหล่าใดแล เป็นผู้ประพฤติตามธรรม ในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้ว เป็นธรรมที่ลึกล้ำคัมภีรภาพนัก ไม่ใช่เป็นของเล็กน้อย ชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมถึงพระนิพพานได้ พระนิพพานไม่ใช่เป็นของพอดีพอร้าย ไม่ใช่เป็นของง่าย เพราะฉะนั้นทางไปนิพพานก็เป็นของไม่ใช่ง่าย เป็นของยากนัก ธรรมอันนี้ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงชี้ว่า ทางอันหมดจดวิเศษ เมื่อเห็นความไม่เที่ยงของสังขารทั้งหลาย

เห็นความเป็นทุกข์ของสังขารทั้งหลาย เห็นความไม่ใช่ตัวของธรรมทั้งหลาย นี่เป็นข้อสำคัญควรจะเข้าใจให้มั่นหมายทีเดียว **สังขารทั้งหลายคือธาตุธรรมผลิตขึ้นเป็นสังขารทั้งหลาย** เหมือนแผ่นดินเป็นที่ตั้งของ ติณชาติ พฤกษชาติ รุกขชาติ วัลลีชาติ ถ้าไม่มีแผ่นดินแล้ว ติณชาติ พฤกษชาติ รุกชาติ วัลลีชาติตั้งขึ้นไม่ได้ ไม่มีที่ผุดเกิด นี่เพราะอาศัยแผ่นดินนี้ฉันใด สังขารทั้งหลายก็ต้องอาศัยธาตุอาศัยธรรม ถ้าว่าไม่มีธาตุมีธรรมแล้ว สังขารทั้งหลายก็ตั้งขึ้นไม่ได้ ไม่มีที่ตั้ง ติณชาติ ต้นหญ้า รุกขชาติ ต้นไม้ พฤกษชาติ ก็ต้นไม้ที่แน่นหนาถาวรและวัลลิชาติเครือวัลย์ต่าง ๆ เครือเถาต่าง ๆ ไม่มีแผ่นดินแล้วจะตั้งอยู่อย่างไร ก็ย่อมอันตรธานหายไปหมด ไม่ปรากฏแม้แต่น้อย หายไปหมด เพราะไม่มีแผ่นดินเป็นที่ตั้ง เมื่อมีแผ่นดินเป็นที่ตั้งขึ้น ติณชาติ พฤกษชาติ รุกขชาติ วัลลีชาติ ก็ย่อมปรากฏขึ้นฉันใดก็ดี **ธาตุธรรมที่มีขึ้นแล้วปรากฏขึ้นแล้ว ก็ย่อมมีการปรากฏขึ้นเป็นขึ้นของสังขาร ถ้าว่าธาตุธรรมไม่มีแล้วสังขารก็ไม่มีเหมือนกัน** นี่เพราะอาศัยธาตุอาศัยธรรม **สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นของดับได้เคลื่อนไปได้ ส่วนธาตุธรรมนั้นไม่แปรไปตามใคร**

ธาตุธรรมนั้นแยกออกเป็น สราคธาตุ สราคธรรม เป็นวิราคธาตุ วิราคธรรม **ธาตุธรรมที่ยังเกลือกกลั้วอยู่ด้วย ราคะ โทสะ โมหะ เป็นสราคธาตุสราคธรรม ธาตุธรรมที่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะแล้วนั่นเป็น วิราคธาตุวิราคธรรม** นี่อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง **ธาตุธรรมที่ยังเกลือกกลั้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นสังขตธาตุสังขตธรรม ธาตุธรรมที่กะเทาะจาก ราคะ โทสะ โมหะ ไปได้บ้างแล้ว ยังไม่สิ้นเชื้อ เป็นอสังขตธาตุอสังขตธรรม ธาตุธรรมที่กะเทาะจาก ราคะ โทสะ โมหะ สิ้นเชื้อแล้ว นั่นเป็นวิราคธาตุวิราคธรรม** นี่เราจะเอาธาตุธรรมที่ไหน เราจะเห็นอย่างไรรู้อย่างไรกัน ธาตุธรรมทั้งหมดปรากฏที่เราอาศัยอยู่นี้เป็นสราคธาตุสราคธรรม ไม่ใช่เป็นวิราคธาตุวิราคธรรม อาศัยสราคธาตุสราค–ธรรมอยู่ เมื่ออาศัยสราคธาตุสราคธรรมอยู่เช่นนี้ เราจะต้องเข้าไปถึงวิราคธาตุวิราคธรรมให้ได้ ถ้าเข้าไปถึงวิราคธาตุวิราคธรรมไม่ได้ ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่นี่ไม่มีจบมีสิ้น เหตุนี้ต้องตั้งใจให้แน่แน่ว ต้องทำใจให้หยุด ตั้งใจให้หยุด มุ่งที่จะไปพระนิพพานทีเดียว เพราะน้อยตัวนักที่ตั้งใจจะไปสู่ฝั่งพระนิพพาน มากตัวนักที่มุ่งจะไปสู่โลกในสราคธาตุ ในสราคธรรมในสังขารทั้งหลาย มุ่งไปในสังขารทั้งหลายนะมากตัวนัก ที่จะปราศจากสังขารทั้งหลายนะน้อยตัวนัก เหตุนี้เราต้องคอยระแวดระวังทีเดียวในเรื่องนี้ เมื่อเป็นผู้จะไปสู่ในทางวิราคธาตุวิราคธรรม ต้องประกอบตามธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้ว ประพฤติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวแล้ว ธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้วน่ะธรรมอะไร **ธรรมที่**

พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้วนั่นน่ะไม่ใช่อื่น ทางมรรคทางผลนี่เอง ทางมรรคผลไม่ใช่ทางอื่น ทางมรรคผลน่ะอะไร อะไรเป็นทางมรรค อะไรเป็นทางผล นี้จะกล่าวถึงทางมรรคผล **ก็การทำใจให้หยุดนั่นแหละ เป็นตัวมรรคทีเดียว** พอใจหยุดก็เป็นตัวมรรค ก็จะมีผลต่อไปเมื่อใจหยุดเป็นตัวมรรคแน่นอนแล้ว มรรคผลเกิดเป็นลำดับไป พอใจหยุดก็ได้ชื่อว่าเริ่มต้นโลกียมรรค เข้าถึงมรรคแล้ว มรรคผลนี้แหละเป็นธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้ว ต้องเอาใจหยุด **ถ้าใจไม่หยุดเข้าทางมรรคไม่ได้** เมื่อไปทางมรรคไม่ได้ ผลก็ไม่ได้เหมือนกัน

เมื่อวานนี้บวชสามเณรองค์หนึ่ง พอใจหยุดถูกส่วนเข้าเท่านั้น ไปตลอดเทียวทางมรรคผล ทำใจให้หยุด **เอาผมมาปอยหนึ่งที่โกนแต่เมื่อบวชนั่น** เขาก็จำได้ **ให้น้อมเข้าไปในช่องจมูกข้างขวาง ไปตั้งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์** ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ กลางตัวเจ้านาคที่บวชเป็นเณรนั่น เห็นผมจำได้ว่าโคนน่ะไปทางตะวันออก ปลายไปทางตะวันตก ผมมันมีคู้กลางอยู่กลางหน่อยถามว่ามันล้มไปทางซ้ายหรือล้มไปทางขวา ตรงกลางที่โค้งอยู่หน่อยน่ะ เจ้านาคบอกว่า ไม่ล้ม โคนตั้งโค้งขึ้นมาด้วย โค้งก็เอาใจหยุดอยู่ตรงกลางโค้งนั่นแหละ **หยุดอยู่ประเดี๋ยวเดียวเท่านั้น** หยุดนิ่งเถอะประเดี๋ยวเถอะ **ผมนั่นแปรไป แปรไปพอถูกส่วนเข้าก็เป็นดวงใส** ประเดี๋ยวเดียวเท่านั้นแหละ เณรเห็นแล้วเป็นดวงใสผมนั่นก็แปรไป ๆ แปรสีไปเป็นดวงใส ดวงนั้นโตเล็กเท่าไหน เจ้านาคบอกเท่าหัวแม่มือได้ เอ้ารักษาไว้ดวงนั่นน่ะ ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั่นแหละ ก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงนั่น พอนิ่งแล้วก็เข้ากลางของกลาง ๆ ๆ นิ่งหนักเข้า นึกว่ากลางของกลางหนักเข้า ประเดี๋ยวเดียวแหละ ดวงนั่นขยายโตออกไป ๆ ๆ เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ประเดี๋ยวเดียวเท่านั้นเจ้านาคขยายได้แล้ว ดวงนั่นขยายออกไปเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แล้ว ถูกส่วนเข้า ใจหยุดนิ่งกลางของกลาง ๆ ๆ นิ่งหนักเข้าหนักเข้าเป็นดวงใสเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ นั่นแหละดวงนี้แหละเขาเรียกว่า**เอกายนมรรค** หรือเรียกว่า**ดวงปฐมมรรค** หรือเรียกว่า**ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน นี่แหละทางหมดจดวิเศษละทางนี้** ไม่มีทางอื่นมาคัดง้างได้ละ พอถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานแล้วนั่นแหละ กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานนั่น หยุดเข้าเถอะ พอใจหยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ก็กลางของกลางที่ใจหยุดนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้า ๆ ๆ ก็เข้าถึง**ดวงศีล** เมื่อเข้าถึงดวงศีลแล้ว ใจหยุดอยู่กลางของดวงศีลนั่นแหละ ก็เท่ากับดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ กลางของกลางดวงศีลหนักเข้ากลางของกลางหนักเข้า ๆ ๆ ก็เข้าถึง**ดวงสมาธิ อยู่กลางดวงศีลนั่นแหละ เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน เจ้านาคทำได้ประเดี๋ยวเดียวเข้าถึงดวงสมาธิแล้ว กลางดวงสมาธินั่นแหละ หยุดเข้าเถอะกลางของกลาง ๆ ๆ ดวงสมาธินั่น พอหยุดถูกส่วนเข้า**

เห็นดวงปัญญาอยู่กลางดวงสมาธินั่น หยุดอยู่กลางดวงปัญญานั่นแหละ พอใจหยุดกลางดวงปัญญา ก็กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ หนักเข้า พอถูกส่วนเข้า เข้าถึง**ดวงวิมุตติ** อยู่กลางดวงปัญญานั่น หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตตินั่น พอหยุดก็กลางของใจที่หยุดนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ จนกระทั่งหยุดหนักเข้า หนักเข้า ถูกส่วนเข้าเห็น**ดวงวิมุตติญาณทัสสนะ** อยู่กลางดวงวิมุตตินั่นแหละ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั่นแหละ หยุดหนักเข้ากลางของกลาง ๆ ๆ ๆ พอหยุดก็เข้ากลางของหยุดนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าเห็น**กายมนุษย์ละเอียด** ที่นอนฝันออกไป ถามเจ้านาคว่าอย่างไร กายนี้เคยเห็นไหมล่ะ เมื่อเวลานอนฝัน เจ้านาคบอกว่าเห็นเมื่อนอนฝัน เห็นมันถูกทีเดียว นี่ไม่ใช่เป็นของยาก ชั่วบวชนาคประเดี๋ยวเดียวเท่านั้นแหละไปตลอดแล้ว พอเห็นกายละเอียดก็เอาละถูกส่วนละ จำได้นะ

ต่อไปอีก ให้กายละเอียดนะนั่งเหมือนกายมนุษย์นี่ เขาก็ทำถูกแบบเดียวกัน แล้วเอาใจของกายมนุษย์ละเอียดนั่นแหละ นิ่งอยู่ศูนย์กลางของดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์–ละเอียด แบบเดียวกัน พอนิ่งถูกส่วนเข้าละก็กลางของกลาง ๆ ๆ ที่นิ่งนั่นแหละ เดี๋ยวเดียวเห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอหยุดก็เข้ากลางของหยุดนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าก็เห็นดวงศีล อยู่ในดวงธรรมานุ–ปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ในกลางดวงศีลนั่นแหละ พอใจหยุดก็หยุดอยู่กลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าเห็นดวงสมาธิ อยู่ในกลางดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงสมาธินั่นแหละ พอหยุดถูกส่วนแล้วก็เข้ากลางของกลาง ๆ ๆ ที่หยุดนั่นเห็นดวงปัญญาอยู่ในดวงสมาธิ ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ในกลางดวงปัญญานั่นแหละ พอหยุดถูกส่วนเข้าแล้ว กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงวิมุตติ ดวงเท่ากัน หยุดอยู่กลางดวงวิมุตตินั่นแหละ พอหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติแล้ว ก็กลางของกลาง ๆ ๆ ที่หยุดนั่นแหละไม่ได้ไปไหน พอถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าเห็น**กายทิพย์** พอเห็นกายทิพย์เข้าเอ้าเป็นกายที่ ๒ ละ อยากจะรู้มรรคผลไหมล่ะนั่นแหละที่ดำเนินการนั่นแหละเป็นมรรคทั้งนั้น ที่มาโผล่เห็นกายมนุษย์ละเอียดนั่นเป็นผลแล้ว ตั้งแต่ดำเนินมาหยุดอยู่ที่กายมนุษย์ละเอียดนั่นแหละ เข้าดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงวิมุตติญาณทัสสนะเห็นกายทิพย์เข้า นั่นกายทิพย์นั่นเป็นผลแล้ว แต่ว่าเป็นโลกียผล โลกียมรรค ไม่ใช่โลกุตรผล ไม่ใช่โลกุตรมรรค ให้รู้จักหลักอันนี้นี่โลกีย์นี่ทางหมดจดวิเศษ ไม่ใช่ทางอื่นนี้เป็นทางหมดจดวิเศษทีเดียว

ให้กายทิพย์หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ หยุดนิ่งพอถูกส่วนเท่านั้น ให้เอาใจกายทิพย์หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ หยุดนิ่งพอถูกส่วนเข้า ก็หยุดอยู่กลางของหยุด กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้า ก็เห็นดวงธรรมา–นุปัสสนาสติปัฏฐานของกายทิพย์ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอถูกส่วนเข้า ก็กลางของกลางที่ใจหยุดอีกนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ ซ้ายขวาหน้าหลังล่างบนนอกในไม่ไป กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้า เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลนั่นอีก พอใจหยุดเข้าก็เข้ากลางของใจที่หยุดอีกนั่นแหละ แบบเดียวกัน กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงสมาธิ อยู่กลางดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงสมาธินั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ ถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงปัญญา อยู่ในกลางดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงปัญญานั่นแหละ กลางของกลางที่ใจหยุดนั่น พอถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางวิมุตตินั่นแหละ พอใจหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั่นแหละ กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้า พอถูกส่วนเข้าเห็น**กายทิพย์ละเอียด** ทำไปดังนี้อีก นี่เป็นมรรคเป็นผลไปอย่างนี้แล้วก็เดินไปตามมรรคอีก

ให้นั่งนิ่งแบบเดียวกับกายทิพย์หยาบอีก นั่งนิ่ง ก็เอาใจกายทิพย์ละเอียดหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดอีก นั่นเข้ามรรค หยุดนิ่งแล้วก็กลางของกลาง ๆ ๆ ที่ใจนิ่งทีเดียว พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน นี่มรรคทั้งนั้น หยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนา–สติปัฏฐาน พอใจหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลอีก กลางของกลาง ๆ ๆ เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิอีก กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าที่ใจหยุดนิ่งเข้าถึงดวงปัญญา อยู่กลางดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงปัญญาอีก กลางของกลาง ๆ ๆ กลางดวงปัญญานั่น ก็เข้าถึงดวงวิมุตติ อยู่ในกลางดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติอีก กลางของกลาง ๆ ๆ ที่ใจหยุดนั่นเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ อยู่ในกลางดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะอีก กลางของกลาง ๆ ๆ ที่ให้หยุดนั่น ถูกส่วนเข้าก็เห็น**กายรูปพรหม** พอถึงกายรูปพรหม นี่ก็เป็นตัวผลแล้ว นี่มรรคมาแล้วมาถึงผลแล้ว นี่ ๕ ผลแล้ว

พอใจหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงธรรมา–นุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน พอใจหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุดนั่น กลางของกลาง ๆ ๆ ถูกส่วนเข้า เข้าถึงดวงศีล อยู่กลางดวงธรรมา–

นุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล พอใจหยุดก็กลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงสมาธิ อยู่กลางดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงสมาธิอีก พอหยุดถูกส่วนเข้า ก็กลางของกลางที่หยุดนั่น เข้าถึงดวงปัญญา อยู่กลางดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญาอีก พอหยุดก็กลางของกลางที่ใจหยุดนั่น ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติอยู่กลางดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติอีก พอถูกส่วนเข้าก็กลางของกลางที่ใจหยุดนั่นเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะอีก กลางของกลางที่ใจหยุดนั่น พอถูกส่วนเข้าเห็น**กายรูปพรหมละเอียด** กายรูปพรหมละเอียดนี่ก็เป็นตัวผลอีก เดินมาตามมรรคนั่นเข้าถึงผลอีกแล้ว นี่ต้องเข้าใจอย่างนี้ ถ้าไม่เข้าใจอย่างนี้จะไม่รู้จักมรรคผล มรรคผลนี่เป็นของยากนัก ไม่ใช่เป็นของง่าย

ใจของกายรูปพรหมละเอียดหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ถูกส่วนเข้าก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ไม่ได้ถอยออกละ เห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานอีก พอใจหยุดก็กลางของกลาง ๆ ๆ เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลอีก พอใจหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิอีก พอใจหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญาอีก พอหยุดถูกส่วนเข้า ก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ ใจหยุดอยู่กลางดวงวิมุตติอีก พอหยุดก็เข้ากลางของใจที่หยุด กลางของกลาง ๆ ๆ ก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะอีก กลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าก็เข้าถึง**กายอรูปพรหม** เห็นกายอรูปพรหม นี่เป็นผล กายอรูปพรหมนี่เป็นผล ที่ดำเนินมานั้นเป็นมรรค

ใจกายอรูปพรหมหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมอีกหยุดอยู่นั่น หยุดนิ่งอยู่ พอหยุดนิ่งก็เข้ากลางของใจที่หยุด ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงธรรมา–นุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เข้ากลางของหยุดอีก พอถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีลอีก ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิอีก ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติอีก ถูกส่วนเข้าถึงดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะอีก ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง**กายอรูปพรหมละเอียด**

จากกายอรูปพรหมละเอียดหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม

ละเอียด แบบเดียวกันไม่ได้มีเคลื่อนกันละ พอใจหยุดก็เข้ากลางของหยุด กลางของกลาง ๆ ๆ พอกลางของกลางหนักเข้าก็เข้าถึงดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน อยู่ในกายอรูปพรหมละเอียด ใจกายอรูปพรหมละเอียดหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติ-ปัฏฐาน หยุดนิ่งกลางของกลาง ๆ ๆ หนักเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล พอหยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงสมาธิ อยู่กลางดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง**กายธรรม** รูปเหมือนพระปฏิมากรเกตุดอกบัวตูม ใสบริสุทธิ์เหมือนกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า หน้าตักโตเล็กตามส่วน อย่างโตที่สุดไม่ถึง ๕ วา หย่อน ๕ วา อย่างเล็กที่สุดก็ตามส่วนลงมา นั่นเรียกว่ากายธรรม **เข้าถึงพุทธรัตนะแล้ว พุทธรัตนะนั่นแหละเป็นตัวผล** ไม่ใช่ตัวมรรค เป็นตัวผลทีเดียว มรรคเดินมาตามลำดับนั่น

ใจของกายธรรมหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติ-ปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเข้าถึง**กายธรรมละเอียด** หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสยิ่งกว่ากระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า ใสหนักขึ้นไป

ใจของกายธรรมละเอียดหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียด นี่เข้าถึงผลอีกแล้ว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียดก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วากลมรอบตัว ใจของกายธรรมละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางกายธรรม หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียดนั่น พอหยุดถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงธรรมานุปัสสนา-สติปัฏฐาน ดวงเท่ากัน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วากลมรอบตัว หยุดอยู่กลางดวงธรรมา-นุปัสสนาสติปัฏฐานนั่น ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณ-ทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง**ธรรมกายพระโสดา** หน้าตัก ๕ วา สูง ๕วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายพระโสดาก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วา กลมรอบตัว

ใจของพระโสดาหยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระโสดา ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติ-ปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล ดวงเท่ากัน หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ-ญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็น**ธรรมกายพระโสดาละเอียด** หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของพระโสดาละเอียดหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียด ถูกส่วนเข้าเห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๑๐ วา กลมรอบตัว ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็น**กายพระสกทาคา** หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของพระสกทาคาหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระสกทาคา พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน อยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายพระสกทาคา วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๑๐ วา กลมรอบตัว ดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานก็เท่ากัน หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเข้าถึง**กายธรรมพระสกทาคาละเอียด** หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของพระสกทาคาละเอียดหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นสกทาคาละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมา-นุปัสสนาสติปัฏฐาน พอถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล พอถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวง

ปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงความวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติยาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเข้าถึง**กายธรรมพระอนาคา**

ใจของพระอนาคาหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง**กายธรรมพระอนาคาละเอียด** หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของพระอนาคาละเอียดหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคาละเอียด ถูกส่วนเข้าเห็นดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมา–นุปัสสนาสติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าเข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ–ญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเข้าก็ถึง**กายธรรมพระอรหัต** หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา ใสหนักขึ้นไป

ใจพระอรหัตหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดวงเท่ากัน หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมานุปัสสนา–สติปัฏฐาน ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าถึงดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเข้าถึง**กายธรรมพระอรหัตละเอียด** ใหญ่หนักขึ้นไป

นี้วานนี้ได้สอนเจ้านาคให้ถึงนี้ พอบวชเณรเสร็จแล้ว ไปตามญาติ ไปนิพพานก็ได้ ไปโลกันต์ก็ได้ พวกพ้องไปตายอยู่ที่ไหนไปตามเอารับส่วนบุญเสียด้วย ตากับยายทั้งสองคนไปตามมาและเห็น ฝ่ายพระบวชใหม่ก็เห็นด้วย นี่ทางพุทธศาสนาความจริงเป็นอย่างนี้

นี่แหละ **เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา** หนทางหมดจดวิเศษทีเดียว หมดจดวิเศษกว้างขวางนัก **ทางปฐมมรรค มรรคจิต มรรคปัญญา โคตรภู โสดา สกทาคา อนาคา อรหัตต์ ทางมรรค**

ทางผล ทางศีล ทางสมาธิ ปัญญา ทางวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นี่แหละเป็นทางหมดจดวิเศษ ทางอื่นไม่มี นี่วันนี้ที่ตั้งใจแสดงก็ให้รู้ทางหมดจดวิเศษ **ที่จะเข้าไปทางนี้ก็เพราะเห็นสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว** ก็ตกอกตกใจหาหนทางไปทางนี้ ก็ถูกมรรคผล นิพพานทีเดียว นี้ทางเป็นหลักเป็นประธานเช่นนี้ เพราะฉะนั้นต้องฟังจริง ๆ ตั้งใจจริง ๆ ไม่ใช่ของพอดีพอร้าย ไม่ใช่เป็นง่าย เป็นของยากนัก ผู้แสดงก็ตั้งอกตั้งใจแสดง ถ้าผู้ฟังไม่ตั้งใจฟัง ก็ขี้เกียจเดี๋ยวก็เลิกเสียเท่านั้น ถ้าผู้ฟังตั้งใจฟัง ผู้แสดงก็ตั้งใจแสดง ตรงกัน เข้าขันกับพานมันก็รับกันเท่านั้น นี่ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ผู้แสดงก็ได้ ผู้รับก็ได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย ถ้าว่าพูดเสีย ผู้แสดงก็สะดุดใจเสีย ก็หยุดเสียไม่แสดงก็เสียทั้งสองฝ่ายเป็นฝ่ายดำไป ไม่ใช่ฝ่ายขาว ได้ทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายขาวไม่ใช่ฝ่ายดำ ให้รู้จักความจริงทางพุทธศาสนาดังนี้ เมื่อรู้จักหลักอย่างนี้แล้ว

ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบายพอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดิ์จงบังเกิดมีแด่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมา พอสมควรแก่เวลาสมมุติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๕. ปัจฉิมวาจา

๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

ภาสิตา โข ปน ภควตา ปรินิพฺพานสมเย อยํ ปจฺฉิมวาจา หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติฯ ภาสิตญฺจิทํ ภควตา เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ชงฺคลานํ ปาณานํ ปทชาตานิ สพฺพานิ ตานิ หตฺถิปเท สโมธานํ คจฺฉนฺติ หตฺถิปทํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ ยทิทํ มหนฺตตฺเตน ฯ เอวเมว โข ภิกฺขเว เยเกจิ กุสลา ธมฺมา สพฺเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ ฯ ตสฺสมาติหมฺเหหิ สิกฺขิตพฺพํ ติพฺพาเปขา ภวิสฺสาม อธิสีลสิกฺขาสมาทาเน อธิจิตฺตสิกขาสมาทาเน อธิปฺปญฺญสิกฺขาสมาทาเน อปฺปมาเทน สมฺปาเทสฺสามาติ ฯ เอวญฺหิ โน สิกฺขิตพฺพนฺติ

ณ บัดนี้ท่านทั้งหลายทั้งหญิงและชาย คฤหัสถ์ บรรพชิตทุกถ้วนหน้า มาสโมสรสันนิบาติในพระอุโบสถวัดปากน้ำ ณ เวลาวันนี้ ล้วนมีสวนะเจตนาใคร่เพื่อจะสดับตรับรับฟังพระธรรมเทศนาในวันมาฆบูชา สมเด็จพระบรมศาสดาไว้อาลัยให้แก่เราท่านทั้งหลาย ให้เป็นเครื่องประจำใจของเราท่านทั้งหลายทุกถ้วนหน้า เรียกว่า **ปัจฉิมวาจา** พระองค์ทรงรับสั่งพระวจนานี้แล้วหับพระโอษฐ์ไม่ทรงรับสั่งต่อไป

พระวาจาอันนี้เป็นที่ตรึงใจของหญิงชายในโลกทุกถ้วนหน้า ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต สมเด็จพระบรมสามิตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้อาลัยให้แก่เราท่านทั้งหลายในเรื่อง **เวยฺยธรรมของสังขารทั้งหลาย** อาลัยอันนี้แหละเป็นปัจฉิมวาจาของพระจอมไตร ให้เราจำไว้อย่าลืมหลงว่าเราต้องเป็นอย่างนี้แน่ไม่แปรผัน เมื่อทราบชัดด้วยใจของตนมั่นในขันธสันดานแล้ว ความเสื่อมไปของสังขารทั้งหลาย หรือสังขารทั้งหลายเสื่อมไป ไม่ได้มีถอยกลับเลยแม้แต่สังขารใดสังขารหนึ่ง อาศัยสราคธาตุ สราคธรรม หรือ อาศัย วิราคธาตุ วิราคธรรม เกิดขึ้นที่เรียกว่าสังขาร สิ่งที่มีขึ้น เกิดขึ้น ปรุงขึ้นแล้ว ตกอยู่ในความแปรไป เสื่อมไป ไม่มีเหลือเลยแม้สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง เสื่อมไปทั้งนั้น ความเสื่อมอันนี้แหละเป็นเครื่องประจำใจของเราท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต หญิงชายทุกถ้วนหน้า ให้นึกถึงความเสื่อมอันนี้ไว้

ความเสื่อมน่ะจะนึกที่ไหน นึกถึงในตัวของเรานี่ อัตภาพร่างกายนี้ไม่คงที่เลย ตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดาก็เสื่อมเรื่อยไป เสื่อมไปตามหน้าที่ เสื่อมขึ้น เสื่อมลง เสื่อมขึ้นก็เจริญขึ้นเป็นลำดับไป พอเต็มอายุก็เสื่อมลงเรื่อยไป เสื่อมไม่มีหยุดเลย เสื่อมเรื่อย เมื่อเสื่อมเป็นดังนี้ละก็ สิ่งทั้งสิ้นหมดทั้งสากลโลก ที่เราได้เห็นด้วยตา หรือได้ยินด้วยหู หรือได้ทราบด้วย จมูก ลิ้น กาย รู้แจ้งทางใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีความเสื่อมทั้งนั้น ไม่มีความตั้งอยู่ได้มั่นอยู่ได้สักชั่วกัลปาวสานเลย มีความเสื่อมเป็นเบื้องหน้า ให้นึกความเสื่อมอันนี้แหละ ให้ติดอยู่กับใจของอาตมา ถ้านึกถึงความเสื่อมดังนี้ละก็สังเกตได้นะ หัวเราะเสียงดังไม่ค่อยมีหรอก อย่างดังก็มีแต่ยิ้ม ๆ แหละ เพราะมันนึกถึงความเสื่อมอยู่ มันไม่ไว้ใจทั้งนั้น นึกว่าเสื่อมแล้วหน้าไม่ค่อยดีหรอก หัวเราะดังกับเขาไม่เป็นหรอก เป็นแต่ยิ้ม ๆ อย่างขบขันเต็มทีก็เป็นแต่ยิ้ม ๆ เท่านั้น หรือแย้มโอษฐ์เท่านั้น มันนึกถึงความเสื่อมประจำใจอยู่

ถ้านึกถึงความเสื่อมประจำใจได้ดังนี้ละก็ หากว่าเป็นภิกษุสามเณร จะต้องเรียนเป็นนักปราชญ์ของเขาได้ ทางคันถธุระ ทางวิปัสสนาธุระ เพราะแกนึกถึงความเสื่อมอยู่ ถ้าเป็นหญิง เป็นชาย เป็นฆราวาสครองเรือน จะต้องมีหลักฐานมั่นคงใหญ่โตทีเดียว ไม่ใช่คนเหลวไหล ไม่ใช่คนเลวทราม ต้องเป็นคนอยู่ในความพยายามทีเดียว มันหมดไปสิ้นไป รออยู่ไม่ได้ใจกายขยันนัก เพราะนึกถึงความเสื่อมอยู่ แกไม่รอผู้หนึ่งผู้ใดละ แกกลัวชีวิตของแกจะหมดไป แกรักษาชีวิตของแก หากว่าแกจะมารักษาศีลทางวัด แกก็ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดทีเดียว แกกลัวชีวิตมันหมดไปเสีย กลัวจะไม่ได้ศีลเต็มที่ เป็นแต่เพียงรักษาศีล กลัวจะไม่เข้าถึงอธิศีล ถ้าว่าแกทำสมาธิล่ะ แกก็ทำได้อย่างงดงามทีเดียว เพราะแกพยายามไม่หยุดยั้ง แกกลัวชีวิตจะไม่พอ แกรีบทั้งกลางวันกลางคืนทีเดียว นี้สมาธิของแกก็มั่นคง ผิดกับบุคคลธรรมดา ถ้าแกเจริญทางปัญญาล่ะ แกก็โชติช่วงทีเดียว คนอื่นไม่อาจที่จะเข้าถึง เพราะแกคำนึงถึงความเสื่อมของอัตภาพร่างกายของแกอยู่เสมอ แกก็ทำปัญญาได้รุ่งเรืองเจริญดี แกทำธรรมละก็เจริญดีทีเดียว เพราะแกนึกถึงความเสื่อม ทางโลกก็เจริญดีเหมือนกัน เพราะแกกะวีกะวาดจัดแจงให้เรียบเสียในการเลี้ยงชีพ จะได้ทำความดียิ่งขึ้นกว่านั้นต่อไป เหตุนี้ความเสื่อม ที่พระจอมไตรวางโอกาสไว้ให้เราท่านทั้งหลายน่ะ ตรึงใจไว้ในวันมาฆบูชา ที่พระจอมไตรทรงรับสั่งในเรื่องธรรมในวันมาฆบูชาน่ะเป็นโอวาทย่อย่นสกลพุทธศาสนาสำคัญนัก

แต่วันนี้จะกล่าวในโอวาทสุดท้าย ที่เรียกว่า **ปัจฉิมวาจา** ตามวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้เป็นนิเขปกถาว่า **ภาสิตา โข ภควตา ปรินิพฺพานสมเย อยํ ปจฺฉิมวาจา หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ ฯ** แปลเนื้อความว่า จริงอยู่

วาจาสุดท้ายนี้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับสั่งแล้วว่า **"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เชิญท่านทั้งหลาย เราเรียกท่านทั้งหลายเข้ามาสู่ที่เฝ้าเรานี้ ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเสมอ"** นี่จำไว้อันนี้ สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเสมอ สิ่งที่ได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้ทราบด้วยจมูก ลิ้น กาย ได้รู้แจ้งทางใจ เสื่อมไปเสมอ ไม่เหลือเลย **อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ ท่านจงถึงพร้อมด้วยความไม่เผลอ ไม่ประมาท ท่านจงถึงพร้อมด้วยความไม่เผลอในความเสื่อมไปนั้น** ให้ตรึงไว้กับใจเสมอ นี้แหละเจอละทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ เป็นหนทางหมดจดวิเศษทีเดียว นึกถึงความเสื่อมอันนั้น นึกถึงความเสื่อมได้เวลาไรละก็บุญกุศลยิ่งใหญ่เกิดกับตนเวลานั้น ให้นึกอย่างนี้ นี่เป็นข้อสำคัญ นี้เนื้อความของพระบาลีแปลเป็นสยามได้ความดังนี้

ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบายเป็นลำดับไป ว่าความเสื่อมอันนี้แหละมีอยู่กับใครบ้าง หมดเราท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต หญิงชาย เด็กเล็กผู้ใหญ่ไม่ว่า เสื่อมทีละนิด ๆ ๆ เหมือนกับนาฬิกาเดิน เหมือนกันทุกคน ติณชาติ พฤกษชาติ รุกขชาติ วัลลิชาติใด ๆ ไม่เหลือเลย ในกำเนิดทั้ง ๔ สังเสทชะ อัณฑชะ ชลาพุชะ โอปปาติกะ

อัณฑชะ สัตว์เกิดด้วยฟองไข่ ก็เสื่อมเหมือนกัน **สังเสทชะ** สัตว์เกิดด้วยเหงื่อไคลก็เหมือนกัน เกิดขึ้นอาศัยน้ำเป็นแดนเกิด ก็เสื่อมเหมือนกัน **โอปปาติกะ**จะลอยขึ้นบังเกิดบังเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ เปรต นรก อสุรกายเหล่านี้ หรือว่าเกิดเป็นสัตว์เดียรฉานก็เสื่อม เกิดเป็นกายทิพย์ ภุมเทวดา รุกขเทวดา อากาศเทวดา จาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี ก็มีเสื่อมอีกเหมือนกัน เสื่อมทีละนิด ๆ ไปตามหน้าที่ พอหมดหน้าที่ก็แตกกายทำลายขันธ์ เสื่อมอย่างนี้เหมือนกันหมด หรือไปเกิดในชั้นพรหมทั้ง ๑๖ ชั้น พรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิต มหาพรหมา ปริตตาภา อัปปมาณาภา อาภัสสรา ปริตตสุภา อัปปมาณสุภา สุภกิณหา อสัญญี เวหัปผลา ก็เสื่อมเหมือนกันแบบเดียวกัน ไม่คลาดเคลื่อน อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา ในปัญจสุทธาวาส ก็เสื่อมเหมือนกัน หรือ อรูปพรหม ทั้ง ๔ อากาสานัญจายตนะภพ วิญญาณัญจายตนะภพ อากิญจัญญายตนะภพ เนวสัญญานาสัญญายตนะภพ ก็มีความเสื่อมดุจเดียวกัน

เมื่อมีความเสื่อมเช่นนี้น่ะพระพุทธองค์ประสงค์อะไร **จะต้อนพวกเราให้พ้นจากความเสื่อมเหล่านี้ ให้ออกจากภพไปเสีย ให้เข้าถึงธรรมกายไปนิพพาน** ต้องการอย่างนั้นหนา ไม่ใช่ต้องการท่าอื่นหนา **จะต้อนพวกเราจะขับจูงพวกเรา จะเหนี่ยวรั้งพวกเราพ้นจากไตรวัฏ กรรมวัฏ วิปากวัฏ กิเลสวัฏ ให้ขึ้นจาก "วัฏสงสาร"** วัฏสงสารน่ะคือ กรรมวัฏ วิปากวัฏ กิเลสวัฏ ที่เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารนี้ **จะให้ขึ้นจาก**

ภพ กามภพ รูปภพ อรูปภพ พ้นจากภพทั้ง ๓ ไป ให้มีนิพพานมีที่ไปในเบื้องหน้า ประสงค์อย่างนั้นจึงได้ทรงรับสั่งเช่นนี้ ให้เราไม่เผลอในความเสื่อมนั้น ถ้าไม่เผลอในความเสื่อมนั้นทำอะไรเป็นได้ผลหมด เป็นภิกษุ สามเณร ทำอะไรเป็นได้ผลหมด เล่าเรียนก็สำเร็จ คันถธุระก็สำเร็จ วิปัสสนาก็สำเร็จ ไม่ท้อถอยกันละ ฝ่ายอุบาสก อุบาสิกา ทำนาก็รวยกันยกใหญ่ ทำสวนก็รวยกันยกใหญ่ ทำไร่ก็ร่ำรวยกันยกใหญ่ เป็นคนไม่เกียจคร้านทีเดียว ถ้าว่ารับราชการงานเดือนก็เอาดีได้ทีเดียว หรือไม่ว่าทำหน้าที่อันใดเป็นเอาดีได้ทั้งนั้น รุ่งเรืองเจริญด้วยกันทั้งนั้น เพราะแกไม่เผลอ แกระวังตัวอยู่เสมอเช่นนี้ แล้วก็ทางชั่วแกไม่ทำทีเดียว แกกลัวมันตามไปลงโทษแก แกไม่ยอมเด็ดขาดทีเดียว แกเห็นความเสื่อมอยู่เสมอดังนี้ ให้เห็นอยู่อย่างนี้แหละจึงจะเอาตัวรอดได้ ถ้าไม่เห็นอย่างนี้เอาตัวรอดไม่ได้ ต้องเห็นความเสื่อมอยู่เช่นนี้

เมื่อเห็นความเสื่อมดังนี้แล้วท่านอุปมาอุปไมยไว้หลายนัยหลายประการ อุปมาอุปไมยไว้ว่า **ภาสิตํ อิทํ ภควตา** คำอันนี้พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งแล้วว่า **เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ชงฺคลานํ ปาณานํ ปทชาตานิ สพฺพานิ ตานิ หตฺถิปเท สโมธานํ คจฺฉนฺติ หตฺถิปทํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ** แปลเนื้อความว่า ปทชาติทั้งหลาย รอยเท้าสัตว์ทั้งหลายทั้งหมดในชมพูทวีป **ปทชาตา** น่ะ เขาแปลว่าปทชาติทั้งหลาย ทับศัพท์ ถ้าว่าจะขยาย รอยเท้าสัตว์หมดทั้งชมพูทวีป ไม่เหลือเลย ปทชาติทั้งหลายของสัตว์ที่ไปด้วยแข้ง **ยานิ กานิจิ** เหล่าใดเหล่าหนึ่ง **สพฺพานิ ตานิ** ปทชาติทั้งหลายเหล่านั้นทั้งสิ้น **คจฺฉนฺติ** ย่อมถึง **สโมธานํ** ซึ่งการประชุมลง **หตฺถิปเท** ในรอยเท้าแห่งช้าง แปลเนื้อความออกไปดังนี้ **หตฺถิปทํ** อันว่ารอยเท้าแห่งช้าง **คจฺฉนฺติ** ย่อมถึง **หตฺถิปทํ** รอยเท้าแห่งช้าง **เตสํ อคฺคมกฺขายติ** อันบัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าเลิศกว่าประเสริฐกว่าปทชาติทั้งหลายเหล่านั้น เรียกว่ารอยเท้าช้างเป็นใหญ่กว่ารอยสัตว์อื่นทั้งหมด เลิศกว่ารอยสัตว์ทั้งหมด **เสยฺยถาปิ** แม้ฉันใด **ยทิทํม หนฺตตฺเตน** นี้อะไร เพราะรอยเท้าของช้างนั้นเป็นวิปทชาติใหญ่

เอวเมว โข ภิกฺขเว เย เกจิ กุสลา ธมฺมา สพฺเพ เต อปฺปมาทมูลกา ปมาทสโมสรณา อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายติ ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เย เกจิ กุสลา ธมฺมา ธรรมที่เป็นกุศลเหล่าใด สพฺเพ เต ธรรมเป็นกุศลทั้งสิ้น อปฺปมาทมูลกา มีความไม่ประมาทเป็นต้นเค้า เป็นโคนรากทีเดียว มีความไม่ประมาทเป็นต้นเค้า **อปฺปมาทสโมสรณา ประชุมลงด้วยความไม่ประมาท อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายติ ความไม่ประมาทบัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าเลิศกว่าธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ตสฺมาติหมฺเหหิ สิกฺขิตพฺพํ เพราะเหตุนั้น เราควรศึกษา ติพฺพาเปกฺขา ภวิสฺสามิ เราจักเป็นผู้เข้มแข็ง กล้าหาญ เราจะเป็นผู้บากบั่น ตรากตรำ เราจะ**

เป็นผู้บากบั่นมั่นคง จะเป็นผู้ดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ในอันสมาทานซึ่งอธิศีล ในอันสมาทานซึ่งอธิจิต ในอันสมาทานซึ่งอธิปัญญา นี้ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ๓ ข้อนี้เป็นข้อที่คาดคั้นนัก ความประมาท หรือความไม่ประมาท ๒ อันนี้เป็นข้ออันสำคัญ ความประมาททำให้เสื่อมเสีย ความไม่ประมาทไม่ทำให้เสื่อมเสีย ธรรมของพระบรมศาสดาจบพระไตรปิฎกมีความไม่ประมาทนี่แหละเป็นต้นเค้า ที่จะดำเนินถูกต้องร่องรอยความประสงค์ของพระบรมศาสดา ที่จะพลาดพลั้งไม่ถูกต้องร่องรอยความประสงค์ของพระบรมศาสดาก็เพราะความประมาท นี่เป็นข้อสำคัญนัก

ความประมาทน่ะคือเผลอไป ความไม่ประมาทน่ะคือความไม่เผลอ ไม่เผลอละใจจดใจจ่อทีเดียว นั่น อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา นี่เรียกว่าผู้ไม่ประมาท ท่านจึงได้อุปมาไว้ ไม่ประมาท ไม่เผลอด้วยอะไร ไม่ประมาทไม่เผลอในความเสื่อมไปในข้างต้น ใน **ปัจฉิมวาจา ไม่ประมาทไม่เผลอในความเสื่อมไป** นึกถึงความเสื่อมอยู่เสมอ ให้เจอความเสื่อมไว้เสมอ นึกหนักเข้า ๆ แล้วใจหาย เอ๊ะ นี่เรามาคนเดียวหรือ เอ๊ะ นี่เราก็ตายคนเดียวซิ บุรพชนต้นตระกูลของเราไปไหนหมดล่ะ อ้าว ตายหมด เราล่ะ ก็ตายแบบเดียวกัน ตกใจละคราวนี้ ทำชั่วก็เลิกละทันที รีบทำความดีโดยกะทันหันทีเดียว เพราะไปเห็นอ้ายความเสื่อมเข้า ถ้าไม่เห็นความเสื่อมละก็กล้าหาญนัก ทำชั่วก็ได้ ด่าว่าผู้หลักผู้ใหญ่ได้ตามชอบใจ ถ้าเห็นความเสื่อมเข้าแล้วกราบผู้ใหญ่ ปลก ๆ ๆ ทีเดียว เพราะเหตุอะไรล่ะ เพราะเห็นความเสื่อมเข้า มันไม่ประมาท ถ้าว่าประมาทเข้าก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง เพราะฉะนั้นสำคัญนักความประมาท

ความประมาทน่ะ คืออะไรทำให้ประมาทล่ะ สุราซิ ความเมาซิทำให้ประมาท ความเมานั่นแหละถ้าว่าไปขลุกขลุ่ยกับมันนัก ไปคุ้นเคยกับมันหนักเข้าละก็มันทำให้เสียคนน่ะ ไม่รู้จักพ่อจักแม่พี่ป้าน้าอาปู่ย่าตายาย ว่าต่ำ ๆ สูง ๆ นี่เพราะมันเมา อ้ายเมาสุราน่ะมีเวลาสร่างน่ะ อ้ายเมาอีกอย่างหนึ่งล่ะ อ้ายนั่นเมาสำคัญ เขาเรียกว่าเมามัน ถ้าว่าช้างก็เรียกว่าเมามัน อ้ายเมามันนี่สำคัญนัก อ้ายเมามันนี่ไม่ได้ พ่อแม่เลี้ยงลูกหญิงลูกชายมาน่ะ ถ้าเมามันขึ้นมาแล้วก็ไม่ได้ละ แม้ว่าเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้นแหละ หญิงก็ลงจมูกฟิดทีเดียว ชายก็ลงจมูกฟิด ลงจมูกฟิดแล้วก็ไปแล้ว เหนี่ยวไม่อยู่รั้งไม่อยู่ พ่อแม่มันก็รั้งไม่อยู่ไปเสียแล้ว นั่นแน่มันเมาขึ้นมาแล้วอย่างไรล่ะ อ้ายนั่นสำคัญ อ้ายนั่นประมาท นี่เป็นเหตุประมาทสำคัญ อ้ายเมามันนั่นแหละประมาท ถ้าว่าช้างเรียกว่าสับมัน ไม่กลัวใครละอ้ายนั่น ไม่กลัวใคร นั่นแน่ในคุกตะรางเมามันทั้งนั้น ไปอยู่โน่น ถ้าเมามันละก็ประมาทยกใหญ่ ถ้าเมาสุราก็ประมาทยกใหญ่ ถ้าว่าเมามันด้วย เมาสุราด้วย สองอย่างละก็ เสียยกใหญ่ทีเดียว

ประมาท ตั้งอยู่ในประมาทแท้ ๆ ทีเดียว นี่ความประมาทไม่ประมาทมันอยู่อย่างนี้นะ ให้เลิกเมามันเสีย ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

รอยเท้าของสัตว์หมดทั้งสากลโลกจะเป็นสี่เท้าสองเท้าไม่เข้าใจต้องประชุมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างน่ะเป็นของใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์อื่นหมดทั้งสิ้น ฉันใดก็ดี ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลที่ดีน่ะ หมดทั้งสกลพุทธศาสนา หมดทั้งพระไตรปิฎกทั้งหลายที่เป็นกุศลนั่น ย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูลราก นั่นแน่ **อปฺปมาทมูลกา** มีความไม่ประมาทเป็นต้นเค้า มีความไม่ประมาทเป็นมูลราก **อปฺปมาทสโมสรณา** ประชุมลงในความไม่ประมาทเหมือนรอยเท้าสัตว์อื่นประชุมลงในรอยเท้าช้าง **ธรรมที่เป็นกุศลทั้งหมดประชุมอยู่ในความไม่ประมาททั้งนั้น นี่หลักพระพุทธศาสนาอยู่ตรงนี้** ไม่ให้ประมาท เมื่อไม่ประมาทความดีมีเท่าไรในพระพุทธศาสนา ในธาตุในธรรม ย่อมประชุมลงในความไม่ประมาท คนไม่ประมาท ผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทแล้ว คนมีธรรมควรไหว้ควรเคารพควรนับถือทีเดียว คนมีธรรมคนตั้งอยู่ในธรรมนี้ แลความไม่ประมาทนี้นักปราชญ์สรรเสริญนัก **อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายติ** ว่าเลิศประเสริฐกว่าธรรมทั้งหลาย แล้วกล่าวไว้อีกหลายนัย **อปฺปมาทรโต นิโรธติ** ผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทย่อมรุ่งโรจน์ทีเดียว เป็นของไม่ใช่พอดีพอร้าย เพราะฉะนั้นความประมาทและไม่ประมาทนี้ นักปราชญ์ทั้งหลายสรรเสริญความไม่ประมาทว่าเป็นธรรมของนักปราชญ์บัณฑิตชาติทั้งหลาย ดำเนินอยู่เนืองนิตย์อัตราความประมาท นักปราชญ์ทั้งหลายติเตียนว่าเป็นทางไปของคนเมา ของคนไม่มีสติ ของคนพลั้งเผลอ ของคนพาล ไม่ใช่ทางไปของบัณฑิต ความไม่ประมาทเป็นทางไปของบัณฑิตแท้ ๆ

ใครเป็นคนไม่ประมาทในสากลโลก เมื่อครั้งพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่พระบรมศาสดาเป็นผู้ไม่ประมาท พระอรหัตทั้งหลายที่ได้บรรลุอรหัตแล้วเป็นผู้ไม่ประมาท ก็ได้แก่พระพุทธเจ้าพระอรหันต์น่ะซิเป็นผู้ไม่ประมาทนั่นอย่างสูง อย่างเด็ดขาดไม่ประมาทแท้ ๆ ถ้าจะลดส่วนกว่านั้นลงไป พระอนาคาก็ไม่ประมาทตามส่วนของท่าน ทั้งมรรค ทั้งผล พระสกทาคาก็ไม่ประมาทตามส่วนของท่านทั้งมรรคทั้งผล พระโสดาก็ไม่ประมาทตามส่วนของท่านทั้งมรรคทั้งผล โคตรภูบุคคลที่มีธรรมกายแล้วก็ไม่ประมาทเหมือนกัน มีความประมาทน้อย ความไม่ประมาทมีมาก ถ้าปุถุชนแท้ ๆ ละก็น้อย คนจึงจะมีความไม่ประมาทมาก มีความประมาทมากโดยมาก มีความประมาทน้อยโดยน้อย นี้ความจริงเป็นเช่นนี้ เมื่อรู้จักความจริงเช่นนี้แล้ว สิ่งที่ดีที่หายาก ถ้าว่าเราตั้งอยู่ได้ในความไม่ประมาทคอยนึกถึงความเสื่อมไป มีอารมณ์อยู่ไม่ใช่ไม่มีอารมณ์ ว่าตั้งใจว่าเรานึกถึง

ความเสื่อมนี้ว่าตั้งแต่นี้ไปเมื่อรู้เมื่อเข้าใจแล้ว จะนึกถึงความเสื่อมในสกลร่างกายนี้ไม่ขาดอยู่ จะเอาใจจดอยู่ที่ความเสื่อมนั่นแหละ เราจะนึกถึงความเสื่อมของตนนึกถึงความเสื่อมบุคคลผู้อื่น เมื่อลืมตาขึ้นเห็นภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา แน่ะ ความเสื่อมมันแสดงให้ดู นั่นแปรผันไปถึงแค่นั้นแล้วนั่นก็แปรผันไปถึงแค่นั้น ประเดี๋ยวก็ตายให้ดู แน่ะ ทำให้ดูแล้ว ได้ยินเสียงพระสวดก็ดี เห็นโลงก็ดี แน่ะเป็นอย่างนี้แหละหมดทั้งสากลโลก เราก็เป็นอย่างนี้ เพราะเหตุฉะนั้นเมื่อบุคคลไม่เผลอในความเสื่อมเช่นนี้ไม่พลั้งไม่เผลอละก็ นั่นแหละผู้นั้นแหละได้ชื่อว่าได้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทพระจอมปราชญ์สรรเสริญนัก

ถ้าแม้ว่าจะเป็นภิกษุหรือสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ทั้งหญิงชาย คฤหัสถ์บรรพชิต ทุกถ้วนหน้า ถ้าผู้ที่มีใจจดอยู่ในความเสื่อมไม่พลั้งเผลอละก็ เป็นเจอซึ่งสมบัติในภพนี้ต่อไปในภายหน้า สมบัติในภพนี้ก็เป็นคนมั่งมีทีเดียว สมบัติในภายหน้าก็จะไม่เลินเล่อเผลอตัวทีเดียว เหมือนอย่างกับเราท่านทั้งหลายเป็นนักบวชเหล่านี้ เป็นอุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้ นี่ก็เพราะอาศัยเราเห็นว่ามีความเสื่อม เห็นมีความเสื่อมอย่างไร ก็เราเห็นนี่ เราเกิดมาถึงแค่นี้แล้วเราต้องตายแน่ นั่นแน่มันไปเห็นอ้ายต้องตายแน่นั่น นั่นไปเห็นความเสื่อมแล้วนี่ นี้จึงได้แสวงหาธรรมในพุทธศาสนา แสวงหาบุญกุศลน่ะ รู้จะต้องละโลกนี้แล้วไปสู่ปรโลกเบื้องหน้า แสวงหาสิ่งที่เป็นที่พึ่งของตน นี่เพราะเห็นความเสื่อมเข้าแล้วนี่ ถ้าไม่เห็นความเสื่อมมันจะอย่างนี้อย่างไรเล่า เพราะมันเห็นความเสื่อมเข้าแล้ว ความเสื่อมอันนี้แหละ เมื่อเช่นนั้นแล้วให้อุตส่าห์มั่นคงอยู่ในอธิศีล ให้อุตส่าห์มั่นคงอยู่ในอธิจิต ให้อุตส่าห์มั่นคงอยู่ในอธิปัญญา

อธิศีลเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน นี่ตรงนี้เราต้องเข้าใจ วัดปากน้ำทั้งหญิงและชายทั้งภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกาเขาเข้าถึงอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา เป็นพื้นเชียวมีมากนัก ตั้ง ๑๐๐ ที่เราบริสุทธิ์กายบริสุทธิ์วาจาน่ะนั่นเป็นแค่ศีลนะ ศีลบริสุทธิ์ เป็นแต่ศีลบริสุทธิ์ เราบริสุทธิ์เจตนานั่นก็เป็นแต่เจตนาศีลนะ เราบริสุทธิ์กายบริสุทธิ์วาจาเป็นสังวรศีลสำรวมระวังไว้ เราบริสุทธิ์เจตนาคิดอ่านทางใจมั่นเป็นเจตนาศีลนะ ไม่ใช่อธิศีลหรอก ยังไม่ถึงอธิ-ศีล ถ้าถึงอธิศีล เล้วละก็เห็น**เป็นดวงใสเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์**นั่น **อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์** เหมือนกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า เท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์กลม อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นแหละ ถ้าเห็นศีลดวงนั้นเข้าแล้วละก็ นั่นแหละเขาเรียกว่า **อธิศีล**

เมื่อไปรู้จักอธิศีลแล้วละก็ **อธิจิตก็อยู่ในกลางอธิศีล** นั่นแหละ ดวงเท่า ๆ กับอธิ-ศีล ที่กายวาจาเราสงบดีก็เพราะอาศัยจากใจของเราเจตนาสงบดี นั่นเป็นสมาธิเป็นสมาธิ

แต่ภายนอก ไม่ใช่สมาธิสำคัญ เมื่อเข้าถึงอธิจิต อยู่ในกลางของศีลนั่นดวงเท่า ๆ กัน ดวงเท่ากับดวงศีลอยู่ในกลางดวงของศีลนั่น เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ถ้าเข้าถึงอธิจิตเช่นนั้นละก็ ได้ชื่อว่าเป็นผู้มั่นคงละ ไม่โยกคลอนไปตามใครละ เข้าถึงอธิจิตเสียแล้ว

ยังไม่ลึกซึ้งเท่า **อธิปัญญา** อธิปัญญาสูงกว่านั้น เราอุตส่าห์พยายามให้เข้าถึงอธิปัญญา แม้จะเฉลียวฉลาดในกายวาจาสักเท่าหนึ่งเท่าใดเรียกว่าฉลาด อ้ายนั่นก็ปัญญาภายนอก เจตนาคล่องแคล่วอย่างหนึ่งอย่างใด ก็เรียกว่าความฉลาดของปัญญาเป็นภายนอก เข้าถึงปัญญาอยู่ในกลางดวงของศีลนั่นแหละ ใสยิ่งกว่าใสขึ้นไป สะอาดยิ่งกว่าสะอาดขึ้นไป เท่า ๆ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน เมื่อเข้าถึงดวงปัญญาเช่นนั้นละก็ นั่นแหละทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ เข้าไปในทางศีล สมาธิ ปัญญา นั่นแหละเข้าไปในทาง อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา นั่นแหละ เมื่อเข้าถึงอธิศีล อธิจิต อธิปัญญาแล้วละก็ ก็จะเข้าถึงธรรมกายเป็นลำดับไป เมื่อเข้าถึงอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ละก็ไม่พ้นละ ต้องเข้าถึงธรรมกายแน่ เป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์จริง ๆ แท้ ๆ เมื่อรู้จักแน่เช่นนี้ละก็จะไปนรกกันได้อย่างไร ไม่ไปแน่นอน ถ้าทำหนักเข้าปฏิบัติหนักเข้า ก็จะเป็นลำดับไป มรรค ผล ต้องอยู่กับเราแน่ ต้องออกจากวัฏทั้งสามแน่ ๆ คือ กรรมวัฏ วิปากวัฏ กิเลสวัฏ ต้องออกจากภพสามแน่ ๆ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ไม่ต้องอาศัย มีนิพพานเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ทีนี้นิพพานเป็นที่ไปในเบื้องหน้าน่ะลึกซึ้ง ไม่ใช่ของพอดีพอร้าย เมื่อรู้จักอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา แล้วก็จะเข้าถึงวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ถึงกายมนุษย์ละเอียด เมื่อเข้าถึงกายมนุษย์ละเอียดก็แบบเดียวกันอย่างนี้แหละ เข้าไปในกลางกายมนุษย์ละเอียดกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ดวงศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณ-ทัสสนะ จะเข้าถึงกายทิพย์ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางกายทิพย์ ถูกส่วนเข้า จะเข้าถึงอธิศีล อธิ-จิต อธิปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ จะถึงกายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด อรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด พอเข้าถึงเช่นนั้นแล้ว จะเข้าถึงกายธรรมด้วยอาศัยอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ จะเข้าถึงกายธรรมที่เป็นโคตรภู กายธรรมโคตรภูละเอียด กายธรรมพระโสดา โสดาละเอียด กายธรรมพระสกทาคา สกทาคาละเอียด กายธรรม-อนาคา อนาคาละเอียด กายธรรมอรหัต อรหัตละเอียด ที่จะถึงอรหัตตัดกิเลสเป็นสมุจเฉทปหานได้เช่นนี้ ต้องอาศัยอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา หนา ถ้าไม่อาศัยอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ไปไม่ได้ ตำรับตำราก็ได้กล่าวไว้วางเป็นเนติแบบแผนว่า ทางปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาทางอื่นไม่มีหรอก นอกจากทางศีลสมาธิปัญญา วินัยปิฎกทั้งปิฎก เมื่อย่อลงไปแล้วก็คือศีล

นั่น ถ้าเข้าถึงอธิศีลแล้วละก็ตัววินัยปิฎกทีเดียว ถึงโคนรากวินัยปิฎกทีเดียว ถ้าเข้าถึงอธิจิตเข้าโคนรากของสุตตันตปิฎกทีเดียว ถ้าเข้าถึงอธิปัญญาเข้าโคนรากของปรมัตถปิฎกทีเดียว นี่เป็นตัวสำคัญอย่างนี้

เมื่อรู้จักหลักอันนี้ วันนี้เราได้ฟังเทศนาให้ตรึงใจไว้ว่าเราจะเอาใจจดอยู่ในความเสื่อม ตามปัจฉิมวาจาที่พระองค์ทรงรับสั่ง ทรงรับสั่งแล้วหับพระโอษฐ์ไม่รับสั่งต่อไป ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเสมอ เราก็นึกถึงตัวเรา เสื่อมไปเสมอไม่หยุดไม่ยั้งเลย หมดทั้งสากลโลก เสื่อมไปเสมอ นี่แบบเดียวกัน นี่ต้องหยุดอย่างนี้ไม่เผลอหนา เมื่อตรึกเช่นนี้แล้วละก็ตั้งอยู่ในความไม่ประมาททีเดียว ข้อที่สองไม่พลั้งไม่เผลอ ไม่ประมาท เมื่อรู้ว่าเสื่อมเช่นนี้แล้วละก็เราจะไปทางไหน ไปทางอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ไปทางโน้น ต้องเข้าถึงอธิศีล อธิจิต อธิปัญญาให้ได้ ถ้าเข้าถึงอธิศีล อธิจิต อธิปัญญาไม่ได้ ต้องรีบเร่งค้นคว้าหาอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา เหมือนอย่างบุคคลที่เหมือนกระเช้าไฟหรือเตาอั้งโล่ตั้งอยู่บนศีรษะ มันร้อนทนไม่ไหว ต้องรีบหาน้ำดับหรือเอาทิ้งเสียให้ได้ นั้นฉันใดก็ดี ต้องให้เจอในอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ถ้าไม่เจอ ต้องรีบเร่งขวนขวายทีเดียวจึงจะเอาตัวรอดได้ ไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพุทธศาสนา

ที่ได้ชี้แจงแสดงมาตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบายพอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ **สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต** ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแด่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ ฯลฯ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๖. ศีลเบื้องต่ำและศีลเบื้องสูง

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

อเนกปริยาเยน โข ปน เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา

กถญฺจ สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา เหฏฺฐิเมนปิ ปริยาเยน สีลํ สมฺมหกฺขาตํ ภควตา อุปริเมนปิ ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา กถญฺจ เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา อิธ อริยสาวโก ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ กาเมสุ มิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหตีติ เอวํ โข เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา กถญฺจ อุปริเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสูติ เอวํ โข อุปริเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตาติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพ จักได้แสดงธรรมิกถา แก้ด้วย**ธรรมที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา** ที่พระศาสดาทรงวางพระพุทธศาสนา และตั้งหลักเกณฑ์เป็นเบื้องต้น พุทธศาสนิกชนต้องรีบล้นขวนขวายให้มีศีลตั้งมั่นอยู่ในธรรมของตนทุกถ้วนหน้า **เพราะการปฏิบัติพระพุทธศาสนา ไม่มีศีลแล้วจะปฏิบัติศาสนาให้ถูกต้องร่องรอยความประสงค์พุทธศาสนาไม่ได้** จำจะต้องให้มีศีล ศีลที่มีแล้วตัวก็ต้องรู้ด้วย ตัวเองมีศีลให้แน่นอนในใจทีเดียว จะชี้แจงตามวารพระบาลีว่า **อเนกปริยาเยน โข ปน เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทเธน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ** ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้รู้แล้วเห็นแล้ว เป็นองค์พระอรหันต์ ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ ทรงรับสั่งแล้วโดยปริยายมิใช่น้อย หรือโดยปริยายมิใช่อย่างเดียว แล้วทรงปุจฉาวิสัชชนาด้วยพระองค์เป็นลำดับไปว่า **กถญฺจ สีลํ สมฺมทกฺขาตํ** ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแล้วนั้นเป็นไฉน **เหฏฺฐิเมนปิ ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา** ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับสั่งแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำบ้าง **อุปริเมนปิ ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา** ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูงบ้าง

กถญฺจ เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส

แล้วโดยปริยายเบื้องต่ำเป็นไฉนเล่า **อิธ อริยสาวโก** พระอริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ** ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต คือ ฆ่าสัตว์ที่เป็นให้จำตาย **อทินนาทานา ปฏิวิรโตโหติ** ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากวัตถุที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย **กาเมสุ มิจฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ** ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากเป็นผู้ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย **มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ** ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากคำเท็จไม่จริง **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต โหติ** ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากน้ำที่ทำให้บุคคลผู้ดื่มเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความประมาท **เอวํ โข เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา** อย่างนี้แหละ ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว โดยปริยายเบื้องต่ำ

กถญฺจ อุปริเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา ศีลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูงเป็นไฉน **อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสูติ** ภิกขุในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **สีลวา โหติ** ย่อมเป็นผู้มีศีล **ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ** ย่อมเป็นผู้สำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาตอยู่ **อาจารโคจรสมฺปนฺโน** ถึงพร้อมแล้วด้วยมารยาท เครื่องมาประพฤติโดยเอื้อเฟื้อและโคจร **อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี** เห็นภัยทั้งหลายในโทษมีประมาณน้อย **สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสูติ** สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย **เอวํ โข อุปริเมน ปริยาเยน สีลํ สมฺมทกฺขาตํ ภควตา** อย่างนี้แหละ ศีลที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูง กล่าวถึงศีล แต่ว่า สมาธิ ปัญญา ยังจะมีต่อไป

ส่วนศีลนี้ให้เข้าเนื้อเข้าใจเสียก่อน ผู้พุทธศาสนิกชน ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต ให้รู้จักบริสุทธิ์สนิท ศีลมีทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต ไม่ใช่มีแต่คฤหัสถ์ บรรพชิตด้วย คฤหัสถ์ตั้งอยู่ใน **ศีลเบื้องต่ำ เพียงศีล ๕ ประการของคนครองเรือน** ส่วน **ศีล ๘ ประการ** เป็น **อติเรกศีลสูงขึ้นไปกว่าศีล ๕** แต่ว่าศีล ๕ ประการ ให้มั่นในขันธสันดานเสียก่อน ต้องสละขาดจากใจนะ ว่าเราเป็นคนมีศีล แล้วก็เริ่มต้นมีศีล ๕ ทีเดียว ศีล ๕ รู้จักกันพร้อมดี บริบูรณ์ดี ต้องให้รู้จักแม่นยำแน่นอน ว่าการฆ่าสัตว์น่ะ ต้องให้รู้จักสัตว์เสียก่อนว่าอย่างไรจึงจะเรียกว่าสัตว์ คำที่เรียกว่า**สัตว์**น่ะ **ผู้ข้องอยู่ในภพ** แปลว่าผู้ข้องอยู่ **ลกฺขตีติ** แปลว่าข้องอยู่ สัตว์ที่ข้องอยู่มีกำเนิดถึง ๔ คือ อัณฑชะ สังเสทชะ ชลาพุชะ อุปปาติกะ นี่กำเนิด ๔

อัณฑชะ สัตว์ที่เกิดด้วยฟองไข่ สัตว์ชนิดอะไรไม่ว่าที่เกิดด้วยฟองไข่แล้วก็ฟักเป็นตัวอีกหนหนึ่ง เรียกว่า อัณฑชะทั้งนั้น นี่เราก็ระวังยากนะ ไข่เป็ด ไข่ไก่ ระวังยากเหมือนกัน ไข่มด ไข่เหา ไข่เลือด ไข่เล็น ไข่เหล่านี้ระวังยากทั้งนั้น มีไข่ทั้งนั้นสัตว์พวกนี้ นี่เรียกว่า

อัณฑชะ ต้องเว้นกันจริง ๆ

สังเสทชะ สัตว์ที่เกิดด้วยเหงื่อไคล เหา เล็น เลือด ไร ที่กัดเราอยู่ทุกวันนี้ อ้ายนั่นสำคัญอีกเหมือนกัน ยุงไม่ได้เกิดด้วยเหงื่อไคล ถ้าว่าพวกสังเสทชะเกิดด้วยเหงื่อไคล เหา เล็น เลือด ไร เหล่านี้ ทุกชนิด อาศัยเหงื่อไคลเป็นแดนเกิดละก็ เรียกว่าสังเสทชะทั้งนั้น

ชลาพุชะ สัตว์อาศัยน้ำบังเกิดขึ้น ถ้าไม่มีน้ำเกิดไม่ได้ ต้องมีน้ำจึงบังเกิดขึ้น นั่นเรียกว่า ชลาพุชะ มนุษย์เป็นอันมากก็เรียกว่า ชลาพุชะ ทั้งนั้น แพะ แกะ วัว ควาย ช้าง ม้า อาศัยน้ำเป็นแดนเกิดทั้งนั้น สัตว์เกิดในน้ำเป็นอเนกประการ เกิดในน้ำก็อาศัยไข่บ้าง อาศัยเหงื่อไคลบ้าง มนุษย์ก็เกิดด้วยเหงื่อไคลได้ มนุษย์นี่แหละที่เรียกว่า ชลาพุชะ นี่ มีเหงื่อไคลเป็นแดนเกิดได้เหมือนกัน เหมือนพระปัจเจกโพธิ ๕๐๐ อาศัยคัพภมลทินของมารดาคลอดออกมาคนเดียว อาศัยคัพภมลทินเหงื่อไคลของคัพภ์นั้น ด้วยของสกปรกโสโครกเหล่านั้น เกิดเป็น ๔๙๙ นี่เกิดด้วยเหงื่อไคลเหมือนกัน มนุษย์เรียกว่าสังเสทชะเหมือนกัน

อุปปาติกะ ลอยขึ้นบังเกิด เกิดขึ้นละอายุ ๑๔–๑๕ ทีเดียว นั่นก็เป็นสัตว์อีกพวกหนึ่ง เช่นนี้เราจะฆ่าเขาไม่ค่อยได้หรอก แต่ว่าได้เหมือนกัน เช่น นางอัมพปาลี เกิดในค่าคบต้นมะม่วง แล้วอยู่ร่วมด้วยมนุษย์ราชกุมาร ๕๐๐ เป็นสามี ๕๐๐ ต้องผลัดกันอยู่ร่วม คนละ ๗ วันไป ๕๐๐ นี่ก็เต็มทีไม่มีเวลา สร้างปราสาทขึ้นไว้ในสวนมะม่วงนั้นไม่ให้เป็นของใคร ถ้ามิฉะนั้นราชกุมารจะเกิดทะเลาะกัน จะเกิดฆ่าฟันทะเลาะบาดหมางกันขึ้น นี่ พราหมณ์ตัดสินให้เป็นไปดังนั้น นี่นางอัมพปาลีอาศัยค่าคบมะม่วงเกิดขึ้น นี่ก็เป็นมนุษย์ เกิดเป็นอุปปาติกะ แปลกไหมล่ะ เป็นอุปปาติกะ กำเนิดทั้ง ๔ นี้ มนุษย์มีทั้งสิ้น พระเถระ ๒ รูป ลูกนางกุลตีกินรี ไข่ออกมา ออกมาเป็นไข่ พอกะเทาะออกมาเป็นมนุษย์ เป็นชาย ๒ คน เป็นชายด้วยกันทั้ง ๒ คนนั่นแหละ นี่ก็เกิดด้วยฟองไข่ เกิดด้วยฟองไข่ก็มี เกิดด้วยเหงื่อไคลก็มี เกิดเป็นอุปปาติกะก็มี เกิดเป็นชลาพุชะก็มี กำเนิดทั้ง ๔ มนุษย์มีพร้อม

สัตว์ที่เป็นอยู่ปรากฏไปไหนไปได้ กระดุกกระดิกได้ หรือมีชีวิตเป็นอยู่กระดุกกระดิกไม่ได้ เช่น สัตว์เกิดในฟองไข่ ยังไม่ออกตัว อยู่ในฟองไข่ดิ้นไม่ได้ ไม่มีตัวดิ้น นี่ก็เป็นกำเนิดของสัตว์เหมือนกัน ที่เรียกว่า **ปาณาติบาต** ฆ่าสัตว์เหล่านี้ไม่ได้เลย **ฆ่าแล้วด้วยเจตนาน่ะ ศีลขาดทีเดียว รู้ว่าสัตว์มีชีวิตเป็นอยู่** เมื่อรู้ว่ามีชีวิตเป็นอยู่แล้ว ก็**จิตคิดจะฆ่าเสีย ถ้าทำความเพียรเพื่อจะฆ่า ฆ่าได้สมเจตนา** สัตว์มีชีวิตเป็นอยู่เรียกว่า **ปาโณ** หรือว่าสัตว์มีชีวิตเป็นอยู่เรียกว่า **ปาณสญฺญี** จิตคิดจะฆ่าเรียกว่า **วธกจิตฺตํ** ถ้าทำความเพียรเพื่อจะฆ่าเรียกว่า **อุปกโม เตน มรณํ** สัตว์ตายด้วยความเพียรทีเดียว สัตว์ตายสมเจตนา ยกมือแพล็บเดียวก็พร้อมด้วยองค์ ๕ นิดเดียวเท่านั้นพร้อมด้วยองค์ ๕ **จัดเป็นองค์ ๕ การฆ่าสัตว์** ให้รู้จักชัด ๆ

ว่าการฆ่าสัตว์น่ะเป็นอย่างนี้

ถ้าว่าผู้มีศีล ๕ นี้ต้องเว้นขาดจริง ๆ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ท่านยกเอาอริยบุคคล **อริยสาวโก** อริยสาวกในพระธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้า ตั้งต้นแต่พระโสดาขึ้นไป ท่านยกเป็นตัวอย่าง พระโสดาเจตนาฆ่าสัตว์ของท่านไม่มีเลยทีเดียว เจตนาฆ่าสัตว์ของท่าน ไม่มีเลยทีเดียว ที่เรารักษาปาณาติบาตนี้ ต้องตัดเจตนาให้ขาด เจตนาไม่ฆ่าสัตว์ต้องขาดจากใจทีเดียว ไม่ฆ่าอย่างเด็ดขาดทีเดียว เจตนาของปุถุชนก็มีที่ไม่คิดฆ่าสัตว์เลยทีเดียว นี่แหละเป็นศีลกันจริง ๆ ทีเดียว ขึ้นถึงปาณาติบาตทีเดียว

ส่วน**อทินนาทาน**ล่ะ วัดปากน้ำเราก็ยังใช้ไม่ใคร่ได้นะ ดูข้าวของอะไรเล็กน้อย ๆ ก็เผลอกันไม่ใคร่ได้ หายกันเป็นควันไปทีเดียว ดู ๆ ก็เป็นซ่องขโมยทีเดียว นี่ร้ายกาจนักทีเดียว จะมีศีลอย่างไรกัน ถ้ามีศีลแล้วของเหล่านี้ไม่ต้องเอื้อเฟื้อ ไม่ต้องห่วงใย ลักกันเป็นไม่มี ไม่ใช่แต่ลักฝ่ายเดียว ฉ้อโกงกันเป็นไม่มี อทินนาทานน่ะ ขาดจากใจทีเดียว ขึ้นชื่อว่าลักละก็ หรือเจ้าของเขาไม่ได้ให้ละก็เป็นไม่ถือเอาทีเดียว ต้องถืออย่างเด็ดขาด อย่างพระอริยบุคคล เจตนาจะลักเขาก็ไม่มี **ปรปริคฺคหิต** วัตถุมีเจ้าของหวงห้าม **ปรปริคฺคหิตสญฺญิตา** รู้อยู่วัตถุมีเจ้าของหวงห้าม **เถยฺยจิตฺตํ** จิตคิดจะลักก็ไม่มี **อุปกโม** ความเพียรเพื่อจะลักก็ไม่มี **เตน หรณํ** นำไปด้วยความเพียรขโมยก็ไม่มี นี้ได้ชื่อว่ามีศีลละ มีศีลอทินนาทาน แต่ว่าศีลอทินนาทานนี้ต้องมั่นในขันธสันดานทีเดียว อย่าให้เคลื่อนคลาดได้ ถ้าเคลื่อนคลาดเป็นใช้ไม่ได้ทีเดียว เรียกว่าจอมปลอม พวกจอมปลอมนี่แหละทำศาสนาให้เสื่อม เข้ามาประพฤติปฏิบัติในศาสนาทำศาสนาให้เสื่อม ผู้ประพฤติปฏิบัติจริงทำศาสนาให้เจริญ อย่างพระอริยบุคคลนะ เป็นตัวทำศาสนาให้เจริญ ถ้าว่าปุถุชนประพฤติอย่างพระอริยบุคคล เจตนาจะลักก็ไม่มี อ้ายการลักน่ะ เงินทองเล็กน้อยพออดได้ ไม่พอใช้พอกินอะไรพออดได้ แต่ว่าอ้ายเพชรนิลจินดาราคามันมากขึ้นมาล่ะ ราคาตั้งหมื่นยังไม่พอใจ ยังไม่ลักเลย ทีนี้ราคามันสูงกว่าหมื่นขึ้นไป สองหมื่น สามหมื่น สี่หมื่น ห้าหมื่น ถึงแสนหนึ่ง ราคาถึงแสนหนึ่ง เอาแล้วทำใจคนมีศีลกระดุกกระดิกไปอีกแล้ว เอ๊ะนี่ยังไง ถ้าคว้าหมับเลี้ยงชีพได้ตลอดตายทีเดียวแสนหนึ่งให้เขากู้เอาร้อยละ ๒ บาท ก็เอาเดือนละสองพันนั่นแน่ อ้ายนี่พอเลี้ยงชีพตลอดชาเชียวนะ ลาศีลกันเสียทีเถอะน่ะ เอาแล้ว ใจกระดุกกระดิกอีกแล้ว อย่างนี้ก็ยังใช้ไม่ได้ เรียกว่ามีศีลไม่จริง มีศีลจอมปลอม ต้องไว้วางใจได้ทีเดียว จะมีค่าสักแสนหนึ่ง สักล้านหนึ่ง สักโกฏิหนึ่งก็ช่าง ถ้าว่าไม่ใช่ของตัวล่ะก็จิตไม่แลบไม่ขยับไปทีเดียว ไม่ลักไม่ขโมย ไม่มีทีเดียว ปกครองป้องกันรักษาไว้ให้เจ้าของทีเดียว ไม่พลาดพลั้งอย่างหนึ่งอย่างใด อย่างนี้เรียกว่ามีศีลใช้ได้ มีศีลจริง ๆ ละ อย่างพระอริยบุคคลในธรรมวินัยของพระศาสดาละ อย่างนี้ใช้ได้

อทินฺนาทานา มีพอใช้ได้แล้ว ให้ความสุขแก่ตนได้แล้ว ให้ความสุขแก่คนอื่นได้ละ ถ้าไว้ใจยังไม่ได้ให้ความสุขแก่ตัวก็ยังไม่ได้ ให้ความสุขแก่คนอื่นจะให้ได้อย่างไร ให้ไม่ได้ทีเดียว นี่ข้อที่สอง

ข้อที่สาม **ประพฤติผิดล่วงกามทั้งหลาย** การประพฤติผิดล่วงกามทั้งหลายน่ะ ทำมรรคต่อมรรคให้ถึงกัน ยืนยันใกล้ ๆ อย่างนี้ ทำมรรคต่อมรรคให้ถึงกัน **อาการที่ทำมรรคต่อมรรคให้ถึงกันน่ะ เป็นอันผิดในกามทั้งหลาย** ล่วงล้ำประเวณี ชั่วช้าลามก ปรกติที่ลับต้องล่วงไม่ได้ ที่ลับลมบังลมอยู่ข้างใน **ถ้าล่วงล้ำเข้าไปเช่นนั้นเท่าเส้นผมเดียวเท่านั้น ก็เป็นกาเมแล้ว** ผิดในกามทั้งหลายแล้ว การประพฤติในกามทั้งหลายนี้โทษร้ายนัก ให้ความทุกข์แก่มนุษย์มากมายในโลก ถ้าโลกเว้นขาดหมดทั้งสากลโลก ทั้งหญิงทั้งชายประพฤติซื่อตรงในกามทั้งหลาย เมื่อถือสิทธิ์ร่วมสามีภรรยากันแล้ว ก็ร่วมแต่เท่านั้น นอกจากสามีภรรยาไม่ล่วงทีเดียวเด็ดขาด อย่างพระอริยบุคคลเจตนาที่ล่วงกามเช่นนั้นไม่มีเลย ไม่ได้คิดเลยไม่คิดเลยทีเดียวที่จะล่วงกาม นอกจากบุคคลที่มีศีลไม่สมบูรณ์บริบูรณ์ ถ้ามีศีลสมบูรณ์บริบูรณ์แล้วก็ไม่คิดล่วงเหมือนกัน ในกามเช่นนั้น ไม่คิดล่วงทีเดียว ขาดจากใจทีเดียว ที่มีศีลไม่สมบูรณ์บริบูรณ์ ศีลอัปปางทีเดียว อำพรางศีล หลบศีล หลอกศีล หลอกตัวเองโกงตัวเองอยู่นั่น ถ้าว่าอ้ายที่ไม่พอใจก็พออดได้ ถ้าพอใจอยู่สิ้นกาลช้านาน พอใจอยู่ ต้องแก่พอใจอยู่หลายปี หลายสิบปี เมื่อมาสมเจตนาของตัวเข้าละก็กลัวจะทนทานไม่ไหว จะขยับเขยื้อนไปอีก จะล่วงกามนั้น ๆ เข้าอีก อย่างนี้ก็ใช้ไม่ได้ เรียกว่าศีลไม่สมบูรณ์บริบูรณ์ หรือขาดตกบกพร่อง ยังไม่แน่นอนในใจอยู่ ในกาเมสุ มิจฉาจารนี่ก็สำคัญอยู่ ท่านจัดไว้มีประพฤติเป็น ๒๐ นั่นแน่ แต่ว่าเคยได้กล่าวมาแล้ว เรื่องกาเมสุ มิจฉาจาร

มุสาวาท มุสาวาทก็ให้เดือดร้อนอยู่ ถ้าว่ากล่าวจริง ๆ กันเสีย ไม่พลั้งเผลอละก็ไม่เดือดร้อน ถ้าว่าอำพรางกันเสีย ต้องพูดกันหลายคำ ต้องทำสัญญา ถ้าเลิกมุสากันหมดทั้งประเทศเสีย คำเดียวเท่านั้นแหละ สบายกันหมดทั้งประเทศทีเดียว อ้ายมุสานี่ร้ายกาจนักให้โทษมาก กล่าวคำเท็จไม่จริง ท่านกล่าวหลักไว้ **อตถํ วตฺถุ เรื่องไม่จริง วิสํวาทกจิตฺตํ จิตคิดจะกล่าวให้คลาด ปชฺโช วายาโม ทำความเพียรเพื่อจะกล่าว ปรสฺส วิชานนํ บุคคลอื่นรู้ความที่ตนกล่าวนั้น ๆ** มันก็เริ่มเป็นปดขึ้น ถ้าไม่จริงก็เป็นปดทีเดียว เป็นมุสาทีเดียว ถ้ากล่าวตามจริงครบองค์อยู่เช่นนั้น เรื่องนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นถ้อยคำที่จริงไม่มีโทษ ถ้อยคำเหล่านี้แหละ ผู้มีศีล ผู้ถือศีลในสิกขาบทมุสาวาทแล้ว ต้องเว้นขาดจากใจเหมือนพระอริยบุคคล ไม่มีกริกในใจทีเดียวที่จะปดน่ะ ไม่มีเลือกไม่มีเฟ้นต่อไป นี้ต้องแก้ไขตัวของตัวให้ดีนะ ถ้ายังมีเลือกเฟ้นว่าจะปดดีหรือไม่ปดดี ยังงี้ละก็ ศีลยังเหลวอยู่ ศีลมุสายังเหลวอยู่

ต้องไว้ใจได้ว่า จะตัดหัวขั้วแห้งอย่างหนึ่งอย่างใด ตีรันฟันแทงสักเท่าหนึ่งเท่าใด จะตัดชีวิตจิตใจสักเท่าหนึ่งเท่าใด จะให้กล่าวคำเท็จน่ะกล่าวไม่ได้เสียแล้ว ขาดจากใจเสียแล้วว่าคำเท็จเป็นอันไม่กล่าว กล่าวแต่คำจริงทั้งนั้น อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล ยกตัวอย่างพระอริยบุคคลเป็นตัวหลัก รักศีลเหมือนอย่างกับพระอริยบุคคลดังนั้น ได้ชื่อว่ามีศีลมุสาวาทละ

สุรา ทั้งสี่สิกขาบทนั่นแหละ **ถ้าเว้นสุราไม่ได้ตัวเดียว หมด ละลายหมด สุราเป็นตัวสำคัญ** สุราเป็นเจ้าโขลงทีเดียว เป็นเจ้าหมู่ทีเดียว เจ้าหมู่เจ้าหมวดของศีลทั้ง ๕ นี่แหละ สุราเป็นเจ้าหมู่ทีเดียว ยกออกไปเสีย ยกสุราออกเป็นเจ้าหมู่เสีย เหลืออีกสี่ สุราบังคับได้ทุกข้อ ทุกสิกขาบท เหตุฉะนั้น ต้องงดสุราให้ขาด ถ้างดสุราไม่ขาดละก็หมด ไม่ได้เลยสักข้อหนึ่ง สุราน่ะ น้ำที่ทำบุคคลผู้ดื่มให้เมา คือสุราและเมรัย ดื่มเข้าไปแล้วก็เมา ส่วนพระอริยบุคคลจิตของท่านที่จะคิดดื่มสุราสักนิดนั่นก็ไม่มี เหมือนพวกเราบัดนี้ก็มีถมไป ที่ไม่คิดจะดื่มสุราแม้แต่นิดเหมือนพระอริยบุคคลทีเดียว ไม่คิดเลยที่จะดื่มสุรา นั่นแหละคนอย่างนั้นเขามีศีลสุรามั่นในขันธสันดานละ ถ้าว่ายังจะดื่มอยู่ละก็ไม่มั่นในขันธสันดาน ยังคล่องแคล่วอยู่ ต้องตัดสินตัวเสียใหม่ **น้ำที่ทำบุคคลผู้ดื่มให้เมาสุราและเมรัย จิตคิดจะดื่ม ทำความเพียรเพื่อจะดื่ม ดื่มให้ล่วงล้ำลำคอเข้าไป** ก็ได้ชื่อว่าล่วงสิกขาบท คือศีลสุรานี้

ศีลสุราสิกขาบทนี้ ท่านวางหลักไว้เทียบด้วยคชสารช้างตัวหนึ่ง มีเท้า ๔ มีงวง ๑ และช้างนั่นมันเป็นอยู่ด้วยงวงมัน ถ้าว่าเมื่องวงมันมีอยู่ตราบใดละก็ งวงนั่นมันเลี้ยงชีพของมัน มันฉุดหญ้ามาเลี้ยงร่างกายมัน ใส่ปากมันได้ ถ้าไม่มีงวงละก็ช้างมันจะก้มลงกินหญ้าอย่างกับโค อย่างกับกระบือ อย่างไรล่ะ มันสูง มันก้มไม่ถึงนี่ จะต้องนอนลงละซี ทำลำบาก เหตุนี้งวงจึงเป็นตัวสำคัญ เป็นชีวิตของช้างทีเดียว **ศีลทั้ง ๕ สิกขาบทสุราเป็นชีวิตทีเดียวหนา ถ้าเลิกสุราไม่ได้ละก็ มารักษาศีลมันลำบากนักละ** เพราะว่าได้แต่ ๔ ห้าไม่ได้ นั่นก็พูดเอาตามชอบใจ ถ้าล่วงสุราเสียสิกขาบทเดียวเท่านั้นแหละ อีก ๔ สิกขาบทรักษาอยู่ไม่ได้ สลายหมด ล้มละลายหมด สุราสิกขาบทเดียว เขาจึงได้ตั้งว่า พระนคร ๆ หนึ่งมีประตู ๕ แห่ง ถ้าออกประตูหนึ่งจะต้องฆ่าสัตว์ ออกประตูที่สองจะต้องลักทรัพย์สมบัติ ออกประตูที่สามจะต้องล่วงกาม ออกประตูที่สี่จะต้องพูดปด ออกประตูที่ห้าจะต้องดื่มสุรา จะออกประตูไหน ถ้าออกไปประตูที่หนึ่งต้องฆ่าสัตว์ ก็ล่วงสิกขาบทเดียวเท่านั้น ถ้าออกประตูที่สองจะต้องลักทรัพย์สมบัติ ล่วงสิกขาบทเดียวเท่านั้น ถ้าออกประตูที่สามจะต้องล่วงกาเมสุมิจฉาจาร ก็ล่วงสิกขาบทเดียวเท่านั้น ถ้าออกประตูที่สี่จะต้องพูดปด ก็ล่วงสิกขาบทเดียว ของตามประตูนั้น ๆ ถ้าออกประตูที่ห้าจะต้องล่วงสุรา ดื่มสุราละก็หมดทั้งสี่สิกขาบท ห้าสิกขาบทล้มหมดทีเดียว ท่านวางหลักไว้อย่างนี้

เมื่อรู้จักดังนี้แล้วก็ศีลห้าสิกขาบทสุราเป็นตัวสำคัญ ตัวสำคัญทีเดียว แบบเดียวกัน **โลภะ โทสะ โมหะ** ๓ ข้อนี้ ใครเป็นสำคัญ **โมหะ เป็นสำคัญ ตัวหลงเป็นตัวสำคัญ** เพราะฉะนั้นสุรานี้เป็นตัวประมาททีเดียว **ธรรมที่เป็นกุศลในพระไตรปิฎกมากน้อยเท่าใด สรุปลงในความไม่ประมาททั้งนั้น** ถ้าว่าประมาทแล้วออกนอกธรรมทีเดียว ไม่อยู่ในธรรมเสียแล้ว ถ้าประมาทละก็ออกนอกธรรม ไม่อยู่ในธรรมทีเดียว ถ้าว่าไม่ประมาทละก็อยู่ในธรรมที่เป็นกุศลทีเดียว **ถ้าประมาทขึ้นแล้วอยู่ในธรรมที่เป็นอกุศลทีเดียว** ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้นสุรานี่เป็นที่ตั้งของความประมาท ถ้าเลิกสุราเสียได้ก็เป็นเหตุของความไม่เป็นที่ตั้งของความประมาท ศีลสี่สิกขาบทก็รวมอยู่ในสุรานั่น อยู่ในความประมาทนั่น นี่เป็นตัวสำคัญ

ให้รู้จักหลักมั่นดังนี้ละก็เป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ต้องมั่นอยู่ในศีลทั้งห้านี้ ได้ชื่อว่าพุทธศาสนิกชน หรือ เรียกว่าชนภายในพระพุทธศาสนา ต้องให้มีศีลห้านี้ให้มั่นอยู่ในขันธสันดานเสียตอนต้น นี้เรียกว่าศีลโดยปริยายเบื้องต่ำนะ

แต่โดยปริยายเบื้องต่ำนี่แหละ ศีลของภิกษุก็มีเหมือนกัน ๕ สิกขาบทนี่ก็เป็นสิกขาบทของภิกษุเหมือนกัน แต่ท่านจัดศีลของภิกษุโดยปริยายเบื้องสูงขึ้นไปอีก ว่า **อิธ ภิกฺขุ** ภิกษุในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **สีลวา โหติ** ย่อมเป็นผู้มีศีล ภิกษุมีศีลน่ะมีอย่างไร ไม่ต้องสมาทาน เหมือน อุบาสก อุบาสิกา อย่างนี้หรอก ภิกษุมีศีลน่ะ ศีลสำเร็จด้วยญัติจตุตถกรรม–วาจา พระสงฆ์ในปัจจันตประเทศตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ในมัชฌิมประเทศตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป มาประชุมพร้อมกัน ต้องมีอุปัชฌาย์ มีพระกรรมวาจา พระอุปัชฌาย์ตรัสขึ้นในหมู่พระสงฆ์นั้น ให้สวดญัติจตุตถกรรมวาจา สมมุติกุลบุตรคนใดคนหนึ่งขึ้น ให้เป็นภิกษุภาวะในพุทธ–ศาสนา เหมือนเราที่เรียกว่าเราบวชนาคบวชพระกันอยู่ทุกวันนี้ ที่เป็นเจ้าภาพบวชให้ภิกษุสามเณรน่ะ บวชให้เป็นภิกษุทีเดียว หรือสามเณรก็ต้องมีศีล ๑๐ ขึ้นไป

ศีล ๕ เป็น **เหฏฐิมศีล** ศีล ๘ ที่เรารักษาวันนี้เป็นเหฏฐิมศีลไหมล่ะ ไม่เป็นเหฏฐิมศีล เป็น **อติเรกศีล** ศีลสูงกว่าศีล ๕ ขึ้นไป สำคัญอยู่ข้อไหน ศีล ๘ น่ะ ที่ยกขึ้นเป็นอติเรกศีลขึ้นไปน่ะสำคัญในข้อ **วิกาลโภช นัจจคีต มาลา อุจจา ชาตรูป** คือ เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาล การบริโภคอาหารเป็นอย่างไรหรือ การบริโภคอาหารนั้นเป็น **รสตัณหา** ถ้าว่าเว้นเสียละก็เว้นรสตัณหาทีเดียว บริโภคอาหารที่เป็นรสที่อร่อย มีรสมีชาดขึ้นสำคัญนัก อ้ายรสอันนั้นสำคัญ **นัจจคีต** ฟ้อน รำ ขับร้อง เครื่องประโคมขับร้องดีดสีตีเป่าต่าง ๆ ฟ้อน รำ ขับร้อง ให้เกิดเป็น **สัททตัณหา** ฟ้อนรำ ขับร้องเหล่านี้ ดีดสีตีเป่าเหล่านี้ เป็นสัททตัณหา เป็นสัททตัณหาขึ้น ตรึงใจสัตว์โลกให้หมุนเวียนอยู่ในภพ ออกจากภพไม่ได้ ทัดทรงประดับประดาด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องให้เกิดยั่วยวนต่าง ๆ เครื่องลูบไล้ละลาย

ทาต่าง ๆ นี่เป็นสัททตัณหาขึ้น นั่งนอนอาสนะสูงใหญ่ ภายในมีนุ่นและสำลี ให้เกิดเป็น **โผฏฐัพพตัณหาขึ้น**

รับเงินและทองเหล่านี้ เงินทองอันเดียวเป็นตัวสำคัญ ใน ๑๐ สิกขาบทนั่น เงินทองเป็นตัวสำคัญ ถ้าว่าเงินทองหยิบเข้าได้แล้ว อื่นหมด เสียหมด ใช้ไม่ได้แบบเดียวกับสุราสำคัญนัก ถ้าว่าศีล ๘ ไม่ถึงเงินและทอง ไม่ห้ามเงินและทองเพียงแค่ ๘ สิกขาบท ก็เพื่อตัดตัณหาเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นอติเรกศีล เป็นอุดมศีลขึ้น ไม่ใช่ศีล ๕ ธรรมดา ศีล ๕ ธรรมดาเป็นเหฏฐิมศีล

ภิกษุเป็นผู้มีศีล ๆ ของภิกษุ ศีล ๕ ก็รวมอยู่ด้วย ศีล ๘ ศีล ๑๐ รวมอยู่ด้วยทั้งนั้น เข้ามารวมอยู่ในศีลของภิกษุหมด แต่ภิกษุเป็นผู้มีศีลน่ะ เมื่อสำเร็จญัติจตุตถกรรมวาจาในท่ามกลางพระสงฆ์ สำเร็จญัติจตุตถกรรมในท่ามกลางของสงฆ์แล้ว ศีลสิกขาบทบัญญัติน้อยใหญ่ไม่ได้สมาทานเลย สมบูรณ์บริบูรณ์เมื่อจบญัติจตุตถกรรมวาจา เป็นภิกษุภาวะในพุทธ-ศาสนาขึ้น

ศีลของภิกษุเป็น **อปริยันตปาริสุทธิศีล** ทีเดียว ศีลไม่มีที่สุด ในวิสุทธิมรรคแสดงไว้ ศีลมีสามล้านกว่าสิกขาบท ศีลของภิกษุจบพระวินัยปิฎก เป็นศีลของภิกษุน่ะ มากมายนัก เพราะเหตุนั้น **ภิกษุสีลวา** ภิกษุเป็นผู้มีศีลน่ะ มีจริงนะ มีทั้งหมดทีเดียว แต่นี้ท่านจำแนกแยกย่นลงไป **ปาติโมกขสํวรสํวุโต วิหรติ** ผู้สำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามที่พระองค์ทรงอนุญาตอยู่นี้น้อยนิดเดียว ขึ้นสู่พระปาติโมกข์นี้น้อยนิดเดียว โดยสามัญทั่วไปละก็ **๒๒๗** สิกขาบทนิดเดียว ศีลขึ้นสู่พระปาติโมกข์ แต่ว่าข้อสำคัญทั้งนั้นไม่ใช่ข้อเล็กน้อย เพราะฉะนั้นควรไหว้ควรบูชา ภิกษุประพฤติได้ในสิกขาบัญญัติน้อยใหญ่ของตัวได้ละก็ น่าไหว้ น่าบูชานัก เป็นของทำยาก ไม่ใช่เป็นของทำง่าย

อาจารโคจรสมฺปนฺโน ถึงพร้อมด้วยอาจารมารยาท เครื่องมาประพฤติโดยเอื้อเฟื้อ และ **โคจรมารยาท** เครื่องมาประพฤติและโคจรของภิกษุน่ะ ภิกษุจะเดินไป หาตำหนิไม่ได้ ตาก็ทอดลงมองชั่วแอกหนึ่ง เรียกว่าตาตายไม่ใช่ตาเป็น ทอดลง แม้จะเบิกตาขึ้นก็เพียงว่าดูอันตรายเท่านั้น ที่จะแสวงหาวิสภาคารมณ์ ที่จะแสวงหารูปที่จะชอบก็ไม่มีเลย ไม่มีแก่ภิกษุเลย ภิกษุเดินไปก็ตั้งอยู่ในความสำรวม เรียกว่า **อินทรียสังวร** สำรวมทีเดียว สำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดี ยินร้าย เวลาเห็นรูป ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ สำรวมระวังไม่ให้โทมนัสเล็ดลอดเข้าไปประทุษร้ายจิตได้ คอยระแวดระวังอยู่ทีเดียว นั่นภิกษุหน้าที่สำรวมละ เรียกว่าอาจาระ นั่นแหละเรียกว่าอาจาระทั้งนั้น มารยาทของภิกษุด้วยกาย หาติเตียนไม่ได้ ด้วยวาจาก็หาติเตียนไม่ได้ จะเปล่ง

วาจาใด ๆ ไม่ครูดโสต ไม่กระทบโสตใครเลย สำรวมทางวาจาทีเดียว **มารยาทของกายของวาจา ตลอดจนกระทั่งถึงใจ เป็นอัพโพหาริกลงไปในเจตนาของภิกษุก็ไม่ประทุษร้ายผู้หนึ่งผู้ใด เจตนาประกอบอยู่ด้วยเมตตา เป็นปุเรจาริก** ทีเดียว นั่นเรียกว่าอาจาระทั้งนั้น ไม่ใช่โคจรสัมปันโณ เป็นอาจารสัมปันโน ถึงพร้อมแล้วด้วยมารยาทเครื่องมาประพฤติโดยเอื้อเฟื้อ นี่ย่อลงไปได้ความดังนี้

โคจรสัมปันโน ภิกษุถึงพร้อมแล้วด้วยโคจร อโคจร ภิกษุไม่ไปในที่อโคจร ที่อโคจรมากนักกว้างขวาง โคจรสัมปันโน ถึงพร้อมแล้วด้วยโคจรน่ะ ไปในที่โคจรของตัว ท่านกล่าวที่อโคจรไว้ **เวทีญาติเพเท** ภิกษุไม่ไปหาในหญิงแพศยา หญิงม่าย หญิงสาวใหญ่ ภิกษุไม่ไปมาหาสู่ เมื่อเขาเชื้อเชิญนิมนต์ก็ไปตามหน้าที่ แต่ว่าเรื่องจะไปเรื่องกิจอื่นนอกจากเขานิมนต์ไปเช่นนั้น จะไปสนทนาปราศรัยอย่างสามัญชนธรรมดาไม่มี เพราะภิกษุไม่ไปในที่เช่นนั้น ในสกุลหญิงแพศยา หญิงม่าย หญิงสาวใหญ่ ภิกษุไม่ไป เรียกว่าเป็นอโคจรของภิกษุ หรือในโรงสุรา โรงยาฝิ่น เหล่านี้ เป็นอโคจรของภิกษุ ๆ ไม่เข้าไป ถ้าภิกษุสามเณรองค์หนึ่งองค์ใดเข้าไปในโรงสุรายาฝิ่นเป็นอย่างไร สองสามหนเท่านั้นแหละ ภิกษุอื่นก็นึกว่ามันกระไร ๆ เสียแล้วละ ภิกษุองค์นั้นน่ะ เห็นจะไปติดฝิ่นเสียก็ไม่รู้ หรือจะไปดื่มสุราก็ไม่รู้ แม้โรงดื่มที่เขาตั้งในถนนหนทางก็ไม่เข้าไปนั่ง เข้าไปนั่งในที่นั้นกลัวเพื่อนสหพรหมจารีรังเกียจ จะไม่นั่งดื่มแต่กาแฟนะซี จะกระซิบหรือใช้เลศนัยให้เจ้าของกาแฟส่งสุรามาให้นะซี ไม่เข้าไปนั่งทีเดียวโรงดื่มเช่นนั้น ละอายแก่ใจไม่เข้าไป กลัวจะเสียชื่อ อโคจรของภิกษุยังมีอีกมาก โรงมหรสพต่าง ๆ เป็นอโคจรทั้งนั้น ที่ใดเขาประชุมกันในเรื่องพลเมือง เขาต้องการสนุกสนานกันในสถานที่ใด ๆ เป็นอโคจรของภิกษุทั้งนั้น แม้เขากรีฑาทัพกันภิกษุเข้าไปดูไม่ได้ เป็นอโคจรของภิกษุ ที่ไปแล้วเขาติเตียนในสถานที่ใด ๆ ในสถานที่นั้น ๆ เป็นอโคจรของภิกษุทั้งนั้น อโคจรของภิกษุมีมากอย่างนี้ เมื่อเป็นภิกษุเข้าแล้วมีศีลแล้ว มีในพระปาติโมกข์แล้ว อยู่ในมารยาทที่ดีแล้ว อโคจรก็ไม่มี ตั้งอยู่ในโคจรทีเดียว ไปในที่ ๆ ที่ควรไปทีเดียว

อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี เห็นภัยทั้งหลายในโทษมีประมาณน้อย ขึ้นชื่อว่าโทษแล้วเท่าปลายผมปลายขน ไม่ให้กระเซ็นถูกทีเดียว อุปมาดุจดังว่าอุจจาระ ของที่เหม็นเท่าปลายผมปลายขน กระเซ็นถูกเข้ารู้สึกว่าเหม็นสกปรก ภิกษุระวังความบริสุทธิ์ของภิกษุไม่ให้กระทบ ไม่ให้เข้าไปใกล้ของโสโครกปฏิกูลทีเดียว สิ่งที่เป็นโทษแล้วมีประมาณน้อยเท่าปลายผมปลายขนก็ถอยใจออกห่าง เหมือนยังกับปีกไก่ใส่เข้าไปในไฟ ปีกไก่ไม่เข้า งอกลับเสีย ร่นตัวถอยเข้ามา ถอยเข้ามา ไม่ไปฉันใด ใจของภิกษุที่บวชในพระธรรมวินัยโดยซื่อตรง

แล้ว ไม่เข้าไปในโทษแม้มีประมาณน้อย ใจถอยกลับ ไม่เข้าไปในโทษทีเดียว สิ่งที่เป็นโทษไม่เข้าไปทีเดียว สิ่งที่เป็นอาบัติ สิ่งที่เป็นโทษ ไม่เอาใจสอดเข้าไปทีเดียว ไม่เจตนาทีเดียว ถอยกลับทีเดียว นี้ได้ชื่อว่า **เห็นภัยทั้งหลายในโทษมีประมาณน้อย อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี** เห็นภัยทั้งหลายในโทษมีประมาณน้อย

สมาทาย สิกฺขาปเทสูติ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทน้อยใหญ่ สิกขาบททั้งหลายมากน้อยเท่าใด สมบูรณ์บริบูรณ์เหมือนน้ำในมหาสมุทร น้ำจะไหลไปในทิศทั้ง ๔ ทั้ง ๘ ในแม่น้ำน้อยใหญ่ ไหลเข้าไปในมหาสมุทรเท่าหนึ่งเท่าใด มหาสมุทรก็มีฝั่งรักษาน้ำไว้ได้ ไม่ให้ล้นบ่าท่วมไปในประเทศที่ไม่มีน้ำ รักษาไว้จำเพาะที่มีน้ำเท่านั้น นี้ฉันใด ภิกษุเมื่อเป็นภิกษุในธรรมวินัยเข้าแล้ว อยู่ในศีลของตัว ไม่ล้นกรอบศีลของตัวไปฉันนั้นเหมือนกัน อยู่ในกรอบของพระวินัยไม่ล้นกรอบพระวินัยฉันนั้นเหมือนกัน อย่างนี้ได้ชื่อว่าภิกษุนั่นแหละตั้งอยู่ในศีลเบื้องบน ไม่ใช่ศีลเบื้องต่ำ ศีลเบื้องสูง เป็นศีลของภิกษุ ต้องรักษาปฏิบัติดังนี้ สามเณรก็อยู่ในหน้าที่ของสามเณร ศีลเพียง ๑๐ สิกขาบทก็หนักมืออยู่เหมือนกัน นั่นก็หนักมือเหมือนกัน ถ้าว่าสะเพร่าละก็รักษาได้ยาก ต้องละเอียดจึงจะรักษาได้ง่าย ฝ่ายภิกษุเล่าถ้าว่าสะเพร่าก็รักษาไม่ได้ เป็นของสูง ของละเอียด ต้องละเอียดทีเดียวจึงรักษาได้

เหตุนี้ ศีลที่แสดงมานี้ ในเหฏฐิมศีล และอุปฌิมศีลทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นเบื้องต้นของพุทธศาสนิกชนทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตทุกถ้วนหน้า ถ้าว่าไม่มีศีลจริงแล้ว จะอวดว่าปฏิบัติศาสนาละโกงตัวเอง ไม่ทำตัวเองให้พ้นจากทุกข์ได้ ตัวเองจะต้องอยู่ในปลักกิเลสนั่นเอง เปลื้องตนพ้นกิเลสไม่ได้ เหตุนี้ต้องคอยระแวดระวัง ต้องตั้งตนให้อยู่ในศีลจริง เหมือนพระอริยบุคคล **อิธ อริยสาวโก** ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ จริง ๆ เหมือนพระอริยบุคคลตั้งอยู่ในศีล ๘ จริง ๆ เหมือนพระอริยบุคคลตั้งอยู่ในศีล ๑๐ จริง ๆ เหมือนพระอริยบุคคล ตั้งอยู่ในศีล ๒๒๗ เหมือนยังกับภิกษุในพุทธศาสนาที่เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม ตามพระธรรมวินัยของพระศาสดา

ที่ได้ชี้แจงแสดงมาตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษา แห่งศีลทั้งเหฏฐิมศีลและอุปริมศีล ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ในศีลเบื้องต่ำและเบื้องสูงทั้งสองประการนี้ พอสมควรแก่เวลา ด้วยอำนาจสัจจวาจาที่ได้อ้างธรรมเทศนาตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตบรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๗. สมาธิ

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

กถญฺจ สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา. เหฏฺฐิเมนปิ ปริยาเยน สมฺมทกฺขาโต ภควตา. อุปริเมนปิ ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา. กถญฺจ เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา. อิธ อริยสาวโก โวสฺสคฺคารมฺมณํ กริตฺวา ลภติ สมาธึ ลภติ จิตฺตสฺเสกคฺคตนฺติ. เอวํ โข เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา ฯ กถญฺจ อุปริเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขโต ภควตา. อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชมฺปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชมฺปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ. สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพ ว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ. เอวํ โข อุปริเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา ติ ฯ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดง ในเรื่อง**สมาธิ**ซึ่งเป็นลำดับ อนุสนธิมาจากศีล ศีลแสดงแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำ และโดยปริยายเบื้องสูง ส่วนสมาธิเล่าก็จักแสดงโดยปริยายเบื้องต่ำโดยปริยายเบื้องสูงดุจเดียวกัน ตามวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นนั้น จะแปลความเป็นสยามภาษา พอเป็นเครื่องประกับประคองสนองศรัทธา ประดับสติปัญญาคุณสมบัติของท่านผู้พุทธบริษัท ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า เริ่มต้นแห่งพระธรรมเทศนา ในเรื่องสมาธิ เป็นลำดับไป

มีคำปุจฉาวิสัชชนาด้วยพระองค์เองว่า **กถญฺจ สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา** สมาธิที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสแล้วเป็นไฉน **เหฏฺฐิเมนปิ ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา** สมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำบ้าง **อุปริเมนปิ ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา** สมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูงบ้าง

กถญฺจ เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา สมาธิที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำนั้นเป็นไฉนเล่า

อิธ อริยสาวโก อริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **โวสฺสคฺคารมฺมณํ กริตฺวา ลภติ สมาธึ** กระทำสละอารมณ์เสียแล้ว **ลภติ สมาธึ** ย่อมได้ซึ่งสมาธิ **ลภติ จิตฺตสฺเสกคฺคตํ** ย่อมได้ซึ่งความที่แห่งจิตเป็นหนึ่ง **เอวํ โข เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา** อย่างนี้แหละสมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำ

กถญฺจ อุปริเมน ปริยาเยน สมาธิ สมฺมทกฺขาโต ภควตา สมาธิที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูงเป็นไฉนเล่า

อิธ ภิกฺขุ ภิกษุผู้ศึกษาในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ** สงัดแล้วจากกามทั้งหลาย สงัดแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเข้าถึงซึ่ง**ปฐมฌาน** ความเพ่งที่หนึ่งเป็นไปด้วยกับวิตก วิจาร ปีติและสุข เกิดแต่วิเวก

วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอเกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมาย สงบเสียซึ่งวิตก วิจาร ความตรึกตรองนั่นสงบเสียได้ **สมฺปสาทนํ เจตโส** จิตผ่องใสในภายใน **เอโกทิภาวํ** ถึงซึ่งความเป็นเอกอุทัย เข้าถึงซึ่ง**ทุติยฌาน** ความเพ่งที่สอง ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติ สุข เกิดแต่วิเวก **วิเวกชํ** มีปีติและสุข เกิดแต่วิเวก ดังนี้ อย่างนี้แหละเป็นฌานที่สอง

ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ปราศจากความปีติ **อุเปกฺขโก สุขวิหารีติ** มีสุขหนึ่ง มีสติเป็นอุเบกขาอยู่ **สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ** เสวยความ "สุข" ด้วยนามกาย **อริยา อาจิกฺขนฺติ อุเปกฺขโก** อันพระอริยะทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่าเข้าถึงซึ่ง**ตติยฌาน** ความเพ่งที่สาม มีสติเฉยเป็นอุเบกขา **อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ** เสวยสุขอยู่ มีสติอยู่เป็นอุเบกขา มีสติเป็นอุเบกขาอยู่ ชื่อว่าเข้าถึงซึ่งตติยฌาน เป็นความเพ่งที่สาม อย่างนี้แหละ

สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํฌานํ อุปสมฺปชฺช วหรติ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ละสุข ละทุกข์เสียได้แล้ว **ปุพฺเพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา** สงบสุขทุกข์อันมีในก่อนเสีย สงบความดีใจเสียใจอันมีในก่อนเสียได้ **อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ** เข้าถึงซึ่ง**จตุตถฌาน** ความเพ่งที่สี่ ไม่มีสุขไม่มีทุกข์ มีสติเป็นอุเบกขาเฉยอยู่ มีสติบริสุทธิ์เป็นอุเบกขาอยู่ อย่างนี้แหละ สมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแล้ว โดยปริยายเบื้องสูง นี้เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาได้ความเพียงเท่านี้

ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบาย ทั้งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ในสมาธิสืบต่อไป เป็นข้อที่ลึกล้ำคัมภีรภาพนัก แต่สมาธิจะแสดงโดยปริยายเบื้องต่ำก่อน

สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำถือเอาความตามพระบาลีนี้ ว่า **อิธ อริยสาวโก** แปลว่าพระอริยสาวกในพระธรรมวินัย **โวสฺสคฺคารมฺมณํ กริตฺวา** กระทำให้ปราศจากอารมณ์ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ ธรรมารมณ์ อารมณ์ทั้ง ๖ ไม่ได้เกี่ยวแก่ใจเลย เรียกว่า ปราศจากอารมณ์ **ลภติ สมาธึ** นั่นแหละสมาธิละ ได้สมาธิในความตั้งมั่น **ลภติ จิตฺตสฺสเสกคฺคตํ** ได้ซึ่งความที่แห่งจิตเป็นหนึ่ง หรือได้ความที่แห่งจิตเป็นธรรมชาติหนึ่ง ไม่มีสองต่อไป นี่ส่วนสมาธิโดยเบื้องต่ำ

สมาธิโดยปริยายเบื้องสูงบาลีว่า **อิธ ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ** ภิกษุผู้ศึกษาในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ สงัดแล้วจากกามทั้งหลาย สงัดแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึงซึ่ง**ปฐมฌาน** ความเพ่งที่หนึ่ง เป็นไปด้วย **วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคตา** "**วิตก**" ความตรึกถึงฌาน "**วิจาร**" ความตรองในเรื่องฌาน เต็มส่วนของวิจารแล้วชอบใจอิ่มใจ "**ปีติ**" ชอบอกชอบใจ ปลื้มอกปลื้มใจ เรียกว่า ปีติ "**สุข**" มีความสบายกายสบายใจ เกิดแต่วิเวก **วิเวกชมฺปิ** ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ วิตก วิจาร ปีติ สุข เกิดจากวิเวก ก็เข้าเป็นองค์ ๕ ประการนี้ปฐมฌาน

ทุติยฌานเล่า **วิตกฺกวิจารานํ วูปสมาย** สงบวิตก วิจาร เสียได้ ความตรึก ความตรองตรวจตราไม่มี สงบวิตกวิจารเสียได้ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เข้าถึงซึ่ง**ทุติยฌาณ** ความเพ่งที่สองระคนด้วยองค์ ๓ ประการ คือ **ปีติ สุข เกิดแต่วิเวก**เหมือนกัน นี่เข้าถึงทุติยฌาน

ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ ปราศไปจากความปีติ ไม่มีปีติ เข้าถึงซึ่ง**ตติยฌาน** ความเพ่งที่สาม ระคนด้วยองค์ ๒ ประการ คือ **สุข เกิดแต่วิเวก** หรือ "สุข" "เอกัคตา" อย่างนี้ก็ได้ เพราะเกิดแต่วิเวก

ระงับสุข **สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา** ละสุขละทุกข์เสียได้ หรือดับความดีใจเสียใจอันมีในก่อนเสียได้ เข้าถึง**จตุตถฌาน** ความเพ่งที่สี่ ระคนด้วยองค์ ๒ ประการ **มีสติบริสุทธิ์ เฉย** อยู่สองประการเท่านั้น ที่จับตามวาระพระบาลี ได้ความอย่างนี้ นี่เป็นปริยัติแท้ ๆ ยังไม่เข้าถึงทางปฏิบัติ

ส่วน **สมาธิในทางปฏิบัติ** เป็นไฉน ในทางปฏิบัติละก็มีรสมีชาติดีนัก สมาธิในทางปฏิบัติว่าโดยปริยายเบื้องต่ำเบื้องสูงแบบเดียวกัน

อริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **นี่สมาธิในทางปฏิบัติ กระทำอารมณ์ทั้ง ๖ รูปารมณ์ สัททารมณ์ รสารมณ์ คันธารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ ธรรมารมณ์ ไม่ให้ติดกับจิต**

หลุดจากจิตทีเดียว เหลือแต่จิตล้วน ๆ ไม่มีอารมณ์เข้าไปแตะทีเดียว เหมือนอะไร เหมือนคนที่เวลานอนจะใกล้หลับ เมื่อยังไม่หลับมีอารมณ์เข้าไปติดอยู่ รูปารมณ์บ้าง นึกถึงอดีตบ้าง ปัจจุบันบ้าง อนาคตบ้าง สัททารมณ์บ้าง ที่เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต คันธารมณ์บ้าง ที่เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต รสารมณ์บ้าง ที่เป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต โผฏฐัพพารมณ์บ้าง ที่เป็นของเก่าของใหม่ ของปัจจุบัน หรือธรรมารมณ์บ้างที่เกิดอยู่ในเดี๋ยวนั้น ที่ล่วงไปแล้ว และที่จะเกิดต่อไป อารมณ์เหล่านี้แหละวุ่นอยู่กับใจ ติดอยู่กับใจ เปลื้องจากกันไม่ได้ ไม่หลับนอน ตลอดคืนยังรุ่งก็ไม่หลับ เพราะอารมณ์มันเข้าไปติดกับใจ มันไปเกี่ยวข้องกับใจ มันไปบังคับใจเสียนอนไม่หลับ มันไม่หลุด เมื่อไม่หลุดเช่นนี้ละก็เรียกว่าสละอารมณ์ไม่ได้

เมื่อสละอารมณ์ได้ในทางปฏิบัติ ไม่เกี่ยวด้วยอารมณ์เลย ใจหลุดจากอารมณ์เหมือนอะไร เหมือนไข่แดงกับไข่ขาวอยู่ด้วยกันจริง ๆ แต่ว่าไม่เกี่ยวกัน ไข่แดงมีเยื่อหุ้มอยู่นิดหนึ่ง บาง ๆ ไม่เกี่ยวกับไข่ขาวด้วย ไข่ขาวหุ้มอยู่ข้างนอกไม่ติดกัน รสชาติของไข่แดงก็รสหนึ่ง รสชาติของไข่ขาวก็รสหนึ่ง ไม่เข้ากัน อยู่คนละทางเห็นปรากฏทีเดียว เห็นที่ไหนอยู่ที่ไหนจึงเป็นทางปฏิบัติ เห็นปรากฏชัดอยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ กลางกายมนุษย์นี่ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่นั่นแหละ แต่ส่วนจิตที่เป็นสมาธิก็อยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นแหละ ไม่ใช่จิตดวงเดียว ในกลางดวงจิตมีวิญญาณ แต่ดวงจิตอยู่ในกลางดวงจำ ดวงจำอยู่ในกลางดวงเห็น แต่ว่าพูดถึงจิตดวงเดียวแล้วก็ จิตไม่เกี่ยวด้วยอารมณ์ทีเดียว อารมณ์ไม่เข้าไปแตะทีเดียว นิ่งหยุดดิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ แล้วผู้ปฏิบัติของตัวก็เห็น ใครเห็น นี้เป็นทางปฏิบัติ **กายมนุษย์ละเอียดมันเห็น** ไม่ใช่กายมนุษย์คนหยาบนี่ กายมนุษย์ละเอียดที่มันฝันออกไป กายมนุษย์คนนั้นแหละมันเห็น มันอยู่ในกลางดวงนั่นแหละ มัน**เห็นดวงจิตบริสุทธิ์สนิทหลุดจากอารมณ์**ดังนี้ ไม่มีอารมณ์เข้าไปเกี่ยวข้องเลยทีเดียว เป็นดวงจิตใสเหน่งอยู่นั่นแหละ เหมือนไข่แดง แต่ว่ามันไม่ใสอย่างไข่แดงหรอก ใสเหมือนกระจกส่องเงาหน้า ใสเหน่งทีเดียว ตากายมนุษย์ละเอียดมันเห็น เพราะว่ามันก็รู้ว่าดวงจิตของมนุษย์เวลานี้ไม่เกี่ยวด้วยอารมณ์ทั้ง ๖ เลย อารมณ์ทั้ง ๖ ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวเลย หลุดจากกันหมด เห็นอย่างนี้เรียกว่า **โวสฺสคฺคารมฺมณํ กริตฺวา ลภติ สมาธึ** มันก็นิ่ง นิ่งแน่นอนอยู่กับดวงจิตมั่นไม่คลาดเคลื่อน **ดวงจิต**นั่นก็ซ้อนอยู่กับ**ดวงจำ ดวงเห็น ดวงวิญญาณ**ก็ซ้อนอยู่ในกลางดวงจิตนั่นแหละ ทั้ง ๔ อย่างนี้**ซ้อน**ไม่คลาดเคลื่อนกัน**เป็นจุดเดียวกัน**นั่นแหละ ไม่ลั่นลอดจากกัน เป็นก้อนเดียวชิ้นเดียวอันเดียวทีเดียว เห็นชัด ๆ อย่างนี้เรียกว่า **สมาธิในทางปฏิบัติแท้ ๆ** อย่างนี้เรียกว่าได้สมาธิ **จิตฺตสฺเสกคฺคตํ** ได้ถึง **เอกคฺคตา** ได้ถึงซึ่ง

ความเป็นหนึ่ง จิตดวงนั้นแหละถึงซึ่งความเป็นหนึ่งทีเดียว ไม่มีสอง ไม่มีเขยื้อน แน่นแน่วเหมือนอย่างกับน้ำที่ใส่ไว้ในแก้วตั้งไว้ในที่มั่น ไม่มีลมพัดมาถูกต้องเลย ไม่เขยื้อนเลยทีเดียว อยู่ทีเดียว หยุดอยู่กับที่ทีเดียว นั่นได้ชื่อว่า **จิตฺตสฺเสกคฺคตํ** ถึงซึ่งความเป็นหนึ่งทีเดียว จิตถึงซึ่งความเป็นหนึ่งขนาดนั้น นั่นได้สมาธิอย่างนี้เรียกว่าได้สมาธิแล้ว แต่ว่า**สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำ** อย่างนี้สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำ ไม่ใช่สมาธิโดยปริยายเบื้องสูง

สมาธิท่านวางหลักมาก ไม่ใช่แต่จิตแน่นเท่านี้ ไม่ใช่แต่จิตปราศจากอารมณ์ถึงซึ่งความเป็นหนึ่งเท่านี้ **สมาธิ**ท่านวางหลักไว้ถึง ๔๐ แต่ว่า ๔๐ ยกเป็น**ปริยายเบื้องสูง**เสีย ๘ เหลืออีก ๓๒ นั้นก็เป็นที่ทำสมาธิเหมือนกัน แต่ว่าเป็นสมาธิฝ่ายนอกพระศาสนา ไม่ใช่ในนะ สมาธิข้างนอก แต่ว่าเห็นข้างนอกแล้วก็น้อมเข้าไปข้างในได้ **ถ้าสมาธิตรงข้างในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์เช่นนี้ละก็ ถูกเป้าหมายใจดำของพระพุทธศาสนาทีเดียว**

สมาธินอกพุทธศาสนาออกไปน่ะ ที่พระพุทธเจ้ารับรองอนุโลมเข้ามาในพระพุทธ–ศาสนานั่น **กสิน** ๑๐ **อศุภ** ๑๐ **อนุสติ** ๑๐ เป็น ๓๐ แล้ว **อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัตถาน** เป็น ๓๒ นี่**สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำ**ทั้งนั้น ไม่ใช่สมาธิโดยปริยายเบื้องสูง ถึงจะทางปริยัติก็ดี ทางปฏิบัติก็ดี ว่าโดยปริยายเบื้องต่ำ สมาธิโดยทางปริยัติก็แบบเดียวกัน สมาธิโดยทางปฏิบัติก็แบบเดียวกัน แต่ว่า**สมาธิโดยทางปริยัติไม่เห็น** ผู้ทำสมาธิไม่เห็น นั่นสมาธิในทางปริยัติ

ถ้าสมาธิในทางปฏิบัติ ผู้ได้ ผู้ถึง เห็นทีเดียว เห็นปรากฏชัดทีเดียว นั่นสมาธิในทางปฏิบัติ เห็นปรากฏชัด เห็นปรากฏชัดดังนั้น

ส่วนสมาธิโดยปริยายเบื้องสูงต้องพูดถึงฌาน จิตที่เป็นดวงใส ที่เห็นเป็นดวงใสอยู่นั่นแหละ **ผู้ปฏิบัติจะเข้าถึงซึ่งสมาธิโดยปริยายเบื้องสูงต่อไปได้ ใจต้องหยุดนิ่งกลางดวงจิตที่ใสนั่น** ต้องหยุดนิ่งทีเดียว พอหยุดถูกส่วนเข้าเท่านั้นแหละ ก็เกิดเป็นฌานขึ้นกลางดวงจิตที่หยุดนั่น กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กลางดวงจิตที่หยุดนั่น นิ่งหนักเข้า ๆ พอถูกส่วนเข้าก็เข้ากลางของหยุดนั่น เข้ากลางของหยุดพอถูกส่วนถึงขนาดถึงที่เข้า เป็นดวงผุดขึ้นมา เป็นดวงผุดขึ้น ๆ กลางนั่นแหละ ดวงใหญ่ไม่ใช่ดวงย่อย วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วา (๘ ศอก) หนาคืบหนึ่ง กลมเป็นปริมณฑล กลมรอบตัว วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒ วา หนาคืบหนึ่ง ใสเป็นกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า ถ้าดวงนั้นผุดขึ้นมา มีกาย ๆ หนึ่ง กายมนุษย์ละเอียดนั่นแหละ ขึ้นนั่งอยู่กลางดวงนั้น

เมื่อกายมนุษย์ละเอียดขึ้นนั่งอยู่กลางดวงนั้นแล้ว นี่เนื่องมาจากดวงนั้นนะ ใจของกายมนุษย์ละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด เห็นดวงจิตของ

ตัวอีก นี่เป็นสมาธิทำไว้แล้วน่ะ แต่ว่าไม่ใช่ดวงจิตมนุษย์คนโน้น เป็นดวงจิตของกายมนุษย์ละเอียด เห็นปรากฏทีเดียว มันก็นั่งนิ่งอยู่ กายมนุษย์ละเอียดก็เอาใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงจิตของตัวนั่น อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดนั่น นี่ขึ้นมาเสียชั้นหนึ่งแล้ว พ้นจากกายมนุษย์หยาบขึ้นมาแล้ว กายมนุษย์ละเอียดก็นั่งอยู่กลางดวงฌาน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๘ ศอก (๒ วา) กลมรอบตัวเป็นวงเวียนหนาคืบหนึ่ง จะไปไหนก็ไปได้แล้ว เข้าฌานแล้ว กายมนุษย์ละเอียดเข้าฌานแล้ว เมื่อเข้าฌานเช่นนั้นแล้วก็คล่องแคล่ว จะไปไหนก็คล่องแคล่ว เมื่อเข้าฌานเข้ารูปนั้นแล้ว เกิดวิตกขึ้นแล้วว่านี่อะไร รูปพรรณสันฐานเป็นอย่างนี้ไม่เคยพบเคยเห็น เกิดวิตกขึ้น ตรึกตรองทีเดียว ลอกคราบลอกคูดู วิจารก็เกิดขึ้นเต็ม วิตกก็ตรวจตราสีสรรวรรณะ ดูรอบเนื้อรอบตัว ดูซ้ายขวาหน้าหลัง ดูรอบตัวอยู่ ตรวจตราแน่นอนแล้ว เป็นส่วนของความตรวจตราแล้ว เกิดปีติชอบอกชอบใจปลื้มอกปลื้มใจ เบิกบานสำราญใจ เต็มส่วนของปีติเข้ามีความสุขกายสบายใจ เมื่อสุขกายสบายใจแล้วก็นิ่งเฉยเกิดแต่วิเวก ใจวิเวกวังเวงนิ่งอยู่กลางดวงนั่น นี่เต็มส่วนขององค์ฌานอย่างนี้ กายมนุษย์ละเอียดเข้าฌานแล้ว อย่างนี้เรียกกายมนุษย์ละเอียดเข้าฌานอยู่กลางดวงนั่น นี่สมาธิในทางปฏิบัติเป็นอย่างนี้ แต่ว่าขั้นสูงขึ้นไป เมื่อตัวอยู่ในฌานนี้ยังใกล้กับของหยาบนัก

เราจะทำให้สูงขึ้นไปกว่านี้ ใจกายละเอียดก็ขยาย ใจขยายจากปฐมฌานของกายมนุษย์ละเอียด ใจกายมนุษย์ละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดกลางกายนั่น หยุดนิ่งอยู่กลางดวงจิตที่เห็นใสนั่น นิ่งหนักเข้า ๆ ๆ ๆ พอถูกส่วนเข้าเกิดขึ้นมาอีกดวงเท่ากัน นี่เรียกว่า**ทุติยฌาน** พอเกิดขึ้นอีกดวงหนึ่งแล้วละก็ กายทิพย์ทีเดียว กายทิพย์ละเอียดทีเดียวเข้าฌาน ไม่ใช่กายทิพย์หยาบละ กายทิพย์ละเอียดเข้าฌานอีกแบบเดียวกับกายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ละเอียดก็เข้าฌาน อาศัยกายทิพย์หยาบเข้าฌานทีเดียว นั่งอยู่กลางดวงอีก แบบเดียวกันชนิดเดียวกัน นั่งอยู่กลางดวงอีก ทีนี้ไม่มีวิตกวิจารละวิตกวิจารเสียแล้ว เหลือแต่ปีติชอบอกชอบใจ มันดีกว่าเก่า ใสสะอาดดีกว่าเก่ามาก ปลื้มอกปลื้มใจ เมื่อปลื้มอกปลื้มใจเช่นนั้นเต็มส่วนของความปีติก็เกิดความสุขขึ้น เต็มส่วนของความสุขเข้าใจก็นิ่งเฉย นิ่งเฉยอยู่ในอุราเรียกว่าอุเบกขานิ่งเฉย อยู่กลางนั่น นี่กายทิพย์ละเอียดเข้าฌานแล้ว กายทิพย์ละเอียดก็นึกว่าใกล้ต่อกายมนุษย์ละเอียด ที่ละเอียดกว่านี้มีอีก

ใจของกายทิพย์ละเอียดก็ขยายจากฌานที่สอง ใจก็นิ่งอยู่กลางดวงจิตของตัวดังเก่าต่อไปอีก ของกายทิพย์ละเอียดต่อไปอีก กลางดวงจิตนั่น พอถูกส่วนเข้าฌานก็ผุดขึ้นมาอีกดวงหนึ่งเท่ากัน ดวงเท่ากันแต่ใสกว่านั้น ดีกว่านั้น วิเศษกว่านั้น คราวนี้กายรูปพรหมขึ้นมา

แล้ว กายรูปพรหมละเอียดก็เข้าฌานนั่น แต่ว่าอาศัยกายรูปพรหมหยาบนั่งนิ่งอยู่กลางดวงของ**ตติยฌาน** ในนี้ไม่มีปีติ เป็นสุข **เอกคฺคตา** ก็นิ่งเฉยอยู่กับสุขนั่น มีองค์สองเต็มส่วนรับความสุขของตติยฌานนั่นพอสมควรแล้ว กายรูปพรหมละเอียดก็นึกว่าละเอียดกว่านี้มีอีก

ใจกายรูปพรหมละเอียดก็ขยายจิตจากตติยฌาน นิ่งอยู่ในกลางดวงจิตของตัวนั่นใสอยู่นั่น กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ ถูกส่วนเข้า ผุดขึ้นมาอีกดวงหนึ่งเป็นดวงที่สี่ เข้าถึง**จตุตถฌาน** เข้าถึงจตุตถฌานอาศัยกายอรูปพรหมหยาบ และกายอรูปพรหมละเอียดเข้าจตุตถฌาน กายอรูปพรหมละเอียดก็เข้าจตุตถฌานไป เมื่อเข้าจตุตถฌานหนักเข้าเป็นอุเบกขากายอรูปพรหมเมื่อเข้าฌานนี้มีแต่ใจเฉยอยู่ มีสติบริสุทธิ์อยู่เท่านั้น มีสติเฉยบริสุทธิ์เป็นสองประการ พอถูกหลักฐานดีแล้ว เมื่อเข้าสู่รูปฌานแน่นอนดังนี้แล้ว ใจกายอรูปพรหมละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด อยู่ศูนย์กลางดวงจตุตถ–ฌานนั่น จะเข้าอรูปฌานต่อไป เข้า**อากาสานัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญ-จัญญายตนฌาน เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน** ต่อนี้ไปใช้กายรูปพรหมละเอียดไม่ได้ ใช้กายอรูปพรหม ใช้กายอรูปพรหมกายเดียวเข้าฌานเหล่านั้น นี่เป็นฌานในภพ ไม่ใช่ฌานนอกภพ ฌานทั้ง ๔ ประการนี้แหละเป็นสมาธิโดยปริยายเบื้องสูง โดยทางปฏิบัติดังกล่าวมานี้ **ปฏิเวธ** ที่ปรากฏชัดตามส่วนของตน ๆ **มารู้เห็นตามความเป็นจริง**นั้น เป็นตัวปฏิเวธทั้งนั้น เมื่อเข้าถึงฌานที่หนึ่งก็เป็นตัวปฏิเวธอยู่แล้ว เข้าถึงฌานที่สองก็เป็นตัวปฏิเวธอยู่อีกรู้เห็นปรากฏชัด เมื่อเข้าถึงฌานที่สามก็เป็นปฏิเวธอีก ปรากฏชัดด้วยตาของตัว เข้าฌานที่สี่ก็เป็นปฏิเวธอีก เป็นปฏิเวธทั้งกายมนุษย์ เข้าถึงกายมนุษย์ละเอียดก็เป็นปฏิเวธอยู่อีก เข้าถึงกายรูปพรหมก็เป็นปฏิเวธของกายรูปพรหม เข้าถึงกายรูปพรหมละเอียดก็เป็นปฏิเวธของกายรูปพรหมละเอียด ส่วนอรูปพรหมเป็นของละเอียด ส่วนจตุตถฌานก็เป็นของละเอียดแต่ว่าเกี่ยวกัน ที่จะเข้าอรูปฌานต้องเริ่มต้นแต่รูปฌานนี้ พอเข้าอากาสานัญจายตนฌานก็ใช้กายอรูปพรหมอย่างเดียวเท่านั้น อย่างนี้แลสมาธิโดยปริยายเบื้องสูง

แสดงมาโดย ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ พอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านเจ้าภาพและสาธุชน จงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมุติยุติธรรมิกถา โดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๘. โอวาทปาฏิโมกข์

๔ มีนาคม ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

กถญฺจ ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา ฯ เหฏฺฐิเมนปิ ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา ฯ อุปริเมนปิ ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา ฯ กถญฺจ เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา ฯ อิธ อริยสาวโก ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมา ทุกฺขกฺขยคามินิยาติ ฯ เอวํ โข เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา ฯ กถญฺจ อุปริเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา ฯ อิธ ภิกฺขุ อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯ อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯ อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯ อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ ฯ เอวํ โข อุปริเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตาติ ฯ

ณ บัดนี้อาตมภาพจักได้แสดงใน**ทางปัญญา** ในวันมาฆบูชา ทางปัญญา เป็นขั้นปลายของศีล สมาธิ แต่ในวิสุทธิมรรค ในอัฏฐังคิกมรรค ได้แสดง**ปัญญา**ไว้เบื้องต้น **สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป** แสดง**ศีล**ไว้ในท่ามกลาง **สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว** แสดง **สมาธิ**ไว้ในเบื้องท้าย **สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** ก็ย่อลง ศีลอยู่เบื้องกลาง สมาธิอยู่เบื้องปลาย ปัญญาอยู่เบื้องต้น แต่ในลำดับของเทศนาอื่น พระองค์ทรงตรัสเทศนา ทรงแสดงศีลเป็นเบื้องต้น สมาธิเป็นท่ามกลาง ปัญญาเป็นเบื้องปลาย ที่พระองค์ทรงตรัสเทศนา เป็นปฐมเทศนาธรรมจักกัปปวัตตนสูตรในครั้งนั้น ทรงตรัสเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ทั้งห้า เพราะปัญจวัคคีย์ทั้งห้าเป็นผู้ชำนาญดีแล้วในเรื่อง ศีล สมาธิ แต่ว่าไม่ฉลาดในทางปัญญา ยังไม่คล่องแคล่วในทางปัญญา พระศาสดาทรงเห็นเหตุนั้น เป็นผู้รู้แล้วเห็นแล้ว จึงได้ทรงแสดงทางปัญญาแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้งห้าทีเดียว เมื่อแสดงทางปัญญาแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้งห้าแล้ว ก็กลับมาแสดงศีลโดยปริยายท่ามกลางสมาธิเป็นเบื้องปลายไป ครั้นจะไม่มาแสดงเรื่อง ศีล สมาธิ ก็จะแตกแยกกันไป หาเข้าเป็นแนวเดียวรอยเดียวกันไม่

เพราะ**พุทธศาสนามีศีลเป็นเบื้องต้น มีสมาธิเป็นท่ามกลาง มีปัญญาเป็นเบื้องปลาย** แม้พระอรหัตทั้งหลาย เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปกระทำปฐมสังคายนา ก็เลยประชุมสงฆ์ทั้ง ๕๐๐ พร้อมกัน พระมหาอริยกัสสปได้แสดงในที่ประชุม

พระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำ **กถญฺจ อุปริเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายสูงเป็นไฉนเล่า **อิธ ภิกฺขุ** ผู้ศึกษาในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ** รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ **อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ** รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ **อยํ ทุกฺขนิโรโธติ ยถาภูตํ ปชานาติ** รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ **อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ยถาภูตํ ปชานาติ** รู้ความตามเป็นจริงว่าสิ่งนี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ **เอวํ โข อุปริเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** อย่างนี้แลปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องสูง นี้เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาได้ความเท่านี้

ต่อแต่นี้จะได้อรรถาธิบายขยายความในปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ และปัญญาโดยปริยายเบื้องสูงเป็นลำดับไป

ปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแนะนำเป็นปุจฉาวิสัชนาว่า อริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ ยกอริยสาวกขึ้นเป็นตำรับตำรา ก็เพราะ**พระอริยสาวกมีความไม่ยักเยื้องแปรผันแล้ว** มีความรู้ความเห็นที่แน่นอนแล้วยกพระสาวกของพระตถาคตเจ้าตั้งแต่ **โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตมรรค อรหัตผล ๘ จำพวกนี้เป็นอริยสาวก** ไม่ใช่เป็นปุถุชนสาวก **ถ้าต่ำกว่านั้นลงมามีธรรมกายแต่ว่าไม่ได้ พระโสดา สกิทาคา อนาคา อรหัตอะไร นั่นสาวกชั้นโคตรภู พวกไม่มีธรรมกายมีมากน้อยเท่าใด เป็นสาวกชั้นปุถุชน** เรียกว่า ปุถุชนสาวก สาวกที่ยังหนาอยู่ด้วยกิเลส ที่เป็นโคตรภูบุคคลน่ะ ปรารภจะข้ามขึ้นจากโลก จะเข้าเป็นอริยสาวกละ เป็นอริยสาวกก็ไม่ใช่ เป็นปุถุชนก็ไม่เชิง ถ้ากลับมาเป็นปุถุชนก็ได้ เข้ากลับเป็นอริยสาวกก็ได้ ทั้งสองอย่างนี้เรียกว่าโคตรภู ท่านเหล่านั้นเป็นโคตรภู

เพราะว่า ที่ท่านยกว่า **อิธ อริยสาวโก** อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เอาความเห็นความรู้ที่ตายตัวกัน **ปญฺญวา โหติ** เป็นผู้มีปัญญา ปัญญาที่แสดงแล้วน่ะ ที่แสดงนี่แหละ คำว่าปัญญานี้น่ะไม่ใช่เป็นของง่าย ถ้าให้ฟังไปร้อยปีว่าปัญญาน่ะอะไร รูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร โตเล็กเท่าไหน อยู่ที่ไหน กลมแบน ยาวรี สี่เหลี่ยม อย่างไรกัน เอาเถอะ หมดทั้งประเทศไทย ถ้าว่าเข้าดังนี้ละก็ไม่รู้เรื่องกันทีเดียวแหละ ได้ยันกันปั่นปี้ เหตุนี้ **ปญฺญวา โหติ** เป็นผู้มีปัญญา ปัญญานี้ประสงค์อะไร ประสงค์ว่า **อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต** มาตาม

นั้นว่า ปิฎกทั้งสาม วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก ปรมัตถปิฎก เราจะยกปิฎกใดขึ้นก่อนจึงจะสมควร พระอรหันต์ทั้งหลายก็พร้อมกันว่า วินัยปิฎกเป็นข้อสำคัญอยู่ ถ้าว่าวินัยปิฎกยังครบถ้วนผ่องใสแล้วศาสนาก็เจริญรุ่งเรือง เพราะอาศัยวินัยปิฎก เมื่อจบวินัยปิฎกพระอริยกัสสปก็ถามอีก ในปิฎกทั้งสอง คือสุตตันตปิฎกกับปรมัตถปิฎก ใครจะเป็นผู้วิสัชชนา ตกลงให้พระอานนท์ซึ่งเป็นพหูสูต พระองค์ทรงตั้งไว้เป็นเอตทัคคะเลิศกว่าสาวกในพระพุทธศาสนา ให้วิสัชนาในสุตตันตปิฎก ปรมัตถปิฎก ทั้งสองนี้ แต่ว่า**ปรมัตถปิฎก**เป็นข้อสำคัญ **เป็นทางปัญญา วินัยปิฎกน่ะเป็นศีล สุตตันตปิฎกเป็นสมาธิ**

ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งสามนี้จะเคลื่อนมิได้เลย เพราะ**ศีลมีหน้าที่สำหรับปราบปรามชั่วด้วยกาย** ฆ่าสัตว์ ลักช่อ ประพฤติผิดในกาม ชั่วด้วยกายนี้ต้องอาศัยศีลสำหรับปราบความชั่วอันนี้ ไม่ให้เข้าไปแตะต้องกับกายได้ ให้กายสะอาดผ่องใส ถ้าไม่มีศีลแล้วละก็ปราบความชั่วด้วยกายอย่างนี้ไม่ได้ **ฝ่ายสมาธิก็สำหรับปราบความชั่วทางใจ** ความเกียจคร้านไม่ให้มีทางใจ หรือความพลั้งเผลอไม่ให้มีทางใจ หรือความไม่มั่นคงเหลวไหล ลอกแลก ไม่ให้มีทางใจ แก้ไข**ให้ใจมั่นคง ให้มีสติมั่นไม่ฟั่นเฟือน ให้มีความเพียรอาจหาญไม่ครั่นคร้าม** สามอย่างนี้เป็นหน้าที่ของสมาธิ ส่วนปัญญาเล่ายังหาได้แสดงไม่ ที่แสดงแล้วนี่ทางศีลทางสมาธิ

ปัญญาที่จะแสดงต่อไปนี้ เป็นตัวสำคัญนัก แต่ว่าไม่ค่อยจะได้แสดง ที่วัดปากน้ำนี่สมภารผู้เทศน์นี้ได้มาจำพรรษาอยู่วัดปากน้ำนี้ ๓๗ พรรษาแล้ว แต่ว่าในทางปัญญาไม่ค่อยแสดงมากนัก แสดงในศีล สมาธิ เป็นพื้นไป ที่นี้ตั้งใจจะแสดงในทางปัญญา ตามวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า **กถญฺจ ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วโดยชอบเป็นไฉน **เหฏฺฐิเมนปิ ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำบ้าง **อุปริเมนปิ ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยชอบนั้น โดยปริยายเบื้องสูงบ้าง จึงได้ทรงรับสั่งเป็นปุจฉาวิสัชนา เป็นลำดับไปว่า **กถญฺจ เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** ปัญญาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำเป็นไฉนเล่า **อิธ อริยสาวโก** อริยสาวกในธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้านี้ **ปญฺญวา โหติ** ย่อมเป็นผู้มีปัญญา **อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต** เป็นผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยปัญญาอันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดความดับ **อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺนา ทุกฺขกฺขยคามินิยา** อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดความดับ **อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมนา ทุกฺขกฺขยคามินิยา เอวํ โข เหฏฺฐิเมน ปริยาเยน ปญฺญา สมฺมทกฺขาตา ภควตา** อย่างนี้แลปัญญาที่พระผู้มี

พร้อมแล้วด้วยปัญญาอันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดดับ **ปัญญาที่รู้ความเกิดดับนั่นเป็นตัวสำคัญ** ปัญญาน่ะมีแต่รู้ ไม่ใช่เห็น ปัญญาที่เป็นแต่รู้ แต่เขาว่าเห็นด้วยปัญญา เห็นปัญญาไม่มีดวงตานี่ ถ้ามีดวงตาค่อยพูดเห็นกัน นี่ปัญญาจะมีดวงตาอย่างไร ไม่มีดวงตาแต่ว่าแปลกประหลาดอัศจรรย์เหลือเกิน **เมื่อถึงพระอริยบุคคลแล้ว เป็นธรรมกายแล้ว ถ้ามารไม่ขวางนะ ความเห็นของตาไปแค่ไหน ความรู้ของทางปัญญาก็ไปแค่นั้น ความจำก็ไปแค่นั้น ความคิดก็ไปแค่นั้น**

ความรู้ ความคิด ความจำ ความเห็น สี่อย่างนี้แหละ สี่อย่างนี้เขาเรียกว่าใจ **ความเห็นหนึ่ง สองความจำ สามความคิด สี่ความรู้ สี่อย่างนี้แหละ หยุดเข้าเป็นจุดเดียว ซ้อนเป็นจุดเดียวเข้า เรียกว่าใจ** ดวงรู้มันซ้อนอยู่ข้างในดวงคิด ดวงคิดซ้อนอยู่ข้างในดวงจำ ดวงจำซ้อนอยู่ข้างในดวงเห็น มันเป็นชั้น ๆ กันอย่างนี้ สี่อย่างนี้แหละ รวมเข้าเรียกว่าใจ ถ้าแยกออกไปละก็ เห็นน่ะดวงมันอยู่ศูนย์กลางกาย จำน่ะดวงมันอยู่ศูนย์กลางเนื้อหัวใจ มันย่อมกว่าดวงเห็นลงมาหน่อย คิดน่ะอยู่ในกลางดวงจำ นั่นย่อมลงมาหน่อย รู้น่ะอยู่ในกลางดวงคิด นั่นย่อมลงมาเท่าดวงตาดำข้างใน นั่นมีหน้าที่รู้เรียกว่าดวงวิญญาณ เท่าดวงตาดำข้างนอกนั่นดวงจิต เท่าลูกตานั่นดวงใจ เท่ากับเบ้าตานั่นดวงเห็น หมดทั้งร่างกายมีสี่อย่างเท่านี้ มีดวงเห็นครอบอยู่ข้างนอกดวงจำ ดวงจำอยู่ข้างนอกดวงคิด ดวงคิดอยู่ข้างนอกดวงรู้ ดวงรู้อีกดวงอยู่ข้างในดวงคิด เห็น จำ คิด รู้ สี่อย่างนี้แหละเป็นตัวสำคัญละ

เห็น จำ คิด รู้ ทั้งสี่อย่างนี้มาจากไหน **ที่ตั้งของมันอยู่ศูนย์กลางกายมนุษย์** เป็นดวงใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ นั่นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ดวงนั้น เป็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์แท้ ๆ กายมนุษย์จะเป็นอยู่ได้ก็เพราะอาศัยธรรมดวงนั้น ถ้าธรรมดวงนั้นไม่มีแล้วละก็กายมนุษย์ก็เป็นอยู่ไม่ได้ ดับ ถ้าธรรมดวงนั้นยังมีปรากฏอยู่ละก็มนุษย์ไม่ดับ เป็นมนุษย์ปรากฏอยู่เหมือนกัน จะแก่เฒ่าชราช่างมัน พอดวงนั้นดับมนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ ต้องดับกัน ถ้าธรรมดวงนั้นผ่องใส มนุษย์ก็รุ่งโรจน์ผ่องใสเหมือนกัน ถ้าธรรมดวงนั้นขุ่นมัวเสีย มนุษย์ก็ซูบเศร้าไปไม่ผ่องใส ดวงนั้นเป็นสำคัญ ดวงนั้นแหละเป็นที่ตั้งของเห็นของจำ ของคิด ของรู้ ดวงเห็นก็อยู่ในกลางดวงนั้นแต่อยู่ข้างนอก ดวงจำก็อยู่ในกลางดวงนั้นอยู่ข้างในดวงเห็น ดวงคิดก็อยู่ในกลางดวงนั้น แต่ว่าอยู่ข้างในดวงจำ ดวงรู้ก็อยู่ข้างในกลางดวงนั้น แต่ว่าอยู่ในกลางของดวงคิดอีกทีหนึ่ง สี่ดวงอยู่นั่น ต้นเหตุอยู่นั่น ที่ออกมาปรากฏที่กายมนุษย์ก็ดี ที่หัวใจมนุษย์นี่ก็ดี ออกมาปรากฏอยู่เป็นดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ข้างนอกนี้ นี่เป็นดวงหยาบ นี่เป็นชั้น เป็นต้น เป็นปลาย นี่เป็นรากเง่า อยู่ในกลางดวงนั้นอยู่ในกลางดวงนั้นแท้ ๆ

อ้ายสี่ดวงนั้นแหละเรียกว่าใจ ถ้าว่าหยุดเป็นจุดเดียวกันละก็เอาละ ท่านยืนยันสมาธิมาแล้ว **สมาหิตํ ยถาภูตํ ปชานาติ** จิตตั้งมั่น หยุดเป็นจุดเดียวกัน รู้ตามความเป็นจริงทีเดียว ถ้าว่าไม่ตั้งมั่นก็ไม่เรียกว่าเป็นสมาธิ ตั้งมั่นแล้วก็เป็นสมาธิ นี่ได้แสดงมาแล้ว **สมาธินี่แหละเป็นต้นของปัญญา** ปัญญาที่จะมีขึ้นก็เพราะอาศัยสมาธิ ถ้าไม่มีสมาธิเข้าถึงสมาธิไม่ได้ก่อนมีปัญญาไม่ได้ ปัญญาเป็นตัวสำคัญ เป็นปลาย เป็นของละเอียดมากทีเดียว ผู้ที่มีปัญญาเข้าถึงซึ่งดวงปัญญา ผู้ที่มีปัญญาต้องเข้าถึงซึ่งดวงปัญญา ปัญญาเป็นดวงอยู่ ปัญญาที่เป็นดวงอยู่นั่นจะต้องพูดให้กว้างแสดงให้กว้างออกไป จึงจะเข้าเนื้อเข้าใจกันแท้ ๆ ปัญญาเป็นดวงปลาย

ธรรมในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๕ ดวง ถ้าว่าจะกล่าวถึงองค์มี ๑๐ ทสองฺเคหิ สมนฺนาคโต อรหาติ วจฺจตีติ ผู้ใดมาตามพร้อมแล้วด้วยองค์ ๑๐ ผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ องค์ ๑๐ คืออะไร สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี่องค์ ๘ แล้ว นี่แปดองค์แล้ว **สัมมาญาณัง** เป็นองค์ที่ ๙ **สัมมาวิมุตติ** เป็นองค์ที่ ๑๐ นี่มี ๑๐ อย่างนี้ เมื่อผู้ใดมาตามพร้อมแล้วด้วยองค์ ๑๐ ผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ ต้องมี ๑๐ องค์อย่างนี้จึงจะเป็นพระอรหันต์ได้ ถ้าไม่เข้าถึงองค์ ๑๐ อย่างนี้ เป็นพระอรหันต์ไม่ได้ แปดองค์ย่อลงเป็น ๓ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป เป็นปัญญาไป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว เป็นศีลไป สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นสมาธิไป ก็รวมว่าศีลอยู่กลาง สมาธิอยู่ปลาย ปัญญาอยู่ต้น แต่ว่าเมื่อมาถึงพระสูตรนี้เข้า ปัญญาอยู่ข้างปลาย คือ ศีล สมาธิ ปัญญา **องค์ ๑๐ ย่อลงเหลือ ๕ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ** เมื่อรู้จักหลักอันนี้ละก็ นี่แหละหลักพระพุทธศาสนาละ

ศีลน่ะ อยู่ที่ไหน รูปพรรณสันฐานเป็นอย่างไร ศีลถ้าว่าจะกล่าวตัวจริงละก็ **อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายนั่นแหละ อยู่เป็นชั้น ๆ เข้าไป** ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายละเอียด นี่แหละเป็นที่ตั้งของศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ทั้งนั้น ตลอดขึ้นไป ๑๘ ดวง

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด แปดกาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม กายธรรมละเอียด สิบกาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา กายพระโสดาละเอียด สิบสองกาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกิทาคา กายพระสกิทาคาละเอียด สิบสี่กาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา กายอนาคาละเอียด สิบหกกาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัต กายพระอรหัตละเอียด สิบแปดกาย มีดวงธรรมทั้งนั้น ดวงโตขึ้นไปเป็นลำดับ เมื่อถึงธรรมกายโคตรภู ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้น วัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย เมื่อถึงธรรมกายแล้วดวงธรรมจะมีขนาดเท่าหน้าตักธรรมกายตลอดจนกระทั่งถึงเป็นพระอรหัต พระอรหัตหน้าตัก ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใส ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัว อยู่ศูนย์กลางกายพระอรหัตนั้น นี่ให้รู้จักหลักนี้ก่อน เมื่อรู้จักหลักอันนี้ละก็ ศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ในกลางดวงนี้ ดวงศีลเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั่นแหละ ดวงสมาธิก็อยู่ศูนย์กลางดวงศีลนั่นแหละ ดวงเท่า ๆ กัน ดวงปัญญาก็อยู่ศูนย์กลางดวงสมาธินั่นแหละ ดวงวิมุตติก็อยู่ศูนย์กลางดวงปัญญานั่นแหละ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะก็อยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตตินั่นแหละ กายมนุษย์ละเอียดก็อยู่ในกลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั่น ถ้าต้องแสดงให้กว้างออกไปกว่านี้ ให้เข้าใจปัญญาชัด ๆ อย่างนี้ละก็ จนกระทั่งถึงพระอรหัต ก็จะเข้ารู้จักปัญญาชัด ๆ อย่างนี้ว่าปัญญามีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไร

เมื่อรู้จักดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา เช่นนี้แล้ว ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์เดินไปทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ก็จะถึงกายมนุษย์ละเอียด กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดก็เดินไปในทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ อีก เข้าถึงกายทิพย์ กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ก็เดินในทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงกายทิพย์ละเอียด ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดก็เดินในทาง ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงกายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด อรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด เดินแบบเดียวกันนี้ทั้ง ๑๘ กาย เดินไปแบบเดียวถึงพระอรหัตทีเดียว นั่นแหละต้องเดินในทางศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ทั้งนั้น เมื่อรู้จักหลักอันนี้ละก็ว่า **ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นั่นแหละเป็นหนทาง**นี่ ไม่ใช่ธรรมนี่ บอกเป็นหนทางนี่ **อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค** หนทางมีองค์ ๘ ประการ ไปจากข้าศึกคือกิเลสได้ ก็พูดถึงหนทางนี่ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหนทาง ถ้าว่าไม่มีศีล สมาธิ ปัญญา ไม่มีทางไป ไปนิพพานไม่ถูก **ถ้าจะไป**

นิพพานให้ถูก ต้องไปในทาง ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ นี่

เมื่อรู้จักหลักอันนี้ วันนี้จะแสดงให้เรื่องปัญญา ดวงปัญญาของมนุษย์ก็ขนาดดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ของมนุษย์ละเอียด ทิพย์ ทิพย์ละเอียด รูปพรหม รูปพรหมละเอียด โตเป็นลำดับขึ้นไป ของอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด โตหนักขึ้นไป แต่ว่าถึงเป็นลำดับขึ้นไปเท่าไรก็ยังไม่ถึงเท่ากายธรรม กายธรรมใหญ่มาก **ดวงปัญญานั้นขนาดไหน ปัญญาน่ะออกจากดวงนั้น** ธรรมดวงนั้นของปุถุชน ปัญญาของปุถุชนรัว ความเห็นมัวไม่ชัดนัก คล้าย ๆ เปลือก ๆ ปัญญา ไม่ได้ใช้กำเนิดของปัญญา ไม่ได้ใช้ปัญญาที่เป็นแก่น ใช้ปัญญาที่เป็นเปลือก ๆ เท่านั้น ปุถุชนใช้ปัญญาผิว ๆ เผิน ๆ ตัวเองก็ไม่เห็นปัญญา ไม่รู้จักว่ามันอยู่ที่ไหน และก็ไม่รู้จักว่ารูปพรรณสัณฐานมันเป็นอย่างไร เพราะไม่เห็น เพราะทำไม่เป็นพอทำเป็นแล้วจึงเห็น **ทำเป็นน่ะเห็นปัญญาทีเดียว** ว่าดวงโตเท่านั้นเท่านี้ อยู่ที่นั่นที่นี่ ใช้ถูกทีเดียว ถ้าว่าทำไม่เป็นแล้วไม่เห็นปัญญา เป็นแต่รู้จักปัญญาเท่านั้น ไม่เห็นมัน ปัญญาที่ว่า **อิธ อริยสาวโก ปญฺญวา โหติ** อริยสาวกในพระธรรมวินัยของพระตถาคตเจ้าเป็นผู้มีปัญญา ปัญญานั่นดวงนั้นแหละ ประสงค์ดวงนั้นเรียกว่ามีปัญญาละ **อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต** มาตามพร้อมแล้วด้วยปัญญา อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความเกิดดับ ปัญญาก็ไม่ได้ดูอื่นนี่ **ปัญญาน่ะมองดูแต่ความเกิดดับเท่านั้นแหละ หมดทั้งสากลโลกมีเกิดกับดับเท่านั้น** รู้ชัดปรากฏชัดอยู่ว่าเกิดดับ ๆ ๆ เท่านั้น มีเกิดกับดับ **ทั้งรู้ทั้งเห็นชัดทีเดียว** เห็นอย่างไรก็รู้อย่างนั้น รู้อย่างไรก็เห็นอย่างนั้น เห็นกับรู้ตรงกัน แต่ว่าเมื่อยังเป็นปุถุชนอยู่ตั้งต้นแต่มนุษย์ถึงรูปพรหมอรูปพรหม เห็นไม่ถนัดนักหรอก เห็นรัว ๆ ไม่ชัดนัก เพราะเป็นของละเอียด เห็นความเกิดดับจริง ๆ ตามนุษย์เรานี่ก็เห็น เอาไปเผาไฟเสียออกย่ำแย่เชียว ทิ้งน้ำ ฝังดิน เกิดดับ ๆ ทั้งนั้นแหละ หมดทั้งสากลโลก ตึกร้านบ้านเรือน ต้นไม้ภูเขา สิ่งที่เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้ทราบด้วย จมูก ลิ้น กาย ใจ เกิดดับหมดทั้งนั้น เห็นจริงเห็นจังอย่างนี้แหละ ไม่ใช่เห็นพอดีพอร้ายเราก็รู้ด้วย เป็นอย่างหนึ่งอย่างใด รู้ชัดทุกสิ่งทุกอย่างตั้งแต่ต้นจนปลาย รู้ได้ถี่ถ้วนดีทีเดียว นี้เรียกว่าปัญญา

ปัญญาที่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งทุกข์ ก็รู้เรื่องเหมือนกัน จะสิ้นไปแห่งทุกข์ด้วยวิธีอย่างไร ใช้ปัญญาแต่ว่ารัวไม่ชัดทีเดียว เห็นโดยชอบที่เป็นเครื่องเบื่อหน่ายอันจริงแท้ หรือที่เป็นเครื่องเบื่อหน่ายอันประเสริฐ เห็นจริง ๆ รู้จริง ๆ อย่างนี้ เห็นความสิ้นไป สิ้นไปแห่งทุกข์ทีเดียว ว่าทุกข์จะหมดไปได้ด้วยวิธีอย่างนี้ ถ้าไม่ถึงธรรมขนาดนี้ทุกข์หมดไปไม่ได้ นี้ความจริงก็รู้อยู่ชัด แต่ว่ารู้ด้วยปัญญา อย่างนี้รู้ด้วยปัญญา รู้อย่างชนิดนี้เรียกว่าปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ ไม่ใช่ปัญญาโดยปริยายเบื้องสูง

ปัญญาโดยปริยายเบื้องสูงนั้นขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ว่า อิทํ ทุกฺขนฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ หมดทั้งก้อนกายเป็นตัวทุกข์แท้ ๆ เกิดนี้เป็นทุกข์แท้ ๆ เกิด แก่ เจ็บ ตาย พวกนี้เป็นทุกข์แท้ ๆ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ว่าอ้ายนี่ทุกข์แท้ ๆ ทุกข์ทั้งก้อน พึงเห็นชัดว่าเป็นตัวทุกข์ทีเดียว ทุกข์แท้ ๆ **อยํ ทุกฺขสมุทโยติ ยถาภูตํ ปชานาติ** อ้ายทุกข์อันนี้เป็นผล ทำอะไรไม่ได้ เป็นทุกข์แท้ ๆ ทั้งก้อนร่างกายนี้ **เหตุให้มีเหตุให้เกิดทุกข์มีอยู่ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา** ให้รู้ชัดเห็นชัดเทียว **กามตัณหา ความอยากได้ ภวตัณหา ความอยากมีอยากเป็น วิภวตัณหา ความไม่อยากให้มีให้เป็น** นึกดูซีอยากได้อะไรเล่า ถ้าอยากได้ลูกสักคนซี เมื่อได้แล้วเอามาทำไม เอามาเลี้ยงน่ะซี เมื่ออยากได้สักร้อยคนเล่า ให้เสียร้อยคนเทียว เอาแล้ว เห็นทุกข์แล้วร้อยคน ต้องทำบริหารใหญ่แล้ว นี่ทุกข์แท้ ๆ อยากได้ลูกนี่ อยากได้เมียสักคน อ้าวได้มาแล้ว เอามาทำไม อ้าว ให้สักร้อยคนเชียว เอาอีกแล้ว เลี้ยงไม่ไหวอีกแล้ว เห็นทุกข์อีกแล้ว อ้าวอยากได้ไปซี เป็นทุกข์ทั้งนั้น ไม่ใช่อื่น เพราะกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เมื่อได้มาแล้วไม่อยากให้มันแปรไปเป็นอย่างอื่น มันก็ต้องแปรเป็นธรรมดา ไม่แปรไม่ได้ ต้องแปรอยู่เป็นธรรมดา เมื่อไม่อยากให้แปรไปเป็นอย่างอื่น มันก็ได้ฝืนกันละ ได้ขืนกันละ รู้ชัด ๆ ซีว่าเป็นอย่างนี้ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นทุกข์แท้ ๆ

ที่จะหมดไปสิ้นไป ไม่เป็นทุกข์ เราจะทำอย่างไร **ต้องดับ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทุกข์เหล่านั้นจึงจะหมด** ถ้าไม่ดับกามตัณหา ทุกข์ไม่หมดหรอก ถ้าดับเสียได้เป็นอย่างไร ถ้าดับเสียได้ก็เป็นนิโรธนะซี นิโรธเขาแปลว่า ดับ จะเข้าถึงซึ่งความดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ได้ต้องทำอย่างไร **จะเข้าดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ได้ต้องเข้าถึงซึ่งมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เอง** ไม่ใช่อื่น มรรคน่ะ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เอง เดินไปทาง ศีล สมาธิ ปัญญา ในกายมนุษย์หยาบ เข้าถึงกายมนุษย์ละเอียด หลุดเสียแล้วกายมนุษย์หยาบ เดินไปทางศีล สมาธิ ปัญญา ในกายมนุษย์ละเอียด **เข้าถึงกายทิพย์** กายมนุษย์ละเอียดหลุดไปแล้ว **หมดทุกข์ไป อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ** เป็นต้น ทุกข์หมด เข้ากายมนุษย์ละเอียดอย่างหยาบหมด เข้าถึงกายทิพย์ อย่างหยาบ อย่างละเอียดหมด **เข้าถึงกายรูปพรหม ส่วนโลภะ โทสะ โมหะ ทั้งหยาบทั้งละเอียดหมด เข้าถึงกายอรูปพรหม ส่วนราคะ โทสะ โมหะ หมด เข้าถึงกายธรรม กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชชานุสัย หมด** เข้าถึงกายธรรม เดินทาง ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ **เข้าถึงกายพระโสดา สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส หมด เข้าถึงกายพระสกทาคา ทั้งหยาบทั้งละเอียด กามราคะ พยาบาท อย่างหยาบหมด เข้าถึงกายพระอนาคาทั้งหยาบ**

ทั้งละเอียด กามราคะ พยาบาท อย่างละเอียดหมด เหลือแต่ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา เดินไปทาง ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้าถึงกาย พระอรหัตทั้งหยาบ ทั้งละเอียด หมดกิเลส รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา หมด ไม่เหลือเลย เข้าถึง วิราคธาตุ วิราคธรรม

ที่พระองค์แนะนำให้รู้จักว่า สงฺขตา วา อสงฺขตา วา วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ สังขตธรรม ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้ก็ดี อสังขตธรรม ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้ก็ดี วิราคธรรม เป็นยอดกว่าธรรมเหล่านั้น ถึงพระอรหัต ก็เข้าวิราคธรรมทีเดียว เป็นธรรมกาย หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป นี่หมดทุกข์ แค่นี้หมดทุกข์ ทุกข์หมดไป สิ้นไป หาเศษมิได้ นี่ดับทุกข์ได้จริง ๆ อย่างนี้ เพราะดับกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เข้าถึงวิชชา ดับอวิชชาได้ทีเดียว นี่หลุดได้อย่างนี้นะ เมื่อหลุดได้อย่างนี้ก็ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ในพระอรหัตยังมีไหมล่ะ ก็มีอยู่ซิ ทำไม จะไม่มีล่ะ ถ้าศีลไม่มี ท่านจะบริสุทธิ์ได้ดีอย่างไร สมาธิมีไหนล่ะ สมาธิก็ดวง วัดผ่าเส้น ศูนย์กลาง ๒๐ วา ศีลก็เท่ากัน สมาธิก็เท่ากัน ปัญญาก็เท่ากัน นั่นแหละของพระอรหัตท่าน เรียกว่า **โลกุตตรปัญญา** เรียก ศีล สมาธิ ปัญญา ขั้นนั้นเป็นโลกุตตรอย่างสูง เป็นวิราคธาตุ วิราคธรรมทีเดียว พ้นจากสราคธาตุสราคธรรมไป เมื่อรู้จักชัดอย่างนี้แล้วนี้แหละ ทางปัญญา นี่แหละให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

ครั้นจะชี้แจงแสดงให้กว้างขวาง เวลาไม่จุพอ เสียงระฆังตีบอกเวลาอาราธนาให้ สวดมนต์อีกแล้ว เหตุนี้ต้องย่นย่อในทางปัญญานี้ไว้พอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ในเรื่องทางปัญญาตั้งแต่ต้นจนอวาสานนี้ ขอ ความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสร ณ สถานที่นี้ทุกทั่วหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมา พอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมิกถา โดยอรรถนิยมความเพียง เท่านี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๑๙. ศีลทั้ง ๓ ประการ

๑๔ มีนาคม ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

อธิสีลสิกฺขา สมาทาเน อธิจิตฺตสิกฺขา สมาทาเน อธิปญฺญาสิกฺขา สมาทาเน อปฺปมาเทน สมฺปาเทสฺสามาติ เอวญฺหิ โน สิกฺขิตฺตพฺพนฺติ

ณ บัดนี้อาตมภาพ จักได้แสดงธรรมิกถา แก้ด้วย **ศีลทั้ง ๓ ประการ** ซึ่งสมเด็จ–พระบรมศาสดาจารย์ทรงประทานเทศนาเรียกว่า **อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา** ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นศีลทางพุทธศาสนาต้องประสงค์ แม้ศีลตั้งแต่เป็นศีลต่ำลงไปกว่านี้ พุทธศาสนาก็นิยม ยินดี เพราะศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ประการได้แสดงมาแล้ว

ศีลโดยปริยายเบื้องต่ำ ประสงค์เอาศีล ๕ ประการ

ศีลโดยปริยายเบื้องสูง ประสงค์เอาปาฏิโมกข์สังวรศีล และบริบูรณ์ด้วยมารยาท และโคจร เห็นภัยทั้งหลายสมโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบท บัญญัติน้อยใหญ่ทั้งหลาย เห็นศีลโดยปริยายเบื้องสูง

สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำ พระองค์ได้ทรงแนะนำว่า **อริยสาวกในธรรมวินัยของ พระตถาคตเจ้านี้ เป็นผู้สละอารมณ์ทั้งสิ้นหลุดขาดจากใจ ถึงซึ่งความเป็นหนึ่งของใจได้** นี้สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำ

สมาธิโดยปริยายเบื้องสูง ทรงแนะนำให้ดำเนินถึง **ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน** เมื่อเข้าฌานใดฌานหนึ่งได้ เรียกว่าสมาธิโดยปริยายเบื้องสูง

ปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ พระองค์ได้ทรงแนะนำว่า **อริยสาวกในธรรมวินัยของ พระตถาคตเจ้านี้ เป็นผู้ปฏิบัติถึงซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป รู้ความเกิดขึ้นและความ เสื่อมไปชัด และข้อปฏิบัติดำเนินถึงซึ่งความสิ้นไปแห่งทุกข์โดยชอบ อันเป็นเครื่องเบื่อ หน่ายอันประเสริฐ** นี้ปัญญาโดยปริยายเบื้องต่ำ

ปัญญาโดยปริยายเบื้องสูง คือพระองค์ทรงแนะนำว่า **ภิกษุในธรรมวินัยของ พระตถาคตเจ้านี้ เป็นผู้รู้ชัดว่านี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความ ดับทุกข์** รู้ชัดในสัจจธรรมทั้ง ๔ นี้ นี่ทางปัญญาโดยปริยายเบื้องสูง

ศีลโดยปริยายเบื้องต่ำ เบื้องสูง สมาธิโดยปริยายเบื้องต่ำ เบื้องสูง ปัญญาโดยปริยาย

เบื้องต่ำ เบื้องสูงนั้นได้แสดงแล้ว ในสัปดาห์ก่อน ๆ โน้น

บัดนี้จักแสดงใน **อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา** ต่อจาก ศีล สมาธิ ปัญญา โดยปริยายเบื้องต่ำเบื้องสูงเป็นลำดับมา **อธิศีล** แปลว่า **ศีลยิ่ง อธิจิต** แปลว่า **จิตยิ่ง อธิปัญญา** แปลว่า **ปัญญายิ่ง** แปลตามมคธภาษาประกอบตามวาระพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่าพุทธ–ศาสนิกชนทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ไม่เลินเล่อ ไม่เผลอตัว ในอันถือมั่นซึ่งศีลยิ่ง ในอันถือมั่นซึ่งจิตยิ่ง ในอันถือมั่นซึ่งปัญญายิ่ง ดังนี้ **เอวญฺหิ โน สิกฺขิตฺตพฺพํ** อย่างนี้ อย่างนี้แม้จริงอันเราทั้งหลายควรศึกษา แปลเนื้อความเป็นสยามภาษาได้ความดังนี้ ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบายในเรื่อง อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา สืบเป็นลำดับไป

อธิศีล แปลว่า **ศีลยิ่ง** ศีลยิ่งนั้นเป็นไฉน ศีลตามปกติธรรมดาที่ได้แสดงมาแล้วโดยปริยายเบื้องต่ำเบื้องสูง ศีลยิ่งนะ ยิ่งกว่าเบื้องต่ำ เบื้องสูงไปกว่านั้นหรือ **ศีลยิ่งน่ะ ต้องเห็นศีล ไม่ใช่รู้จักศีล** เห็นศีลทีเดียว ศีลโดยปกติสำรวมกาย วาจา เรียบร้อยดีไม่มีโทษ งดเว้นเบญ–จวิรัติ ๕ ประการ ขาดจากจิตสันดาน บริสุทธิ์ดุจพระอริยสาวกในธรรมวินัยของพระศาสดา นี่ศีลตามปกติธรรมดาไม่ใช่อธิศีล นี่ศีลโดยปริยายเบื้องต่ำ **ศีลโดยปริยายเบื้องสูง** เหมือนภิกษุสามเณร กำลังศึกษากันเช่นนี้ ปาฏิโมกข์สังวรศีล สำรวมตามพระปาฏิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงอนุญาต **อาจารโคจรสมฺปนฺโน** ถึงพร้อมด้วยมารยาทเครื่องมาประพฤติ โดยเอื้อเฟื้อและโคจร **อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสีวา** เห็นภัยทั้งหลายในโทษแม้มีประมาณน้อย **สมาทายสิกฺขติ ปเทสุ** สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทบัญญัติน้อยใหญ่ทั้งหลาย นี่ศีลโดยปริยายเบื้องสูง ไม่ใช่อธิศีล

คือบริสุทธิ์ตลอดจนกระทั่งถึงเจตนา ความนึกคิดอ่านก็เป็นศีลจริง ๆ ตรงตามวาระพระบาลีว่า **เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เจตนาความคิดอ่านทางใจนั่นแหละเป็นศีล** รับสั่งดังนี้ นี่ก็เป็น "**เจตนาศีล**" ความคิดอ่านทางใจ ศีลมีแต่กายกับวาจา เจตนาก็เป็นศีล ความนึกคิดอ่านก็เป็นศีลอีก เป็นศีลด้วย แต่ว่ายังไม่ถึงอธิศีล **อธิศีล ศีลที่เห็น ไม่ใช่ศีลที่รู้** เจตนาความคิดอ่านปกติสละสลวยเรียบร้อย ก็มาจากศีล **ศีลเป็นดวงใสอยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสบริสุทธิ์ เท่าฟองไข่แดงของไก่ ดวงศีลอยู่ภายในนั้น** ใสบริสุทธิ์เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ อยู่ในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ ศีลดวงนั่นแหละ ถ้าผู้ปฏิบัติไปถึงไปเห็นเป็นปรากฏขึ้น ในศูนย์กลางกายมนุษย์เห็นเป็นปรากฏขึ้น **ศีลดวงนั้นแหละได้ชื่อว่าเป็นอธิศีล เป็นอธิศีลแท้ ๆ**

เมื่อรู้จักอธิศีลดังนี้ละก็ ศีลโดยปริยายเบื้องต่ำเบื้องสูงนั้นเป็นปกติศีล ในศีลที่เห็นดวงใสในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์นั่น อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ใสเท่าฟองไข่แดงของไก่ ศีลดวงนั้นเขาเรียกว่าอธิศีล อธิศีลแปลว่าศีลยิ่ง ศีลที่ผู้ปฏิบัติและเห็นแล้วก็ ใจของผู้ปฏิบัติก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลนั่นบ้าง ไม่ล่อกแล่กเหลวไหล เหลวไหลเลอะเลือน ใจเป็นหนึ่งลงไปกลางดวงศีลนั่น นั้นเป็น **อธิศีล** แท้ ๆ **ศีลนั่นจะบริสุทธิ์ ก็เห็นว่าบริสุทธิ์ ศีลไม่บริสุทธิ์ก็เห็นว่าไม่บริสุทธิ์** จะสะอาดเพียงแค่ไหนก็เห็น ไม่สะอาดแค่ไหนก็เห็น ขุ่มมัวเศร้าหมองก็เห็นทั้งนั้น ศีลไม่เป็นท่อนเป็นช่อง **อคณฺฑาฉิทฺทา อพลา** เมื่อรักษาศีล ใจหยุดอยู่ในศีลนั้น ศีลไม่เป็นไปเพื่อกำลัง ต้องการรักษาศีลจะให้รวยเท่านั้นเท่านี้ มั่งมีเท่าโน้นมั่งมีเท่านี้ ศีลเป็นไปด้วยกำลังเช่นนี้ไม่มี ไม่ประสงค์เป็นอธิศีล ส่วน **อธิศีล** นั้น เมื่อใจหยุดอยู่กลางดวงศีลก็หยุดทีเดียว มุ่งแต่สมาธิต่อไปไม่ได้มุ่งสิ่งอื่น "อธิศีล" ที่ปรากฏนั่นแหละผิดปกติธรรมดา

เมื่อเห็น **ดวงศีล** ขนาดนั้นแล้ว ผู้มีปัญญาก็ไม่ได้ถอยออก ใจหยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลนั่น หยุดนิ่งพอถูกส่วนเข้าเท่านั้นก็จะเข้าถึง **ดวงสมาธิ** อยู่กลางดวงศีลนั่น เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์เหมือนกัน ดวงขนาดนั้น นั่น **สมาธิ** ที่เห็นดวงนั้นแหละ **ดวงอธิจิต** หละ **จิตยิ่ง สมาธิยิ่ง** หละ นั่นเป็นสมาธิยิ่ง ยิ่งกว่าที่ทำมาแล้ว เป็นมาแล้ว เห็นมาแล้ว นั้นเรียกว่า **จิตยิ่ง**

จิตก็จะหยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิอีก เมื่อจิตหยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ นิ่งพอถูกส่วนเข้า พอจิตที่หยุดนิ่งก็กลางของกลาง กลางของกลาง ๆ ๆ ๆ หนักเข้า พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็น **ดวงปัญญา** อีกดวงหนึ่งอยู่กลางดวงสมาธินั่น นั่นแหละปัญญาดวงนั้น เขาเรียกว่า "**อธิปัญญา**" อธิปัญญาแท้ ๆ อธิปัญญาในตอนต้นไม่ใช่ตอนปลาย มีตอนปลายอีก

อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ทั้ง ๓ ดวงนี้ นี่แหละเป็นธรรมถ่องแท้ในพุทธศาสนา เมื่อผู้ปฏิบัติใน ศีล สมาธิ ปัญญา ต้องเข้าถึงดวงศีล ดวงสมาธิ ดวงปัญญา จึงจะได้ชื่อว่าเข้าถึงอธิศีล เข้าถึงอธิจิต เข้าถึงอธิปัญญา ถ้าจะดำเนินต่อไปตามร่องรอยของพระพุทธศาสนา กลางดวงปัญญามีวิมุตติ กลางดวงอธิปัญญานั่นมีวิมุตติ วิมุตติอย่างไร วิมุตติหลุดทีเดียว หลุดจากศีล สมาธิ ปัญญา ลงไปทีเดียว วิมุตติแปลว่าวิมุตติหลุด แปลว่าหลุดพ้น กลางดวงวิมุตตินั้นจะเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ดวงวิมุตติญาณทัสสนะเป็นธรรมที่พึงจะรู้เห็นตามความเป็นจริง หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั่น พอถูกส่วนเข้าเท่านั้นก็จะเห็น **กายมนุษย์ละเอียด** เห็นกายมนุษย์ที่นอนฝันออกไป เห็นปรากฏทีเดียว ว่า อ้อ กายนี้เองที่เรานอนฝันออกไปเห็นปรากฏนี้เอง ไม่ฝันแล้วก็ไม่เห็น ฝันจึงเห็น เห็นปรากฏกายที่นอน

ฝันออกไป นี่อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ในกายมนุษย์ที่หยาบนี้

ยังมี อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ในกายมนุษย์ที่ละเอียดนั่น ใจกายมนุษย์หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด พอถูกส่วนเข้าเท่านั้น เห็นดวงอธิศีลหยุดอยู่กลางดวงอธิศีลอีก พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิจิต หยุดอยู่กลางดวงอธิจิตนั้นอีก พอถูกส่วนเข้าก็เห็นอธิปัญญา หยุดอยู่กลางดวงอธิปัญญานั่นอีก พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตตินั่นอีก ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนเข้าเห็น**กายทิพย์** นี่เข้าถึง อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ในกายมนุษย์ละเอียด

ใจกายทิพย์ก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ พอถูกส่วนเข้าเห็นอะไร เห็นอธิศีล หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดนิ่งอยู่ศูนย์–กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิปัญญา พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนเข้าเห็น**กายทิพย์ละเอียด** ใจกายทิพย์ละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิศีล หยุดอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดอยู่กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดอยู่กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็น**กายรูปพรหม**

ใจกายรูปพรหมก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิศีล หยุดอยู่กลางดวงอธิศีลถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิจิต หยุดอยู่กลางดวงอธิจิตถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงอธิปัญญาถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็นกายรูป**พรหมละเอียด** ใจกายรูปพรหมละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิศีลถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดอยู่กลางดวงอธิจิตถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดอยู่กลางดวงอธิปัญญาเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็นกาย**อรูปพรหม**

ใจกายอรูปพรหมหยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล หยุดอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดอยู่กลางดวงอธิจิตถูก

ส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงอธิปัญญาถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะถูกส่วนเข้าก็เห็นกาย**อรูปพรหมละเอียด** ใจอรูปพรหมละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียดอีก พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล หยุดอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดอยู่กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิ–ปัญญา หยุดอยู่กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะถูกส่วนเข้า เห็น **กายธรรม รูปเหมือนพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูม ใสเหมือนกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า หน้าตักโตเล็กเท่าไร ตามส่วนของกายธรรมนั้น** ใสเป็นกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า งดงามนัก นั่นแหละ **กายธรรม** นั่นแหละเรียกว่า **พุทฺโธ** หรือเรียกว่า **พุทธรัตนะ** กายธรรมนั่นเองเรียกว่าพุทธรัตนะ นี่ตรงนี้เป็นปัญหาอยู่ตรงนี้ เมื่อเราแสดงศีลของสามัญสัตว์ที่ยังไม่เห็นหรือยังไม่รู้ เป็นสามัญศีล ไม่ใช่อธิศีล ศีลผู้ทำมี ทำเป็น ทำเห็น เป็นอธิศีล

ตั้งแต่กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียด ถึงกายธรรม เมื่อเข้าถึงกายธรรมแล้วดวงศีลในกายธรรมยังมีอีก

ใจกายธรรมก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย พอหยุดถูกส่วนเข้าเห็นดวงศีลอีก ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายใหญ่กว้างแค่ไหน หน้าตักกว้างแค่ไหน **ดวง-ธรรม** ที่**เป็นธรรมกาย** กลมรอบตัวเหมือนยังกับลูกบิลเลียดกลมรอบตัว ใสเป็นกระจกคันฉ่องส่องเงาหน้า ยิ่งกว่านั้น ใสกว่านั้น **วัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย ดวงศีลที่**เห็นขึ้นในดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นเท่ากัน ดวงธรรมนั่นเท่าไร ดวงศีลนั่นก็เท่านั้น ดวงสมาธิก็เท่านั้น ดวงปัญญาก็เท่านั้น ดวงเท่ากันทั้งนั้น เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นปัญหาสำคัญนัก ศีลนี้ เมื่อเข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนี่ เมื่อเข้าถึงศีลในดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนี่แล้วก็ควรจะขยับชั้นขึ้นไปใหม่

ศีลที่แสดงมาแล้วนั้นเป็น**ปกติศีล**ไป หรือ**ศีลขั้นต้น** ยังไม่ถึง**ศีลเห็น** นี่เป็นธรรมดาศีลไป หรือเป็นปกติศีลไป เมื่อเข้าถึงธรรมกาย พอไปเห็นดวงศีลในธรรมกายเข้า ใหญ่ขนาดวัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย กลมรอบตัว ศีลขนาดนั้น ศีลที่ในกาย ๘ กาย กายมนุษย์ตลอดจนกระทั่งถึงกายอรูปพรหมละเอียด ๘ กายนั้น ควรเป็นปกติศีลเสีย ต้องขยับขึ้นดังนี้ **ดวงศีลในดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็เป็นอธิศีลไป** สูงขึ้นขนาดนี้ นี่ได้แก่คนปฏิบัติเป็นสูงขึ้นไปต้องจัดดังนี้ เป็น**อธิศีล เพราะศีลในดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย**

นั่นยิ่งกว่าดวงศีลในกายทั้ง ๘ กาย ที่แล้วมา

เข้าถึงกายธรรมแล้ว **กายธรรมไม่ใช่กายในภพ เป็นกายนอกภพ**

กาย ๘ กาย กายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียดเป็นกายในภพ กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด พวกนี้กายอยู่ในภพ กายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียดนี่เป็นกายอยู่ใน**รูปภพ** กายอรูปพรหม กายอรูปพรหมละเอียดอยู่ใน**อรูปภพ** กายเหล่านี้อยู่ในภพ **ศีล**ก็ควรจะเป็น**ปกติศีล**ไป เมื่อเข้าถึงธรรมกายแล้วศีลในกายทั้ง ๘ นั้นก็เป็นปกติไป **ดวงศีลที่ใสวัดผ่าเส้นศูนย์กลางเท่าหน้าตักธรรมกาย นั่นเป็นอธิศีลแท้ ๆ** ไม่เคลื่อนหละ คราวนี้ถูกแน่หละ

ใจกายธรรมก็หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลนั่น ถูกส่วนเข้า เข้าถึง **ดวงสมาธิ** นั่น**อธิจิตแท้ ๆ** เข้าถึงดวงอธิศีลดวงอธิจิตได้ดังนี้แล้ว กลางดวงอธิจิตนั่นก็เป็น**ดวงอธิปัญญา**เท่ากันดวงเท่า ๆ กัน หยุดอยู่กลางดวงอธิปัญญาถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็น**กายธรรมละเอียด** หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจกายธรรมละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียด ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีลอีก หยุดอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิตอีก ดวงเท่า ๆ กัน วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วา กลมรอบตัวเท่ากัน หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิจิตอีก ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิปัญญาอีก ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติอีก ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะอีก ถูกส่วนเข้าก็เห็น**กายธรรมพระโสดา** หน้าตัก ๕ วา สูง ๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจกายพระโสดาก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมทำให้เป็นกายพระโสดา หยุดนิ่งถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีลอีก วัดผ่าเส้นศูนย์กลาง ๕ วา กลมรอบตัว หยุดอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิตอีกเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญาเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ดวงเท่ากัน หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็น**กายพระโสดาละเอียด** หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป ใจของพระโสดาละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียด พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้า

เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็น**กายพระสกทาคา** หน้าตัก ๑๐ วา สูง ๑๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของกายพระสกทาคาก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระสกทาคา ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิจิต หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิปัญญา หยุดอยู่กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็น **กายพระสกทาคาละเอียด** หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป ใจของพระสกทาคาละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาละเอียด ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็น**กายพระอนาคา** หน้าตัก ๑๕ วา สูง ๑๕ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของพระอนาคาก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิจิต หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสนนะ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าก็เห็น**กายพระอนาคาละเอียด** หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป ใจของพระอนาคาละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคาละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิศีล หยุดอยู่กลางดวงอธิศีล ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงอธิจิต หยุดนิ่งอยู่กลางดวงอธิจิต ถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลวงดวงอธิปัญญา ถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติถูกส่วนเข้าเห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ถูกส่วนเข้าเห็น**กายพระอรหัต** หน้าตัก ๒๐ วา สูง ๒๐ วา เกตุดอกบัวตูม ใสหนักขึ้นไป

ใจของพระอรหัตก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัต พอถูกส่วนเข้าเห็นดวงอธิศีล ตรงนี้แหละเป็นปัญหาอยู่ที่เรียกว่าเป็นอธิศีล พอถึงพระอรหัตแล้วอีกชั้นหนึ่ง หมดกิเลสเสียแล้ว ถ้าหากว่า นี่เป็น**วิราคธาตุ วิราคธรรม ดวงศีลในดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอรหัต ถ้าหากว่าเป็นอธิศีลจะซ้ำรอยกันไป ควรจะเป็น**

วิมุตติศีล เพราะท่านเป็นวิมุตติทั้งเรื่องเสียแล้ว พระอรหัตควรเป็นวิมุตติศีล แล้วดวงนั้นวัดผ่าศูนย์กลาง ๒๐ วา กลมรอบตัว ศีลดวงนั้นเป็นวิมุตติศีล เป็นวิมุตติเสียแล้ว ท่านหยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติศีลนั้น ถูกส่วนเข้าก็เข้า**วิมุตติจิต** หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติจิตก็เข้าถึง**วิมุตติปัญญา** หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติปัญญานั่นเข้าถึง**วิมุตติ** หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติ เข้าถึง**วิมุตติญาณทัสสนะ** หยุดนิ่งอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะนั่น พอถูกส่วนเข้าเห็น **กายพระอรหัตละเอียด** หน้าตักขยายส่วนหน้าขึ้นไป ๓๐ วาทีเดียว กลมรอบตัวเท่าหน้าตักธรรมกายละเอียด ละเอียดหนักขึ้นไปเท่าไรก็โตหนักขึ้นไป ละเอียดหนักขึ้นไปเท่าไรก็โตหนักขึ้นไป นับอสงไขยไม่ถ้วน ละเอียดขึ้นไปดังนี้ แต่ว่าต้องเดินไปแนวนี้ ผิดแนวนี้แล้วก็ไม่ถูก อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ถูกแนวนี้ละก็ถูก อธิศีล อธิ–จิต อธิปัญญา เป็นลำดับไป **ถูกหลักนี้จึงจะไปนิพพานได้ เมื่อถึงพระอรหัตก็ไปนิพพานทีเดียว ทางอื่นไม่มีทางไป** มีทางไปนิพพานเท่านั้น เมื่อถึงพระอรหัตแล้ว พระพุทธเจ้าท่านประพฤติปฏิบัติ ถึงพระอรหัตแล้วเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกแล้ว ท่านก็ส่องดูธรรมุปนิสัยสัตว์ ว่านี่เราปฏิบัติมาถึงแค่นี้แล้วเราจะเคารพอะไร เราไม่เห็นมีใครควรเคารพใน ๓ ภพ กามภพเป็นกายมนุษย์ กายสัตว์นรก กายสัตว์เดรัจฉาน กายเปรต กายอสุร–กาย หรือกายมนุษย์ก็ดี ในภพมนุษย์ กายมนุษย์ กายทิพย์ในจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรตี ปรนิมมิตวสวัตตี ในกามภพนี้ หย่อนกว่าเราทั้งนั้น ไม่ถึงเรา ท่านมาขยับขึ้นมาถึงรูปพรหม ๑๖ ชั้น พรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิตา มหาพรมหา ปริตตาภา อัปปมาณาภา อาภัสรา ฯลฯ ๑๑ ชั้นนี้กายต่ำกว่าเราทั้งนั้น อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา นี่เป็นที่อยู่ของกายพรหม ต่ำกว่าเราทั้งนั้น ที่ไม่ได้มรรคผล จนไปถึงกายอรูปพรหม ๔ ชั้น อากาสานัญจายตนะภพ วิญญาณัญจายตนะภพ อากิญจัญญายตนะภพ เนวสัญญานาสัญญายตนะภพ ก็ไม่ลดลงไปได้ เราสูงกว่าทั้งนั้น เราจะเคารพใครสักการะใคร นับถือใคร จึงจะสมควร ท่านก็สอดธรรมกายพระอรหัตถอยออกไปนิพพาน มีเท่าไร ๆ ๆ ก็เข้ากลางหนักเข้าไป **ถามพระพุทธเจ้าที่ไปนิพพานแล้วเก่า ๆ มากน้อยมีเท่าไรรู้เรื่องหมด ว่าพระพุทธเจ้าเก่า ๆ นับถือใคร บูชาใคร เคารพใคร** มีตำรับตำรายืนยันเป็นเนติแบบแผนทีเดียว ท่านวางตำรับตำราไว้ว่า **เย จ อตีตาสมฺพุทฺธา เย จ พุทฺธา อนาคตโว เจ ปรินิพฺพสมฺพุทฺโธ นโข ปนาปโน สพฺเพ สทฺธมฺมครุโน วิหรึสุ อหาติ จ อหริสฺ-สนฺติ เย สา พุทฺธานธมฺมกา ตสฺมา อตฺตกาเมน มหพฺขมฺมติกํทิกา สทฺธมฺโม ครุกาตพฺโพ สรํ นิพฺพาน สาสนตฺติ** นี้ เป็นตำรับตำราพระพุทธเจ้า ท่านดำริเมื่อได้ตรัสรู้แล้วว่าพระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดในอดีตกาลที่ล่วงไปแล้วทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเหล่าใดที่ปรากฏ

ในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่จะมาในอนาคตกาลภายภาคข้างหน้า พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดผู้ซึ่งยังความโศกของประชาชนเป็นอันมากให้วินาศไป ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ **สพฺเพ สทฺธมฺม ครุโน** ล้วนเคารพสัทธรรมทั้งสิ้น เคารพสัทธรรมทีเดียว **วิหรึสุ วิหาติ จ วิหาปิ วิหาริสฺสนฺติ** พระสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดมีอยู่แล้วด้วย มีอยู่ในบัดนี้ด้วย ทั้งจะมีต่อไปในภายภาคเบื้องหน้าด้วย **เอสาน ธมฺมกา** ที่เคารพสัทธรรมเป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เคารพสัทธรรมอย่างเดียว **ตสฺมาหิ อตฺตกาเมน** เพราะเหตุนั้นบุคคลผู้รักตน สงสารตน ยินดีต่อตน จำนงความเป็นใหญ่ ควรเคารพสัทธรรม **ควรทำการเคารพสัทธรรม นี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย**ปรากฏอย่างนี้

เคารพสัทธรรม เคารพอย่างไร เคารพไม่ถูก ไม่ใช่เคารพง่าย ๆ ที่ได้เข้ากายพระอรหัต นี่มาอย่างไงล่ะ ใจก็ต้องหยุดนะซี เริ่มต้นก็ต้องหยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ พอหยุดถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล หยุดอีกนั่นแหละ พอเข้าถึงดวงสมาธิ ก็หยุดอยู่กลางดวงสมาธิอีก พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงปัญญา พอเข้าถึงดวงปัญญาก็หยุดอยู่กลางดวงปัญญาอีก เข้าถึงดวงวิมุตติ ก็หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติอีก เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะอีก ก็เข้าถึง**กายมนุษย์ละเอียด** ใจกายมนุษย์ละเอียดก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดอีก **หยุดที่ใจหยุดนั่นแหละ** ถูกหละ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดอีก เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลอีก เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิอีก เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา หยุดอันเดียว เข้าดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอันเดียว แหละหยุดในหยุดเรื่อยไป ก็เข้าถึง**กายทิพย์**

ใจกายทิพย์ก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์อีก **หยุดนั่นแหละสำคัญ หยุดนั่นแหละเป็นตัวสำเร็จ หยุดอันเดียวเท่านั้นแหละ** ทางพุทธศาสนาเป็นเป้าหมายใจดำ หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ถูกส่วนเข้า เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ หยุดอันเดียวถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอันเดียวเท่านั้นก็เข้าถึง**กายทิพย์ละเอียด**

ใจกายทิพย์ละเอียดก็หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลก็เห็นดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ก็เข้าถึงดวงวุมิตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ก็เข้าถึงดวงวิมุตติ–

ญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็เข้าถึงกาย**รูปพรหม** ใจกายรูปพรหมก็หยุดอยู่กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม หยุดอันเดียว เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็เข้าถึงกาย**รูปพรหมละเอียด**

พอเข้าถึงกายรูปพรหมละเอียด ใจของรูปพรหมละเอียดก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีล เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิเข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ–ญาณทัสสนะ หยุดอันเดียวแหละตัวสำเร็จ นี่แหละหัวใจเฉพาะพระพุทธศาสนาหละ อย่าไปเข้าใจอื่นนะ เข้าใจอื่นเหลวหละ ก็เข้าถึง**กายอรูปพรหม** ใจกายอรูปพรหมก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมนั่นแหละ ก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีลอีก เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิอีก เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญาอีก เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติอีก เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะอีก ก็เข้าถึงกาย**อรูปพรหมละเอียด** ใจกายอรูปพรหมละเอียด ก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียดอีก ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลอีก ก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิอีก เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญาก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ก็เห็นดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ–ญาณทัสสนะอีก ก็เข้าถึง**กายธรรม** หยุดอันเดียวอย่าเลอะ ทางอื่นไม่ได้ พอหยุดเข้าได้ละก็ถูกเป้าหมายใจดำของพระพุทธศาสนาทีเดียว

ใจกายธรรมก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย พอถูกส่วนเข้าก็ถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญาก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติเข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะก็เข้าถึง**กายธรรมละเอียด**

ใจกายธรรมละเอียดก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียด หยุดอันเดียว พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ถูก

ส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงวุมิตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะเข้าถึง**กายพระโสดา** ใจกายพระโสดาก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดา พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีลก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญาก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณ–ทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึง**กายพระโสดาละเอียด**

ใจกายพระโสดาละเอียดก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระโสดาละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญา ก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะก็เข้าถึงกาย**พระสกทาคา** นี้ถ้าไม่หยุดแล้วเข้าไม่ถึงแท้ ๆ ใจกายพระสกทาคาก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคา ก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีลก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญาก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ ก็เข้าถึงกาย**พระสกทาคาละเอียด**

ใจกายพระสกทาคาละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระสกทาคาละเอียด ก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงศีลก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงสมาธิ ก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงปัญญาก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติ ก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอันเดียวนั่นแหละ ก็เข้าถึงกาย**พระอนาคา** ใจกายพระอนาคาก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายพระอนาคา พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีล ก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิ ก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญา ก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะก็เข้าถึง**กายพระอนาคาละเอียด**

ใจกายพระอนาคาละเอียดก็หยุดนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคาละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็เข้าถึงดวงศีล หยุดอยู่กลางดวงศีลก็เข้าถึงดวงสมาธิ หยุดอยู่กลางดวงสมาธิก็เข้าถึงดวงปัญญา หยุดอยู่กลางดวงปัญญาก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ

ก็เข้าถึงกาย**พระอรหัต** ใจกายพระอรหัตก็หยุดไม่ถอยเลย ไม่เขยื้อนทีเดียว หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต ไม่เขยื้อนทีเดียว เข้าถึง**ดวงวิมุตติศีล** ใจพระอรหัตก็หยุดอยู่ศูนย์กลางดวงวิมุตติศีล ก็เข้าถึงดวง**วิมุตติสมาธิ** ใจพระอรหัตก็หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติสมาธิ เข้าถึงดวง**วิมุตติปัญญา** หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติปัญญา ก็เข้าถึงดวงวิมุตติ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติ ก็เข้าถึงดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่กลางดวงวิมุตติญาณทัสสนะ หยุดอยู่นั่นก็เข้าถึง**กายพระอรหัตละเอียด** แบบเดียวกันอย่างนี้

เมื่อรู้จักใจกลางพระศาสนาดังนี้ละก็ **ปล้ำใจให้หยุดเท่านั้น ถูกทางไปพระพุทธเจ้าพระอรหันต์** ให้ถูกต้องร่องรอยความประสงค์ของพระพุทธศาสนา แต่ว่า**ต้องอาศัยศีล สมาธิ ปัญญา** ต้องอาศัย**อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา** ต้องอาศัย **วิมุตติศีล วิมุตติจิต วุมิตติปัญญา** ถ้าไม่อาศัยทางนี้เดินละก็ไปไม่ได้ ถ้าไม่อาศัยศีล สมาธิ ปัญญา อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ไม่อาศัยวิมุตติศีล วิมุตติจิต วิมุตติปัญญา แล้วไปไม่ได้ ไปไม่รอดทีเดียว เหตุนี้ทางพระพุทธศาสนาจึงได้วางตำราไว้ว่า **วินัยปิฎก** คือศีลนั่นเอง ย่อลงใส่ศีลนั่นเอง **สุตตันตปิฎก** ย่อลงก็**จิต** ที่เรียกว่า**สมาธิ**นั่นเอง **ปรมัตถปิฎก** ย่อลงก็**ปัญญา**นั่นเอง ตรงกับ**อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา วิมุตติศีล วิมุตติจิต วิมุตติปัญญา** อันเดียวกันนั่นเอง นี่เป้าหมายใจดำของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้ เมื่อรู้จักหลักอย่างนี้ ต้องทำให้ถูกอย่างนี้ เมื่อทำให้ถูกอย่างนี้ก็ถูกใจดำทางพระพุทธศาสนา ถ้าไม่เดินทางนี้ก็ไม่ได้เรื่อง เอาหลักไม่ได้ เมื่อทำถูกต้องอันนี้ละก็พบพระพุทธศาสนา ก็ได้เรื่อง เอาตามหลักได้ ก็ถูกชายจีวรของพระพุทธเจ้าอยู่ ถ้าว่าทำไม่ถูกดังนี้ เหมือนอยู่คนละจักรวาล ถ้าว่าถูกหลักดังนี้แล้วดังนี้แหละ **อวญฺหิ โน สิกฺขิตฺตพฺพํ** จริงอยู่อย่างนี้แหละ ท่านทั้งหลายควรศึกษา ไม่ศึกษาอย่างนี้ก็เอาตัวไม่รอด ที่ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งต้นจนอวสานนี้ **สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต** ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลายบรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติยุติธรรมิกถา **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้

๒๐. อริยธนคาถา

๑๙ มีนาคม ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

ยสฺส สทฺธา ตถาคเต อจลา สุปติฏฺฐิตา
สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ อริยกนฺตํ ปสํสิตํ
สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ อุชุ ภูตญฺจ ทสฺสนํ
อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ
ตสฺมา สทฺธญฺจ สีลญฺจ ปสาทํ ธมฺมทสฺสนํ
อนุยุญฺเชถ เมธาวี สรํ พุทฺธาน สาสนํ ฯ

ณ บัดนี้ อาตมภาพ จักได้แสดงธรรมิกถาในวันกลางเดือนสี่นี้ แสดงในเรื่อง **อริยธนคาถา** แปลว่าทรัพย์ของพระอริยเจ้า หรือแปลว่า ทรัพย์อันประเสริฐ จะแสดงตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอเป็นเครื่องปฏิการสนองประคองศรัทธาประดับสติปัญญาคุณสมบัติของท่านพุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า

ยสฺส สทฺธา ตถาคเต อจลา สุปติฏฺฐิตา ความเชื่อไม่หวั่นไหว ตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้ามีอยู่แก่บุคคลใด **สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ อริยกนฺตํ ปสํสิตํ** ศีลที่ดีงามอันพระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญแล้ว มีอยู่แก่บุคคลใด **สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ** ความเลื่อมใสในพระสงฆ์มีอยู่แก่บุคคลใด ความเห็นซึ่งเป็นธรรมชาติทรงมีอยู่แก่บุคคลใด **อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ** นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า บุคคลนั้นเป็นคนไม่จน เป็นคนมั่งมี **อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ** ความเป็นอยู่ของคนนั้นไม่เปล่าจากประโยชน์ **ตสฺมา สทฺธญฺจ สีลญฺจ ปสาทํ ธมฺมทสฺสนํ อนุยุญฺเชถ เมธาวี สรํ พุทฺธาน สาสนํ** เพราะเหตุนั้นผู้มีปัญญา เมื่อมาระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ควรประกอบความเชื่อ และประกอบศีล ประกอบความเลื่อมใส ประกอบความเห็นธรรมไว้ในใจเนือง ๆ เถิด ประเสริฐนัก

นี้เนื้อความของพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาได้ความเท่านี้ ต่อแต่นี้จะอรรถาธิบายขยายความเป็นลำดับไป เพราะเราท่านทั้งหลายเป็นคนไม่มีทรัพย์ในโลกนี้เป็นเครื่อง

อุ่นใจ ให้นึกถึงเงินที่รัฐบาลใช้สอยก็มีไม่พอใช้ หรือจะนึกถึงสมบัติอันใดไม่พอใช้ทั้งนั้น ที่เป็นภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา เมื่อมาระลึกเช่นนี้แล้ว เราควรจะตั้งใจให้ผ่องแผ้ว เรามาประสบพบพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานอริยทรัพย์ไว้ เป็นอเนกอนันต์สุดที่จะพรรณนา

บัดนี้ จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษาไว้เป็นลำดับไป ความเชื่ออันนี้แหละให้รักษาไว้ให้มั่นในขันธสันดาน ชื่ออจลา ไม่กลับกลอก ความเชื่อที่ไม่กลับกลอกตั้งมั่นด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้า มีอยู่แก่บุคคลใด ความเชื่ออันนี้ควรสำทับให้แน่นอนไว้ในใจ ความเชื่อนี้เป็นตัวสำคัญในการปฏิบัติศาสนา ถ้าความเชื่อนี้ไม่แน่นอนง่อนแง่นคลอนแคลนแล้ว จะเอาตัวรอดไม่ได้ ถ้าความเชื่อไม่ง่อนแง่นไม่คลอนแคลนแน่นอนแล้ว จะเอาตัวรอดได้ ความเชื่อที่ง่อนแง่นคลอนแคลนไม่มั่นคงนั้นเป็นไฉน? ตั้งใจตรงลงไปว่า จะปฏิบัติในพุทธศาสนาเหมือนภิกษุสามเณร ทอดตัวลงไปแล้วว่าเป็นพระจริง ๆ เป็นเณรจริง ๆ คอยรักษาความจริงอันนั้นไว้ อย่าให้กลับกลอกได้ อุบาสกอุบาสิกาก็เหมือนกัน ทอดตัวลงไปแล้วว่า ต้องเป็นอุบาสกอุบาสิกาจริง ๆ แล้วรักษาความจริงอันนั้นไว้ อย่าให้กลับกลอกง่อนแง่นคลอนแคลนได้ นี้รักษาความจริงไว้ได้ ได้ชื่อว่าความเชื่ออันนั้นไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน ตั้งมั่นด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้า

ธมฺมกาโย อหํ อิติปิ เราผู้ตถาคตคือธรรมกาย พระตถาคตเจ้าน่ะคือธรรมกาย เชื่อธรรมกายนั่นเอง ไม่ใช่เชื่อลอกแลกไปทางใดทางหนึ่ง เชื่อธรรมกาย ให้เห็นธรรมกายให้เป็นธรรมกาย **ถ้าเห็นธรรมกายเป็นธรรมกายแล้ว แก้ไขธรรมกายนั่นให้สะอาดให้ผ่องใสหนักขึ้น อย่าให้ยุ่งอย่าให้มัวหมอง** ถ้าเห็นบ้างไม่เห็นบ้าง อย่างนั้นยังง่อนแง่นยังใช้ไม่ได้ ถ้าเห็นเสียแจ่มใสบริสุทธิ์ ไม่มีราคีเหมือนกระจกส่องเงาหน้า เจ้าของเห็นเวลาไรแล้วยิ้มจ้าเวลานั้น ไม่ได้ซูบซีดเศร้าหมองเลย ผ่องใสอย่างนี้ เชื่อลงไปขนาดนี้นี่เป็นที่พึ่งของเราจริง สิ่งอื่นไม่มี ให้แน่นอนลงไปเสียอย่างนี้ เมื่อแน่นอนลงไปเช่นนี้แล้ว ก็เห็นธรรมกายนั่นเองเป็นใหญ่ สิ่งอื่นเป็นใหญ่กว่านี้ไม่มี หมดทั้งสากลโลก **หมดในธาตุในธรรม ที่จะเป็นใหญ่กว่าธรรมกายนี้ไม่มี** ให้แน่นอนเสียในใจอย่างนี้ มั่นคงลงไปอย่างนั้น ไม่ง่อนแง่นไม่คลอนแคลนจริงลงไปอย่างนั้น **แล้วใจต้องนิ่งอยู่ศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายทีเดียว** ค่ำมืดดึกดื่นเที่ยงคืนไม่ลุก ลืมตาก็แจ่มอยู่กับธรรมกายนั่น เมื่อนอนหลับเข้าก็แล้วไป เข้าที่ไปจนกระทั่งหลับอยู่กับธรรมกาย ตื่นขึ้นก็ติดอยู่กับดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นแจ่มจ้าอยู่เสมอ นี่แหละเจอแล้วซึ่งพระตถาคตเจ้า นั่นตัวพระตถาคตเจ้าทีเดียว เมื่อเชื่อลงไปเช่นนี้เรียกว่าไม่กลับกลอก ถ้าไม่กลับกลอกต้องทำสูงหนักขึ้นไป ไม่กลับกลอก แต่

ตอนต้น แต่ว่ายังเป็นโคตรภูบุคคลยังกลับกลอกอยู่ ให้เข้าถึงพระโสดาเสียจึงจะไม่กลับกลอก เข้าถึงพระโสดาก็ใกล้กับโคตรภู เข้าถึงพระสกทาคาเสียนั่นจึงจะแน่นแฟ้นขึ้น ถึงพระสกทาคาแล้วก็ยังมีกามราคะพยาบาทอย่างละเอียดอยู่ ให้ถึงพระอนาคาเสีย กามราคะพยาบาทอย่างละเอียดหมดไป แต่ว่ายังไม่ถึงวิราคธาตุวิราคธรรมได้ ให้อุตส่าห์พยายามทำให้สูงขึ้นไปกว่านั้น ละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชาให้ได้ ให้เข้าถึงพระอรหัตเสียทีเดียว เข้าถึงพระอรหัตแล้ว **อินฺทขีลูปโม** ดุจดังว่าเสาเขื่อนปักเขื่อนไว้ ลมพัดมาแต่ทิศทั้งสี่ทั้งแปดไม่เขยื้อน ตั้งมั่นทีเดียว **อจลสทฺธา** ไม่กลับกลอกแน่นอนทีเดียว

ถ้าแม้ว่าปุถุชนหญิงก็ดี ชายก็ดี ทำใจแน่ได้ขนาดนั้นละก็ แปลว่านับถือศาสนาเป็นเบอร์หนึ่ง ไม่มีสองมาเทียมละแน่นขนาดนั้น แน่นแค่ไหน แน่นไปจริง ๆ เชื่อในพระตถาคตเจ้า เชื่อในธรรมกายลงไปแค่ชีวิต แน่นแค่ชีวิต แม้จะตายเสียก็ตายไปเถอะ ที่จะไม่ให้เชื่อธรรมกายละก็เป็นไม่ได้เด็ดขาด ฆ่าเสียก็ยอม ตายก็ตายไป ให้เชื่อกันจริงลงไปอย่างนี้อย่างนี้ได้ชื่อว่า ตั้งมั่นด้วยดีแล้วในพระตถาคตเจ้า นี้เป็นข้อต้น

ข้อที่สองรองลำดับลงไป **สีลญฺจ ยสฺส กลฺยาณํ อริยกนฺตํ ปสํสิตํ** ศีลอันดีงามที่พระอริยเจ้าทั้งหลายยินดี อันพระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญแล้ว ศีลดีงามนั้นศีลอะไร? ศีลอยู่ที่ไหน? ศีลเป็นอย่างไร? **ศีลบริสุทธิ์** นั่นแหละ เรียก **กัลยาณศีล บริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา** ไม่มีร่องรอยเสียเลย **บริสุทธิ์เจตนา** ซึ่งเข้าไปกว่ากายวาจาอีก **บริสุทธิ์เจตนา** หมายความว่า **เจตนาความคิดอ่านทางใจก็บริสุทธิ์ผ่องแผ้วไม่มีราคี ความคิดอ่านทางใจเห็นศีลจริง ๆ อย่างนี้** เรียกว่า "**กัลยาณศีล**" ที่พระอริยเจ้าชอบใจ อันพระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญแล้ว ศีลที่สำหรับเป็นทางไปของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลายที่เรียกว่าเป็นกัลยาณศีลนั้น **ศีลเป็นทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นศีลดวงใสเท่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ อยู่ในศูนย์กลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์**

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ใสบริสุทธิ์เท่าฟองไข่แดงของไก่ **ศีล** เท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อยู่ในกลางดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์นั้น ของใหญ่อยู่ในของเล็กอย่างไร? ขันกับพานไม่รับกันได้ กระจกชักรูป กล้องชักรูป ของใหญ่เข้าไปอยู่เท่าไรก็ได้ ศีลที่บริสุทธิ์สะอาดเป็นดวงใสเท่าดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ใสบริสุทธิ์ดุจกระจกส่องเงาหน้ากลมรอบตัว

ศีล นั่นแหละ **ปสํสิตํ** พระอริยเจ้าชอบใจนัก พระอริยเจ้าสรรเสริญนัก **ศีลอย่างนี้ทางที่จะไปเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ต้องไปกลางดวงศีลนี้เท่านั้น ทางอื่นไปไม่ได้เด็ดขาด** นี้แหละช่องนี้แหละ **ดวงนี้แหละจบวินัยปิฎก เป็นยอดรวมยอดของวินัยปิฎก**

ทีเดียว แล้วก็ต้องไปทางนี้แหละ จะไปสักกี่กาย ๆ ก็มีศีลดวงนี้เป็นต้นเรื่อยไปดังนี้แหละ **ศีลดวงนี้เป็นศีลสำคัญ ศีลทางมรรคผลทีเดียว นี่แหละตัวอธิศีลทีเดียว ไม่ใช่ปกติศีล**

เมื่อเข้าใจอย่างนี้แล้ว ต้องเข้าให้ถึงศีลดวงนี้ ถ้าปฏิบัติพระพุทธศาสนาเข้าถึงศีลดวงนี้ไม่ได้ละก็ ไม่ถูกทางไปของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ ให้รู้ชัดอย่างนี้ทีเดียว เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ละก็ **ที่เข้าถึงแล้ว ก็อุตส่าห์พยายามเลื่อมใสในธรรมต่อไป ที่เข้ายังไม่ถึงก็อุตส่าห์พยายามเข้าให้ถึง ให้เป็นหนึ่งแน่ลงไป ไม่ให้เสียทีที่มาประสบพบพระพุทธศาสนา** ถ้าว่ามีศีลอันดีงามที่พระอริยเจ้าใคร่ ที่พระอริยเจ้าชอบใจเช่นนี้ มีอยู่แก่บุคคลใด ก็ได้ชื่อว่าบุคคลนั้นมีภูมิใจอยู่เอิบอิ่มใจอยู่ นี่เป็นข้อแก้ศีล

ความเลื่อมใสข้อสามต่อไป **สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ** ความเลื่อมใสในพระสงฆ์มีอยู่แก่บุคคลใด ข้อต้นเรากล่าวว่า **พุทฺโธ** ถึงพระพุทธเจ้า ข้อที่สองนั้นเป็นศีลไป ข้อที่สามนี้มาเป็นพระสงฆ์ ความเลื่อมใสในพระสงฆ์ ความเลื่อมใสในพระสงฆ์นั้นเลื่อมใสอย่างไร? พระสงฆ์นี้ท่านประพฤติน่าเลื่อมใส ท่านประพฤติดี เป็นภิกษุ สามเณรประพฤติดีละก็อาจจะเป็นอายุพระพุทธศาสนาได้ดีเหมือนพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชเห็นนิโครธสามเณรเข้าเห็นมารยาทเรียบร้อย สำรวม กาย วาจา ดีไม่มีที่ติ ใช้ให้ราชบุรุษไปตามนิมนต์คนหนึ่งไป พอลับตัวก็ใช้อีกคนหนึ่งไป ใช้ติดกันเรื่อยไปเลยทีเดียว กลัวจะไม่ได้พ่อสามเณรมา ได้สามเณรมาสมความปรารถนาแล้วให้นั่งบนที่นั่งของพระองค์ ใต้เศวตฉัตร ๙ ชั้น อาราธนาให้แสดงธรรม พ่อสามเณรก็แสดงเป็นเรื่องไป นิโครธสามเณรน่ะฉลาดเฉลียวนัก ประพฤติดีพระเจ้าศรีธรรมาโศกราชเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้บำรุงพระพุทธศาสนา เพราะนิโครธสามเณรองค์นั้นแหละเป็นตัวสำคัญ ภิกษุ สามเณรในบัดนี้ ถ้าประพฤติตัวดีถึงขนาดนั้น ก็ได้ชื่อว่าเป็นอายุพระพุทธศาสนา เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชุมชนทั้งหลาย ควรเอาเป็นตำรับตำราถือเอาไว้เป็นเนติแบบแผนทีเดียวอย่างนั้น นี่เป็นความเห็นที่มนุษย์ปุถุชนเห็นกันอย่างนี้ ว่าเลื่อมใสในพระภิกษุสามเณรอย่างนี้ เลื่อมใสซึ้งเข้าไปกว่านั้น ต้องปฏิบัติเข้าไปถึงจิตถึงใจ เข้าไปถึงธรรมกาย ตั้งแต่พระตถาคตเจ้าเป็นตัวธรรมกาย ศีลที่จะเข้าธรรมกายเพราะอาศัยเดินถูกทางศีลเข้าไปถึง สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ กว่าจะเข้าถึงพระสงฆ์น่ะไกลลิบ **เข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายแล้วจะเห็นชัด**

บัดนี้ที่เราเป็นมนุษย์อยู่เราควรเลื่อมใสใคร? เราควรเลื่อมใส **กายมนุษย์ละเอียดซึ่กายมนุษย์ละเอียดรักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ไว้** กายมนุษย์ที่จะอยู่ได้เป็นหลักฐานมั่นคงนี้ กายมนุษย์ละเอียดนั่นแหละเขารักษาดวงธรรมไว้ ไม่ให้เป็นอันตราย นั่นแน่น่าเลื่อมใสเขาอย่างนี้ เขาทำให้เราเป็นอยู่โดยสะดวกสบายนี่ชั้นหนึ่ง ถ้าเข้าไปชั้นที่สอง

พูดถึงกายมนุษย์ละเอียด นั่นก็ต้องอาศัยกายทิพย์เข้าไป รักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดไว้ ให้กายมนุษย์ละเอียดอยู่เป็นสุขสำราญเบิกบานใจไป ว่านี่กายมนุษย์ละเอียดน่าเลื่อมใส กายทิพย์น่าเลื่อมใส

กายทิพย์ละเอียดเขารักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ไว้ กายทิพย์อยู่เบิกบานสำราญใจ เพราะกายทิพย์ละเอียดรักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ไว้

กายรูปพรหม รักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียดไว้ น่าเลื่อมใส

กายรูปพรหมละเอียด รักษากายดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมหยาบนั้นไว้ ไม่ให้หายไป ถ้าหายไปรูปพรหมหยาบก็อยู่ไม่ได้ น่าเลื่อมใส

กายอรูปพรหมรักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดไว้ ไม่ให้หายไป ให้อยู่เป็นสุขสำราญเบิกบานใจน่าเลื่อมใส

กายอรูปพรหมละเอียด รักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมไว้ ไม่ให้หายไป กายอรูปพรหมเบิกบานสำราญใจ น่าเลื่อมใส

ธรรมกายรักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นอรูปพรหมละเอียดไว้ กายอรูปพรหมละเอียดจึงเบิกบานสำราญใจอยู่ได้ น่าเลื่อมใส

กายธรรมละเอียดรักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายไว้ นั่นแน่ **กายธรรมละเอียดนั่นเป็นสังฆรัตนะ เป็นพระสงฆ์แท้ ๆ** ต้องแสดงอย่างนี้ถึงจะรู้ชัดว่า

ความเลื่อมใสในสงฆ์น่ะเลื่อมใสอย่างไร? เลื่อมใสว่ารักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายไว้ ถ้าว่าไม่รักษาไว้แล้ว ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นก็อยู่ไม่ได้ กายธรรมก็ไม่มี เพราะฉะนั้นน่าเลื่อมใสพระสงฆ์ รักษาดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายไว้

นี่แหละพระพุทธเจ้าท่านสรรเสริญนัก พระสงฆ์นั้นท่านประพฤติปฏิบัติอย่างนี้แหละ เป็นหน้าที่รักษาดวงธรรมนั่นแหละ ท่านถึงได้ยืนยันตามตำรับตำราว่า **สงฺเฆน ธาริโต** ธรรมอันพระสงฆ์ทรงไว้ **ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม พระสงฆ์ทรงไว้**

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียดทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียดกายทิพย์ทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์หยาบ กายทิพย์ละเอียดทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหมทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม กายรูปพรหมละเอียดทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียดกายอรูปพรหมทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมหยาบ กายอรูปพรหมละเอียดทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด กายธรรมทรงไว้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม กายธรรมละเอียดทรงไว้

กายธรรมละเอียดนั่นเองตัวสังฆรัตนะ พระสงฆ์ผู้ทรงธรรมรัตนะไว้ ทรงไว้อย่างนี้ ให้รู้จักหลักอันนี้ นี่ความเลื่อมใสในพระสงฆ์จะเริ่มต้นคนไม่เป็นธรรมกายก็เลื่อมใส อย่างพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เป็นภิกษุสามเณรก็ดี เป็นอุบาสกอุบาสิกาก็ดี เลื่อมใสอย่างนั้น เลื่อมใสขั้นนั้นก่อนแล้วก็เป็นขั้น ๆ เข้าไปจนกระทั่งถึงเลื่อมใสในพระสงฆ์จริง ๆ **สงฺเฆ ปสาโท ยสฺสตฺถิ** ความเลื่อมใสมีอยู่ในบุคคลใด นี่ท่านประสงค์เอาเลื่อมใสในพระสงฆ์ลึกซึ้งอย่างนั้น คนเลื่อมใสในพระตถาคตเจ้าตอนต้นนั้น เลื่อมใสในธรรมกายอยู่แล้ว ศีลก็ต้องเป็นหนทางธรรมกาย เลื่อมใสในพระสงฆ์อย่างนี้ เพราะพระสงฆ์ท่านก็เป็นสังฆรัตนะขององค์นั้น จึงจะถูกสัดถูกส่วน นี่แหละเราควรเลื่อมใสให้มั่นเข้าไปในพระสงฆ์ เมื่อความเลื่อมใสในพระสงฆ์มีอยู่กับบุคคลใดแล้ว บุคคลนั้นก็ภูมิใจอีกเหมือนกัน นี่ข้อสาม

ข้อที่สี่ **อุชุภูตญฺจ ทสฺสนํ ทสฺสนํ** แปลว่าความเห็น **อุชุภูตญฺจ** ความเห็นซึ่งเป็นธรรมชาติตรง ความเห็นตรงน่ะ เห็นอย่างไร? นี่เราควรรู้จัก ความเห็นตรงนี่เป็นข้อสำคัญนัก ภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา เมื่อเขาให้ลงความเห็นอย่างหนึ่งอย่างใด เขาบอกว่าต้องลงความเห็นให้ตรง เราจะลงความเห็นอย่างไร จึงจะเห็นตรง? นึกดูซิว่าต้องลงความเห็นให้ตรงนะ เราก็ต้องดูวัตถุที่เขาให้ลงความเห็น ดูวัตถุอะไรที่เขาให้ลงความเห็น มีคนอยู่สองคน เขาเล่าให้ฟังว่า คนนี้เป็นอย่างนี้ เอ้าให้ลงความเห็นซิคนไหนผิดคนไหนถูก ก็บอกว่าคนไหนผิดคนไหนถูก เราจะลงความเห็นอย่างไรมันจึงจะถูกจริง นี่ความเห็นเผิน ๆ ละ ให้ลงความเห็นเผิน ๆ ก่อนวิวาทกันทั้งสองข้าง ข้างไหนผิดข้างไหนถูก ถ้าลงความเห็นถูกคนที่ผิดจริง ๆ เข้าละก็ ความเห็นอันนั้นมันก็ถูกล่ะซี **ถูกนั่นแหละเป็นธรรม ถ้าผิดแล้วไม่เป็นธรรม**

นี่แหละความเห็นอันนี้แหละเป็นตัวอย่าง เป็นตำรับตำราความเห็นเป็นข้อสำคัญนัก จะเปิดมุ้งเห็นขโมยเลยไม่ได้ จะไปเที่ยวสงสัยเขาเรื่อยเปื่อยอย่างนั้นไม่ได้ ต้องให้ถูกตามความจริง ถูกตามความจริงที่เรียกว่าความเห็นซึ่งเป็นธรรมชาติตรงนั้น ตรงตลอด ตรงทำนองคลองธรรม **ตั้งแต่ศีลบริสุทธิ์มาเห็นศีลบริสุทธิ์ว่าถูก** นอกจากนั้นไม่บริสุทธิ์ไม่ถูก แล้วก็เห็นศีลที่บริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ **ศีลที่พระอริยเจ้าใคร่ พระอริยเจ้าชอบใจ** ก็เห็นถูกตรงตามรอยศีลนั่นไม่เคลื่อนจากศีลนั้น **แล้วก็เลื่อมใสในพระสงฆ์ตั้งแต่สงฆ์บริสุทธิ์ สามเณรบริสุทธิ์** ดุจนิโครธสามเณร **บริสุทธิ์เป็นลำดับมาตามความจริงของภิกษุสามเณร** นั่นความเห็นอันนั้นก็ถูกนี่ตรงนี่ ได้ชื่อว่าตรงเหมือนกันไม่ใช่คลาด **ความเห็นซึ่งเป็นธรรมชาติตรงน่ะ** ในบทท้ายท่านแสดงหลักไว้ว่า **ธมฺมทสฺสนํ เห็นธรรมนั่นเอง**

เห็นธรรมน่ะเห็นอะไร? เห็น **ดวงธรรม** ที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ล่ะซิ นี่แหละธรรม ดวงนี้แหละดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายโสดา ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายโสดาละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระสกทาคา ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระสกทาคาละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคา ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคาละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัต ดวงธรรมที่ทำให้เป็นพระอรหัตละเอียด นั่นแน่ **เห็นดวงธรรมนั้นจึงจะได้ชื่อว่าเห็นตรง** ถ้าเห็นโน่นก็ธรรมนี่ก็ธรรมเอากันละคราวนี้ยุ่งแน่ เดี๋ยวนี้พวกเราทั้งหมดนี่แหละ ทั้งภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา เห็นตรงน่ะมีกี่องค์ล่ะ พระเณรอุบาสกอุบาสิกามีกี่คนที่เห็นตรงน่ะ ในวัดปากน้ำนี้มีร้อยห้าสิบกว่าคนแล้วนะ เห็นดวงธรรมน่ะ เห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม อรูปพรหมละเอียด กายธรรม กายธรรมละเอียด กายโสดา โสดาละเอียด สกทาคา สกทาคาละเอียด อนาคา อนาคาละเอียด อรหัต อรหัตละเอียด เห็นดวงธรรมเหล่านั้นหละได้ชื่อว่า **ธมฺมทสฺสนํ** เห็นตรงทางอื่นก็อาศัยธรรมเหล่านี้ทั้งนั้น ความถูกตามดวงธรรมนั่นแหละ

ดวงธรรมนี่มาจากไหน? **การเห็นดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็มาจากบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ** บริสุทธิ์ด้วย กาย วาจา ใจ นั่นแหละ เห็นถูกอันนั้น จนกระทั่งเข้าถึงดวงธรรม กายมนุษย์ละเอียดล่ะ ก็มาจากบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ ที่ละเอียดลงไป นั่นแหละเข้ามาเป็นดวงธรรมนั้น

กายทิพย์ล่ะ ดวงธรรมอันนี้ก็มาจากทางศีล สัจจะ จาคะ ปัญญา เติมความบริสุทธิ์ลงไปอีก

ก็ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายรูปพรหมล่ะ นี้ก็เติมปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌานลงไป ให้บริสุทธิ์ กาย วาจา ใจ อีก สูงขึ้นไป

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายอรูปพรหมล่ะ ทั้งหยาบทั้งละเอียด ก็เติมอรูปฌานสี่เข้าได้แก่ อากาสานัญจา วิญญาณัญจา อากิญจัญญา เนวสัญญานาสัญญา นั่นเห็นถูกทั้งนั้น เห็นตรงอย่างนี้จึงได้ชื่อว่าเห็นถูกละ

ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมล่ะ ก็ต้องเติมศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณ

ทัสสะนาเข้ามา ต่อจากธรรมที่ทำให้เป็นกายละเอียด ก็ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายโสดาสกทาคา อนาคา ก็เติมศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เข้ามาตามลำดับขึ้นไปจนกระทั่งถึงพระอรหัต

นั่นแน่ ๆ **ธมฺมทสฺสนํ** เป็นอย่างนี้ ลึกซึ้งขนาดนี้นะ **ความเห็น เรียกว่าเห็นตรง เห็นธรรมนั่นเอง**

ถ้าเห็นอย่างนี้น่ะ ใครเห็นเข้าก็ภูมิใจดีอกดีใจ ไม่ใช่ภูมิใจอย่างเดียวนะ พระองค์ทรงรับสั่งว่า **อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ** นักปราชญ์ทั้งหลายยอมรับรองกล่าวบุคคลนั้นว่าเป็นคนไม่จน เมื่อมีคุณธรรมสี่ประการอยู่ในตัวเช่นนี้แล้วเป็นคนไม่จน

คือเป็นคนเชื่อในพระตถาคตเจ้า

มีศีลอันดีงามที่พระอริยเจ้าใคร่ชอบใจ

เลื่อมใสในพระสงฆ์

ความเห็นของตนเป็นธรรมชาติตรงหรือเห็นธรรม

นี่แหละยืนยันทีเดียวไม่ใช่คนจน ถ้าเราไม่อยากเป็นคนจน อยากเป็นคนมั่งมีแล้วต้องมีธรรมสี่ประการนี้อย่าให้เคลื่อน ให้มีไว้ในตัวเสมอ ถ้าเคลื่อนแล้วละก็ใจจะไม่ผ่องใสจะคิดถึงแต่สมบัติบ้า ๆ เข้าใจแต่สิ่งหยาบ ๆ เที่ยวคว้าเรื่อยเปื่อยทีเดียว วุ่นวายไปตามกันเพราะเหตุว่าไม่มีธรรมสี่อย่างนี้ประจำอยู่ในตัว ถ้ามีธรรมสี่อย่างนี้ประจำอยู่ในตัวแล้วไม่วุ่นวายไม่คลาดเคลื่อนแต่อย่างหนึ่งอย่างใด ยิ้มกริ่มทีเดียวเพราะไปเจอบ่อทรัพย์ใหญ่เข้าแล้ว

นี้อริยธนคาถา ทรัพย์อันประเสริฐ ในพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้ ภิกษุสามเณรภูมิใจได้ ปลื้มใจได้ ดีอกดีใจได้ ให้เข้าถึงธรรมสี่ประการเหล่านี้ **ให้เชื่อในพระตถาคตเจ้า** มั่นในขันธสันดาน **มีศีลอันดีงาม ให้เลื่อมใสในพระสงฆ์ไว้** แล้วก็ **แก้ไขความเห็นของตัวให้ตรงไว้** อย่าให้ไปคดโกง ถ้าคดโกง ลงโทษตัวเอง นี่แหละนักปราชญ์ทั้งหลายเชิดชูละกล่าวว่าบุคคลนั้นไม่ใช่เป็นคนจน ไม่ใช่เป็นคนจนแล้วเป็นค่นอะไรล่ะ เป็นคนไม่มีไม่จนจะเรียกว่าจนก็ไม่จน จะเรียกว่ามีก็ไม่มี และสบายยิ่งกว่าสบาย **อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ** สรรเสริญไว้ในท้ายนี้ ความเป็นอยู่ของเขานั้น ไม่เปล่าจากประโยชน์ เป็นประโยชน์เรื่อย ถ้าไม่มีสิ่งทั้งสี่นี้ประจำใจแล้วก็เป็นอยู่วันหนึ่งเปล่าประโยชน์ทีเดียว ที่ไม่เปล่าประโยชน์น่ะไม่ค่อยมีถ้าว่าเป็นอยู่ดังนี้ละก็ไม่เปล่าจากประโยชน์ทีเดียว **ตสฺมา สทฺธญฺจ สีลญฺจ ปสาทํ ธมฺมทสฺสนํ อนุยุญฺเชถ เมธาวี สรํ พุทฺธาน สาสนํ** ผู้มีปัญญามาระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อย่างนี้แล้วควรประกอบความเชื่อไว้เนือง ๆ ประกอบศีลไว้เนือง ๆ ประกอบความเลื่อมใสไว้เนือง ๆ ประกอบความเห็นธรรมไว้เนือง ๆ นี้แหละ ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็น

มนุษย์พบพระพุทธศาสนา

ที่ได้ชี้แจงแสดงมาตามวารพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษาตามมตยาธิบาย พอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติ ตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ **สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต** ขอความสุขสวัสดี จงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพชี้แจงแสดงมาพอสมควรแก่เวลา สมมติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ ฯลฯ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้